

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂR KADINLARIN FEMİNİZM ALGISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESRA SEKİZ

Balıkesir, 2019

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂR KADINLARIN FEMİNİZM ALGISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESRA SEKİZ

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi M. Murat ÖZKUL

Balıkesir, 2019

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Sosyoloji Anabilim Dalı'nda 201612541002 numaralı Esra SEKİZ'in hazırladığı "Türkiye'de Muhafazakâr Kadınların Feminizm Algısı" YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 21.08.2019 tarihinde yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi M. Murat ÖZKUL

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Enes Battal KESKİN

Üye

Prof. Dr. Süheyla SARITAŞ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylıyorum.

21.08/2019

Enstitü Müdürü *adına*

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

Doç. Dr. Lütfi *adına*

Enst. Müd. Yard.

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Sosyoloji Anabilim Dalı'nda 201612541002 numaralı Esra SEKİZ'in hazırladığı "Türkiye'de Muhafazakâr Kadınların Feminizm Algısı" YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi M. Murat ÖZKUL

Üye

Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

.../.../2019

Enstitü

Müdürü

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

ÖNSÖZ

“Türkiye’de Muhafazakâr Kadınların Feminizm Algısı” isimli tezin amacı muhafazakâr kadınların feminizm algılarını, yönelimlerini ve gündelik yaşamdaki feminist pratiklerini anlamlandırmak ve yorumlamaktır. Bu amaçla öncelikle, Aydınlanma sonrası ortaya çıkıp tarihsel süreçte evrilerek günümüze kadar gelen iki ayrı ideoloji olan muhafazakârlık ile feminizmin dünya ve Türkiye özelindeki varoluş biçimleri ve temel aldığı değerlere dair ilgili Türkçe ve İngilizce literatürden okumalar yapılarak kavramsal-kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Daha sonrasında ise çizilen kavramsal-kuramsal çerçeve dahilinde muhafazakâr kadınlarla nitel araştırma tekniği kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler sonucunda muhafazakâr kadınların modern dünyanın bir getirisi olan kamusal alan ve özel alanda varoluş biçimleri, geleneksel değerlere yönelik tutumları, birey olarak öncelediği kavramlar ve feminizmi algılayış biçimleri yorumlanmıştır. Tezin ilgili literatüre katkı sağlayarak, boşlukları doldurması umulmaktadır.

Öncelikle hal dilinin söz dilinden önde geldiğini ve insani değerlerin en gerçek değerler olduğunu bizzat gösteren, tez sürecinde kütüphanesini paylaşmakta çekinmeyen ve tezin şekillenmesine, araştırmanın zenginleşmesine katkıda bulunan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi M. Murat Özkul’a teşekkür ederim. Teze yaptıkları katkılar ile araştırmayı zenginleştiren Prof. Dr. Süheyla Sarıtaş’a, Dr. Öğr. Üyesi Yonca Altındal’a, Dr. Öğr. Üyesi Enes Battal Keskin’e; bu süreçte, motivasyon sözlerini ve birçok konudaki yardımını esirgemeyen Araş. Gör. Mehtap Nur İndibi’ne ve tezin ilerlemesinde yardımını sakınmayan Levent Yaykın’a teşekkürü borç bilirim. Hayata dair en büyük destekçim olan ve sevgilerini, varlıklarını her zaman hissettiğim anneme, babama ve bana abla olmayı öğreten kardeşime, son olarak da vakit ayırarak teze katkıda bulunan katılımcılara ve tez sürecinde motivasyon için destek sağlayan dostlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Esra SEKİZ

ÖZET

TÜRKİYE’DE MUHAFAZAKÂR KADINLARIN FEMİNİZM ALGISI

SEKİZ, Esra

Yüksek Lisans, Sosyoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi M. Murat ÖZKUL

2019, xii+105 Sayfa

1789 Fransız Devrimi sonrasında rasyonel değerlerin temel alınarak mükemmel devlet ve toplum düzeni oluşturma çabasına tepki olarak muhafazakâr ideoloji ortaya çıkmıştır. Feminist ideoloji ise Devrim sonrası liberalizmin ideal devlet ve toplum tasavvurunun temeline yerleştirdiği ve vadettiği eşitlik, özgürlük, bireysellik gibi bir takım yasal hakların sadece beyaz erkekleri kapsayarak ataerkil düzenin devam ettiği, kadınların ikincil konumunun değişmediği bilinci ile ortaya çıkan kadın hareketidir. Bu ideolojiler, her ne kadar temel aldığı değerler bağlamında farklılaşarak ve zıt kutuplarda konumlanarak kendilerini inşa etmiş gibi görünse de bir bakıma zıtlıklarıyla birbirini var etmiştir.

Bu çalışma özelinde öncelikle muhafazakârlık ve feminizmin ortaya çıktığı toplumsal ve siyasal koşullar incelenerek, tarihsel süreçteki safhaları ele alınarak temel aldığı değerler tanımlanmış, kavramların net bir tasavvuru çizilmeye çalışılmıştır. Konunun bağlamı ve sınırları dahilinde Türkiye özelinde muhafazakarlık ile feminizmin tarihsel süreci incelenerek, muhafazakarların ve feministlerin anlam dünyaları yorumlanmıştır. Türkiye’de 1960 sonrası ortaya çıkan öğrenci hareketleri ve İslami Feminizmin artan etkisi, 2000’li yıllar sonrasında değişen siyasi konjonktürle birlikte muhafazakârlığın ve feminizmin karşılıklı etkileşiminin derinleştirmektedir. Bu doğrultuda, muhafazakarlık ve feminist ideolojinin İslami feminizm ve muhafazakâr kadın çatısı altında birleştirilmesine olanak sağlanmıştır. Son olarak Balıkesir ilindeki 16 muhafazakâr kadın ile yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak görüşülmüş ve muhafazakâr kadınların, kendilerini muhafazakâr bir birey olarak tanımlama biçimleri, feminist değer yargıları, kamusal alan-özel alandaki varoluş biçimleri ve yaşam pratikleri sosyolojik olarak yorumlanmıştır.

Araştırmada elde edilen ana bulgulara göre muhafazakâr kadınlar açısından kadının toplumsal yaşamdaki ikincil konumunun ve kadın hakları konusundaki

sorunların kaynağı İslam değil modern/kapitalist dñnyanın getirileridir. Kamusal alan-özel alandaki gündelik yaşam pratikleri ve cinsiyet rollerinin belirlenmesinde yaradılış fitratına dikkat çeken kadınlar, kendilerinin doğurganlık ve annelik rollerine dikkat çekerek kadını ikincil konumda görmemektedir. Feminizmin kadın hakları savunusundan ziyade Kur'an-ı Kerim'in insan tasavvurunu benimseyen katılımcılar, kadın ve erkeği birbirini tamamlayan bütün olduğunu savunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ataerkil, Feminizm, Kadın, İslami Feminizm, Muhafazakârlık

ABSTRACT
THE PERCEPTION ON FEMINISM WITH THE
CONSERVATIVE WOMEN IN TURKEY

SEKİZ, Esra

Master's Thesis, Department of Sociology

Adviser: Asst. Prof. M. Murat ÖZKUL

2019, xii+105 pages

After 1789 French Revolution on basis of national value, conservative ideology has occurred as a reaction to the effort of constituent for perfect state and social order. As for feminist ideology, liberalism after The Revolution in the basis of ideal state and public thought to commit such legal right as equality freedom, individuality only to white men proceeding patriarchal order. It is women's action that occur to the unchanging secondary status. These ideologies, although their basic values differentiate and seems as opposite poles, they in way build themselves with their contrasts.

Firstly, this study specifics that political and social conditions reveal to conservatism and feminism where both ideologies are defined with basic values dealing with the historical phases to map out a clear thought on terms. As to content and with limits of the issue in Turkey the historical process of conservatist and feminist semantic world. Increasing the effect of İslamic feminism and student movements after 1960's with the changing political conjuncture in 2000's has deepened in mutual interaction conservatism and feminism. Accordingly, conservatism and feminist ideology enable to associate gathering under Islamic feminism and conservative woman. Lastly, using the semi constructed interview method, 16 conservative woman in Balıkesir province has been interviewed and conservative women's defining themselves as a conservative individual, feminist value judgements, public sphere and private sphere existence manners and life practices has been sociologically commented.

According to the main findings obtained in the research in terms of the conservative women, their secondary position in social life and the problems on woman rights sources is not İslam but modern/capitalist world's retail. The women

who attract attention to their existence nature in public and private spheres to determine daily life practices and sex roles don't see themselves as secondary position by attracting fertility and motherhood. Participants who adopt The Holy Quran's human thoughts rather than feminism woman rights arguments, advocating woman and man becoming as one.

Key Words: Patriarchy, Feminism, Woman, Islamic feminism, Conservativism.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLO LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi	4
1.2. Araştırmanın Konusu	4
1.3. Araştırmanın Amacı	5
1.4. Araştırmanın Önemi	5
1.5. Sınırlılıklar	5
1.6. Tanımlar	5
1.6.1. Ataerkil	5
1.6.2. Gelenek	6
1.6.3. İdeoloji	6
1.6.4. Kamusal Alan ve Özel Alan	7
1.6.5. Otorite	7
1.6.6. Toplumsal Cinsiyet	7
2. BİR İDEOLOJİ OLARAK MUHAFAZAKÂRLIK VE FEMİNİZM	9
2.1. Bir İdeoloji Olarak Muhafazakârlık ve Kavramsallaştırılması	9
2.1.1. Muhafazakârlık Kavramı	9
2.1.2. Muhafazakârlığın Gelişimi	11
2.1.3. Muhafazakâr Temeller	15

2.1.3.1.	Akıl ve Gelenek	15
2.1.3.2.	Birey ve Toplum	18
2.1.3.3.	Aile ve Mülkiyet	20
2.1.3.4.	Otorite ve Aracı Kurumlar	22
2.2.	Feminist Teori(ler) ve Akımlar	25
2.2.1.	Feminizm Kavramı	25
2.2.2.	Feminist Düşüncenin Tarihsel Seyri.....	26
2.2.3.	Feminist Akımlar	34
2.2.3.1.	Liberal Feminizm.....	34
2.2.3.2.	Marksist ve Sosyalist Feminizm	36
2.2.3.3.	Radikal Feminizm.....	38
2.2.3.4.	İslami Feminizm	40
2.3.	Genel Hatlarıyla Türkiye’de Muhafazakârlık ve Feminizm	43
2.3.1.	Türkiye’de Muhafazakârlığın Genel Bir Seyri	44
2.3.2.	Türkiye Örneğinde Feminist Akımlar.....	49
2.3.2.1.	Osmanlı Dönemi Kadın Hareketleri	49
2.3.2.2.	Cumhuriyet Dönemi Kadın Hareketleri.....	55
2.3.2.3.	1980’li Yıllardan Günümüze Kadın Hareketleri.....	60
3.	ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	67
3.1.	Araştırmanın Modeli	67
3.2.	Evren ve Örneklem	68
3.3.	Veri Toplama Araçları ve Teknikleri.....	69
3.4.	Verilerin Analizi.....	70
4.	BULGULAR	72
4.1.	Muhafazakâr Kimlik	72
4.1.1.	Din Temelli Muhafazakârlık.....	72
4.1.2.	Yaşam Biçimi Olarak Muhafazakârlık	76

4.1.3.	Temenni Olarak Muhafazakârlık	77
4.2.	Toplumda Muhafazakârlığın Tezahürleri	78
4.2.1.	Gelenek ve Toplum.....	79
4.2.2.	Muhafazakâr Kimlik ve Kadın Hakları	80
4.2.3.	Feminizm ve İslami Feminizmin Tasavvuru	82
4.3.	Kadının Kamusal Alandaki Görünümü Üzerine	85
4.3.1.	Kadının Eğitimi.....	85
4.3.2.	Kadının Çalışması.....	86
4.3.3.	Mahremiyet ve Kamusal Alan	88
4.4.	Muhafazakâr Aile Yapısı	90
4.4.1.	Aile İçi Roller	90
4.4.2.	Annelik ve Babalık Rollerini	92
4.4.3.	Muhafazakârlığın Devamı	93
5.	SONUÇ.....	95
	KAYNAKÇA	101

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcıların özellikleri.....	68
---	----

KISALTMALAR

akt.	: Aktaran
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
DYP	: Doğru Yol Partisi
Ed.	: Editör
HEKVA	: Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı
KADEM	: Kadın ve Demokrasi Derneği
s.	: Sayı
ss.	: Sayfa Sayısı
Vb.	: ve benzeri
YAZKO	: Yazarlar ve Çevirmenler Kooperatifi

1. GİRİŞ

Aydınlanma 18. yüzyıl Avrupa'sında filizlenen, siyasal ve toplumsal düzenin her alanını köklü bir şekilde etkileyip alışılmış kalıpları yıkarak, önce Avrupa tarihinin akışını değiştirip sonrasında da dünya tarihini etkileyerek yeni bir insan ve dünya tasavvuru kurar. Aydınlanma, geçmişten kopuşun gerçekleştiği zihinsel bir değişim ve felsefi bir kopuş hareketidir. Aydınlanma Rasyonel aklın yüceltilmesini hedefler. Bu durumun en temel özelliği, toplumsal ve siyasal yaşamın her alanında rasyonaliteyi ve hümanist değerleri merkeze almasıdır (Özipek, 2017b: 26-27). Aydınlanmanın getirdiği zihinsel dönüşüm ve kopuşun siyasi karşılığı ise 1789 Fransız Devrimi olmuştur. Aydınlanma rasyonalitesi ile ortaya çıkan bireycilik, demokrasi, hümanizm, eşitlik ve özgürlük gibi kavramlardan yola çıkarak gerçekleştirilen Fransız Devrimi'nin amacı bu değerlerin temel alındığı ideal bir devlet tasavvurudur.

Siyasi bir hareket olan Devrim'in ideal devlet tasavvuru da siyasi bir düzlemde oluşacaktır. Devrim sonrası en ideal devlet düzenini oluşturma gayesiyle ortaya birtakım ideolojiler çıkmıştır. Bu ideolojiler merkeze aldığı değerler bakımından her ne kadar farklı gibi görünseler de bir taraftan da birbirlerinden beslenerek büyürler. Kısacası saf bir ideolojiden bahsetmek mümkün değildir. Bu noktada Aydınlanma ürünü olan Batı siyasetine yön veren üç büyük ideoloji göze çarpar: liberalizm, sosyalizm ve muhafazakârlık. İlk olarak liberalizm temel aldığı değerler bakımından aklı, eşitliği, özgürlüğü ve bireyi öncelerken; sosyalizm toplumsal, topluluğu ve kolektiviteleri esas alır. Bu iki ideoloji karşısında konumlanan muhafazakâr ideoloji ise tarihseli, geleneği, toplumu, ortak aklı ve sürekliliği esas almaktadır. Liberalizmin esas aldığı ve evrensel değerler olarak tanımladığı özgürlük, eşitlik, rasyonalite ve bir takım siyasi hakların sadece "beyaz erkeği" kapsamına bir tepki olarak çıkan feminist ideoloji ise kadınların ezilen sınıf olduğu bilincine varmasını hedefleyen kadın hareketidir. Temel aldığı değerlere bakıldığında da feminizm ve muhafazakârlık zıt kutuplara konumlanmış görünmektedir. Ancak tarihsel süreçte meydana gelen toplumsal ve siyasal değişimlere bu iki ideoloji de kayıtsız kalamamış ve zamanla kendi içlerinde esneklikler göstermiş, birtakım çatallanmalara uğramıştır. Özellikle 1980 sonrası dönemde feminizmin üçüncü dünya ülkelerine de yayılmasıyla ortaya çıkan farklı feminist akımlarla birlikte feminist ideolojinin ve muhafazakârlığın sentezlenerek bir paydada buluşması mümkün olmuştur.

Bu çalışmada literatürde gerçekleştirilen tarama sonucunda muhafazakâr ve feminist ideolojinin dünya tarihinde ve Türkiye özelinde ortaya çıktığı dönem, temel aldığı değerler ve günümüze kadarki süreci hakkında okumalar yapılmıştır. Türkiye’de yazılmış tezler ve ilgili yazın alanı tarandığında muhafazakârlık ve feminist terminolojinin zenginliği tez sürecinin ilerleyişinde kolaylık sağlamıştır. Feminist ideolojinin üçüncü dünya ülkelerine yayılmasıyla Orta Doğu ülkeleri ve sonrasında Türkiye’de farklılık feminizmi olarak ortaya çıkan İslami Feminizm ile Müslüman kadınların feminist değer yargılarına dair bir literatür oluşturulmuştur. Tartışmalarda muhafazakârlıkla birlikte İslamcılık kavramının da öne çıktığı görülmektedir. Ancak her ne kadar “dindar olma” bağlamında aynı kavramlar gibi görünse de muhafazakârlık ve İslamcılık arasında bir takım değer farklılıkları bulunmaktadır. Bu bağlamda feminizm, İslami Feminizm ve muhafazakârlığa dair zengin bir literatür bulunmasına rağmen muhafazakâr kadınların feminizm algılarını temel alan bir sosyoloji tezi bulunmamaktadır. Bu sebeple tezin sunduğu yeni bakış açısı ile literatüre katkı sunması umulmaktadır.

Tez kavramsal çerçevenin net bir tasavvuru ve çizilen kavramsal çerçeveye bağlı kalınarak yapılan görüşmeleri yorumlayarak ilgili alana katkıda bulunmak için dört ana bölümden oluşmuştur.

Tezin ilk bölümüne öncelikle muhafazakâr ideolojinin kapsamlı bir tanımı yapılarak başlanmıştır. Sonrasında muhafazakarlığın ortaya çıktığı toplumsal dinamiklerden ve tarihsel süreçten bahsedilerek, toplumların muhafazakâr deneyimleri açıklanarak muhafazakâr temeller belirlenmiş ve ilerleyiş sağlanmıştır. Muhafazakârlığın temel aldığı değerler olan tarihsellik, süreklilik, gelenek ve deneyim gibi kavramların toplumlara, ırklara ve coğrafyalara göre farklılık göstermesi sebebiyle net bir muhafazakârlık tanımını yapmanın güçleştiği görülmektedir. Ancak yapılan okumalar dahilinde ortak değerler olan aile, mülkiyet, otorite, aracı kurumlar, birey, toplum, akıl ve toplum gibi kavramlar detaylı bir biçimde muhafazakâr yaklaşım esas alınarak incelenmiş, muhafazakârlığın tanımın daha anlaşılır kılınması amaçlanmıştır.

Tezin ikinci bölümünde ise feminist ideolojinin detaylı bir tanımı yapılmış, ortaya çıktığı toplumsal ve siyasi koşullar ele alınmıştır. Feminist ideolojiyi diğer ideojilerden farklı kılan unsur bir devlet politikası olmayışıdır. Aydınlanma sonrası

devrimin vadettiği değerler olan özgürlük ve eşitlik gibi yasal haklardan kadının mahrum bırakılması, bu hakların sadece beyaz erkek ile özdeş kılınarak ataerkil düzenin devam ettirilmesi kadın bilincini artıran ve feminist hareketi ortaya çıkaran zemini oluşturmuştur. Ancak kadınların ikincil planda oluşunu, ezilmişliğini tek bir feminist hareket ve kesintisiz bir tarihsel süreç ile açıklamak mümkün değildir. Bu bağlamda feminizmi günümüze kadar ki var oluş sürecinde temel aldığı değerlerin farklılaşması, tam bir kadın-erkek eşitliğinin olduğu dünya tasavvuru çizme ve dünya üzerine yayılış biçimleri doğrultusunda üç döneme ayırmak mümkündür. İlk dönem olarak adlandırılan birinci dalga feminizm, kadınların erkekler ile bir takım eşit ekonomik, siyasi ve sosyal haklara sahip olma çabasının gerçekleştiği süreçtir. Kadınların birtakım eşitlik, özgürlük ve siyasi haklarını kazanması ile sonuçlanan birinci dönem sonlanmıştır. Birinci dönemin zaferi sonrasında kadının sahip olduğu politik ve ekonomik hakların kültürel öğelerle tam manasıyla gerçekleşemediği, hukuki olarak var olanla gerçekliğin örtüşmediği görülmüştür. 1970’li yıllara gelindiğinde Simone De Beauvoir’un kaleme aldığı eserleriyle kadınlara “öteki” olmayı öğretmiş ve 20. yüzyıl feminizmini 19. yüzyıl feminizmine bağlamıştır. İkinci dalga feminizm olarak adlandırılan bu dönemde kadının toplumsal yaşamdaki ikincilliği, ezilmişliği ve ataerkil düzenin temel sebeplerinin analizi ile çözüm önerileri farklılaşmıştır. Bu farklılaşma sonucunda ise birtakım feminist akımlar ortaya çıkmıştır. 1980’li yıllara gelindiğinde ise Batı’ya ait olan feminist ideolojinin, Batı dışı toplumlara da yayılımını artırmasıyla üçüncü dalga feminizm ortaya çıkmıştır. Farklılık feminizmi olarak da adlandırılan bu dönemde feminizm, yayıldığı İslam coğrafyalarında toplumların kendine has değerleri, tarihsel süreçleri ve inanışları doğrultusunda birtakım şekillere bürünmüş ve kadın hareketlerinin ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Ancak ilgili alanın genişliği ve tezin kapsamının sınırları dahilinde tezde sadece liberal feminizm, Marksist ve sosyalist feminizm, radikal feminizm ve tez konusu ile ilgisi dolayısıyla İslami feminizmin içeriğini ve analizleri ele alınmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde ise ilk iki bölümde genel hatları çizilen muhafazakâr ve feminist ideolojinin, konunun bağlamı dolayısıyla Türkiye özelindeki ortaya çıkışı ve tarihsel süreci analiz edilmiştir. Öncelikle Osmanlı’dan günümüze Türkiye’deki muhafazakâr düşüncenin ortaya çıkış zemini, tarihsel süreci ve varoluş biçimleri incelenmiştir. Sonrasında ise Osmanlı’da yenilik hareketlerinin ortaya çıktığı Tanzimat döneminden başlayarak Osmanlı dönemi, Cumhuriyet dönemi ve en son

1980'ler ve günümüze kadar olan süreçte kadınların kamusal ve özel alandaki görünürlüğü, modernleşme hareketleri içerisindeki yer alış biçimleri, toplumsal ve bireysel hayatlarına dair değişen değer yargıları ile feminist hareketin Türkiye'deki karşılığı irdelenerek kapsamlı bir analizi yapılmıştır.

Tezin son bölümünde ise literatürden yapılan okumalar dahilinde çizilen kavramsal çevreden kopmadan, dindar muhafazakâr kadınlarla nitel araştırma yöntemine dayalı olarak açık uçlu görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler dahilinde katılımcı dindar muhafazakâr kadınların, kendilerini hangi değerler üzerinden muhafazakâr olarak tanımladıkları, feminizm algıları, yönelimleri ve yaşam pratikleri, kamusal alan-özel alandaki varoluş biçimleri, annelik-babalık rolleri üzerindeki değer yargıları sosyolojik olarak yorumlanmıştır.

1.1.Araştırmanın Problemi

Araştırmanın problemini 2000'li yıllar sonrasında Türkiye'de değişen siyasi atmosferle birlikte yaşam alanı genişleyen muhafazakâr kesim özelinde muhafazakâr kadınların siyasi ve toplumsal arenadaki feminist değer yargılarının ve varlıklarını sürdürüş biçimlerinin nasıl değiştiğini anlamak ve yorumlamak oluşturmaktadır.

1.2.Araştırmanın Konusu

Muhafazakârlık ve feminizm, 18. yüzyıl siyasi ve toplumsal olaylarından sonra ortaya çıkan birbirleri ile savundukları değerler noktasında farklılaşan iki modern ideolojidir. Ancak ideolojiler temel aldığı değerleri tarih boyunca zıttı ile var etmiş, kendilerini zıt değerler üzerinden inşa etmiştir. Tarihsel süreç boyunca her iki ideolojide evrilerek temel aldığı değerler noktasında birtakım esneklikler getirmiş, zamanın değişen yüzünden etkilenmişlerdir. İki zıt ideoloji olan muhafazakârlık ve feminizmde 20. yüzyılın sonlarındaki Türkiye özelindeki siyasi ve sosyal ortamdan etkilenmiş, İslami feminizm ve muhafazakâr kadın paydasında bir araya gelebilmişlerdir. Araştırmanın konusu ise 21. yüzyılda Türkiye' de değişen siyasi arena ile muhafazakâr eğilimlerin artması ve bu doğrultuda muhafazakâr kadınların feminizm algılarını, yaşam pratiklerini, muhafazakâr değer yargılarını, kamusal-özel alandaki varoluş biçimlerini, annelik-babalık rollerine biçtikleri değeri anlamak ve yorumlamaktır.

1.3.Araştırmanın Amacı

1789 Fransız İhtilali sonrasında ortaya liberalizm karşısında konumlanarak temel değerlerini belirleyen muhafazakâr ideoloji ve liberalizmin vadettiği özgürlük, eşitlik ve birtakım siyasi haklardan kadınların dışlanarak sadece beyaz erkekleri kapsadığı bilincine erişen kadınların hareketi olan feminist ideolojinin bir araya gelemezliği İslami feminizmle yıkılmıştır. Bu bağlamda tezin amacı kendini muhafazakâr olarak tanımlayan kadınların feminizm algılarını anlamaya çalışmaktır.

1.4.Araştırmanın Önemi

Yapılan Türkçe literatür taramasında İslami feminizm ve muhafazakârlık bağlamında araştırmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Araştırma sonucunda muhafazakâr ve feminist ideolojinin muhafazakâr kadın özelinde tek bir çatıda toplanmasıyla elde edilecek verilerin literatürdeki boşluğu doldurması amaçlanmaktadır. Bu boşluğun giderilmesi açısından araştırma önem taşımaktadır.

1.5.Sınırlılıklar

Araştırmanın kavramsal-kuramsal çerçevedeki sınırlılıkları Türkçe ve İngilizce literatürdeki muhafazakârlık ve feminizm ile ilgili kitap, makale ve bildirilerle sınırlıdır.

Araştırma evreni ise Türkiye'deki muhafazakâr kadınlarla, örneklemini ise Balıkesir ilinde seçilen 20-50 yaşları arasında, belirli eğitim düzeyine ulaşmış, farklı meslek gruplarından seçilen 16 muhafazakâr kadınla sınırlıdır.

1.6.Tanımlar

1.6.1. Ataerkil

Ataerki kavramı, kısaca toplumsal yaşam içerisindeki düzen, kurum ve alanların varlığının tümünün veya bir kısmının erkek egemen sistem üzerinden devam ettirilerek, kadının erkeğe göre ikincil konumda olduğu düzendir. Ataerkillik, birçok dinin erkek egemen düzeni insanlığın ilk var oluşundan beri merkeze alması dolayısıyla uzun bir geçmişe sahiptir. Ancak ataerki düzenin kuramsal bir çerçevede ele alınışı, kapitalist düzende Engels'in tartışmaları ile gerçekleşmiştir. Engels erkeklerin kendi mülklerinin ölümlerinden sonra erkek mirasçılara devrolmasının

sadece sınıf eşitsizliği yaratmadığı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini de artırdığını savunmuştur. Fakat ataerkilliğin günümüzdeki temeli feminist kurama dayanmaktadır. Özellikle 1960 sonrasında, feminizm modern toplumda kadının ikincil planda olduğu düzenin temellerini ve sürdürülüş biçimlerini farklı kuramlarla açıklamaya öncülük ederek, ataerkil düzeni eleştirmiştir (Giddens ve Sutton, 2014: 195). Çekirdek aile içerisinde erkeğin yani babanın, geniş aile içerisinde ise yaşlı erkeğin otoriteyi elinde bulundurduğu ataerkil düzenin temel özellikleri şunlardır: Kadın ve erkek için farklı hiyerarşik düzen bulunması, saygınlığın yaşa bağlı olması, cinsiyetler arası faaliyet alanları ayrılması, kadının üremesine ve emeğine evlenerek dahil olduğu erkek soyu tarafından el konulmasıdır (Kandiyoti, 2011: 186).

1.6.2. Gelenek

Modernist perspektiften bakıldığında negatif bir anlam yüklenerek rasyonaliteye, gelişmeye ve yeniliğe karşı olma biçimi olarak yorumlanan gelenek, aslında geçmiş, bugün ve gelecek arasında bir köprü olma niteliği taşır. Gelenek körü körüne eskiye bağlı olmak değil geçmişe ait değerlerin ve şeylerin şimdiki zaman içerisinde yeniden yorumlanması ve tanımlanmasıdır (Atay, 2017: 154-155).

1.6.3. İdeoloji

1789 Fransız Devrimi sonrasında, 1796 yılında ilk kez icatçısı Destut de Tracy'nin kullandığı ideoloji kavramının Türkçe'de karşılığı bilgi-bilimdir. Ancak terim anlamı olarak ideoloji, bir grubun yaşam gerçeklerini ve amaçlarını açıklayan anlam haritasıdır. Toplumsal, dini ve kamusal değerlere yönelik içkin ve aşkın bir değer olarak ideoloji kavramı günümüze kadar farklı anlamlara karşılık gelecek şekilde evrilerek gelmiştir: Sistemik düşünce şekli, dünyayı algılayış biçimi, siyasi tavır, yol, dinsel alanın dünyevi görüşü, fikriyat ve mezhep bunlardan sadece bir kısmıdır (Aydın, 2010: 158-159). İdeolojilerin çıkış noktası Aydınlanma sonrasında rasyonel insanın ideal devlet ve toplum düzeni kurmak adına oluşturdukları fikri yapılarıdır. Devrim sonrası değişen düzen ile kendi içlerinde farklılaşarak en mükemmel devlet ve toplum düzeni kurma paydasında eşitlenen ideolojilerin varlıkları da birbirlerine borçludur. İsimlendirilmeleri ve ortaya çıkış zamanları farklılık gösteren ideolojilerin her biri diğer ideoloji veya ideolojilerden beslenerek varlığını

inşa etmiştir. Dolayısıyla diğerlerinden tamamen ayrılan saf bir ideolojiden bahsetmek mümkün değildir (Özipek, 2017a).

1.6.4. Kamusal Alan ve Özel Alan

Batı siyasi düşüncesinde, yaklaşık 17. yüzyıldan günümüze kadar hayatın bir kamusal bir de özel tarafının olduğu fikri merkezi bir yer tutmaktadır. Kamusal alan-özel alan ayrımı temel olarak iki ayrıma denk düşmektedir: devletin alanı/ toplumun alanı, ev alanı/ ev dışı alan. Bu ayrımında kamusal alan devletin alanı ile eşitlenirken, özel alan ise ailenin alanına denk düşmektedir. Dolayısıyla bu iki alanda iki ayrı kurallar seti uygulanmaktadır. Kamusal alan rasyonalitenin, adaletin, eşitliğin, sorumluluk ve hesap vermenin, formel ilişkilerin alanıdır. Kamusal alanda iktidar odağı devlettir ve insanların yaptığı yasalar geçerlidir. Özel alan ise vericiliğin, diğerkâmlığı, duyguların, içselleştirilmiş bir eşitsizliğin ve informel ilişkilerin alanıdır. Özel alanda iktidar odağı devlettir ve “doğal” yasalar geçerlidir (Bora, 2004: 529).

1.6.5. Otorite

Otorite kavramı en basit haliyle bir grubu veya kişiyi toplumun diğer kısmından üstün kılan meşruiyete dayanan güç demektir. Otorite, hiçbir zorbalığa, güce, tehdide veya cezalandırmaya başvurmadan, karşılıklı rıza dahilinde bir iradenin sürdürülmesi yeteneğidir. Kuvvete başvurulması gereken durumlarda da bunun meşruluğu ve haklılığı önceden onaylanmıştır. Otorite, otorite yetkisi elinde bulunduran grup veya kişinin, otorite uygulananlara herhangi bir güç kullanmadan sözünü geçirebilme ve kişilerin yaşantıları ve davranışları üzerinde manevi bir etkileme gücü olarak da tanımlanır (Kapani, 2009: 56). Ancak otorite emir alan ve emir veren arasında bir güven dahilinde gerçekleşir ve bu güvenin kaynağı ise meşruiyettir. Dolayısıyla, emir alanlar emir vereni yetki sahibi olarak kabul etmişlerdir (Giddens ve Sutton, 2014: 361).

1.6.6. Toplumsal Cinsiyet

Bireyin doğuştan kadın veya erkek olmak üzere, iki cinsten biri olarak dünyaya gelmesiyle sahip olduğu cinsiyet “sex” yani biyolojik cinsiyettir. “Gender” yani toplumsal cinsiyet ise biyolojik cinsiyetten ayrı olarak birey dünyaya geldikten sonra sosyal ve kültürel hayat içerisinde toplumun cinsiyetleri ayırmak ve tanımlamak için

bireylere verdikleri roller dahilinde kişiyi kadın veya erkek olarak tanımlamalarıdır. Feministler için kadın ve erkek arasında güç ve iktidar ilişkilerini anlamaya ve ayrımları sorgulamaya fayda sağlayan bir ifade olarak görülmesiyle “gender” yani toplumsal cinsiyet kavramının önemi artmıştır. Özellikle 1970 sonrasında toplumsal cinsiyet çalışmalarında önemli yollar alınmıştır. Bunlar, kadın ve erkek arasındaki farklılıkların sadece doğuştan gelen biyolojik özelliklerinden kaynaklı olduğu, toplumsal cinsiyetin toplum tarafından verilmiş ve öğrenilmiş roller bütünü olduğu, son olarak da toplumsal cinsiyetin ataerkil ve sınıf merkezli bir temelden ilerlediği görüşüdür (Ecevit, 2011: 4). “Sex” biyolojik bir terimken, “gender” psikolojik ve kültürel bir terimdir (Oakley, 1985: 158).

2. BİR İDEOLOJİ OLARAK MUHAFAZAKÂRLIK VE FEMİNİZM

2.1. Bir İdeoloji Olarak Muhafazakârlık ve Kavramsallaştırılması

Muhafazakârlık 1789 Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan, Devrimin vadettiği yeni düzen ve eşitlik, özgürlük, rasyonalite gibi değerlere karşı geleneksel düzen ve değerlerin savunusu yapan siyasi bir ideolojidir. Ancak muhafazakârlık geleneksellik olarak da algılanmamalıdır. Muhafazakârların karşı olduğu şey yenilik değil, Devrimin sebep olduğu yıkıcılıktır.

Kavramın daha belirgin bir tasavvurunun yapılması için araştırmanın bu bölümünde öncelikle muhafazakârlığın kapsamlı bir tanımını yapılacaktır. Sonrasında kavramın ortaya çıktığı siyasi-toplumsal koşullar, farklı coğrafyaların muhafazakârlık deneyimleri tarihsel bağlamda irdelenerek ilerlenecektir. Muhafazakâr düşüncenin temel aldığı değerler açıklanarak, muhafazakârlığa dair daha derinlikli bir bilgi edinilmesi sağlanacaktır.

2.1.1. Muhafazakârlık Kavramı

Muhafazakârlık, ülkemizde ve dünyada sıklıkla kullanılan, genel itibarıyla dindar olma ve tutucu olma durumu ile özdeşleştirilen, negatif ve pozitif anlamları bir arada barındıran ancak yeterince anlaşılabilen bir düşünce geleneği ve siyasi bir ideolojidir. Kavrama dair bilgi eksikliği sebebiyle muhafazakârlık gözü kapalı bir biçimde değişime karşı olmakla eşitlenmiş ve bazı yazarlar tarafından Türkçe'ye yanlış bir şekilde tutuculuk olarak çevrilmesi ile birlikte siyasi ideoloji olarak algılanmaktan ziyade bir tutum olarak kabul görmüştür (Özipek, 2017a: 13).

Öncelikle kelimenin sözlük anlamından başlamak gerekirse, kelime tabiri ile koruma, biriktirme ve olduğu gibi muhafaza etme anlamları taşımaktadır. Muhafazakârlığın gündelik dilde karşılığı bu anlamları taşıırken on dokuzuncu yüzyıl itibarıyla birlikte özellikle ABD ve Avrupa'da bir takım siyasi ilkelere karşılık gelecek şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Gordon, 1999: 512).

Muhafazakârlık, Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan modern bir ideoloji midir ya da ilk insanın varlığından itibaren süregelen evrensel ve ebedi bir düşünce şekli midir? Sorunun yanıtı iki yönlüdür. Oakeshott (2004)'e göre, muhafazakâr olmak

sadece siyasal alanla sınırlı kılmayıp nesnelere ve aletlerin kullanımını, arkadaşlık ilişkileri üzerinde ve hayatın tüm alanında görülen bir tavidir. Dolayısıyla insan doğasının aşına olanı yeğlemesi üzerinden muhafazakâr düşüncüyü tüm insanlık ve tüm dönemlerle ilişkilendirmek gerekecektir. Siyasi bir ideoloji olarak muhafazakârlığa bakıldığında ise muhafazakâr tavrın temel dayanakları sürekli ve geleneksel olanı, tecrübe edilmeyene yeğlemektir. Her ülkenin hatta her etnik grubun tarihsel süreci, sosyal koşulları ve yaşam deneyimleri benzer olmadığı için muhafaza ettiği unsurlar zamana ve mekâna göre farklılık göstermektedir. Bu doğrultuda evrensel bir muhafazakârlıktan bahsetmek mümkün değildir.

Siyasi bir tavır olarak muhafazakârlık, nesiller boyu süregelen kadim gelenek ve kurumların zamanın zorlu sınavına tabi tutulmasına karşın günümüze ulaştığını ve dolayısıyla meşruiyetini ispatladığını savunur. Mevcut olan siyasal, ekonomik ve toplumsal düzenin korunması gerektiğine inanır. Muhafazakâr tavır için toplum süregelen ve karmaşık bir yapıdır. Yüzyıllar boyunca içerisinde bulunan siyasal ve sosyal yapı mevcut çağa uyum için birtakım değişikliklere uğramıştır. Ancak bu değişim toplumun olağan seyrinde, tedrici ve kendiliğindedir (Güler, 2016: 117). Muhafazakâr düşüncenin Amerikalı öncülerinden John Kees, modern dünyada neredeyse tüm kavramların siyasal olanın sınırları içerisine dahil olduğunu ve ahlak gibi önemli bir olgunun siyasal temsilinin muhafazakârlık sayesinde mümkün olduğunu savunur ve muhafazakârlığı “politik ahlak doktrini” olarak tanımlar. Kees siyasal arenadaki ahlak mücadelesinin temsilinin muhafazakâr siyaset tarafından üstlenildiğini ileri sürer (Dural, 2006: 56).

Felsefî açıdan muhafazakârlık ise insanın varoluşu itibarıyla bireysel olarak birtakım eksiklikleri doğasında barındırdığını dolayısıyla insan bu eksikliğini ancak tarihsel olanın yol göstericiliği, ortak aklın ve güçlü bir otoritenin sınırları altında ortadan kaldırdığını savunur. Rasyonel değerlerin öncülüğünde yeni bir yasa ve düzen oluşturmak muhafazakârlar için ütopyadan başka bir şey değildir (Cevizci, 1999: 609). Yani muhafazakârlara göre, bireyin rasyonel aklı tek başına deneyimsiz ve yetersizdir. Ancak tek başına bireylerden oluşan bir bütün olarak toplum geçmiş ve şu an arasında bir bütün olarak görülür. İnsan doğasında var olan eksiklikleri ancak toplumsal olanın şemsiyesi altında kalarak örtebilir.

Muhafazakârlığı bir ideoloji olarak tanımlamak ise, kavramın tanımında ortaya çıkan en büyük sorundur. Muhafazakâr düşünürlerin birçoğu tarafından kavram bir “ideoloji” olarak tanımlanmamaktadır. İdeolojilerin salt kendi fikirleri etrafında mükemmel bir dünya yaratmak gibi bir amaçları varken, muhafazakârlar kendilerini ideolojilere karşı konumlandırarak mükemmeli oluşturmak yerine var olanı ve gelenekseli sürdürmekle sorumlu tutarak ideolojik bir omurgadan yoksun oldukları şekilde savunmaktadır.

Muhafazakârlık kavramının kapsamının genişliği ve sınırlarının çizilmesinin zorluğundan dolayı belirli bir tanımını yapmak güçleşmektedir. Kavramın tanımını güçleştiren bir diğer etken ise her toplumun, ırkın veya coğrafyanın yaşam pratiklerinin, tarihsel geçmişinin, dini ve kültürel değerlerinin farklılık göstermesi sebebiyle muhafaza ettiği unsurların da fark ılılaşmasıdır. Ancak kaba hatlarıyla toplumların muhafaza ettiği değerlerin bir sınıflandırmasını yapmak mümkündür. Muhafazakârlığın içeriğini, değerlerini ve toplumların muhafazakâr deneyimlerini daha incelikli anlamak amacıyla bir sonraki bölümde sırasıyla muhafazakâr düşüncenin tarihsel gelişimi ve temel aldığı değerler açıklanacaktır.

2.1.2. Muhafazakârlığın Gelişimi

Aydınlanma, 18. yüzyılın ikinci yarısında öncelikle siyasi bir hadise olan Fransız Devrimi’ni sonrasında ise siyasi bir ideoloji olarak muhafazakârlığın ortaya çıkacağı alt yapıyı oluşturmuştur. Devrimin kendisi ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi olarak eski düzenden tam bir kopuşu ifade etmekteyken haliyle tepkisi de siyasi olarak ortaya çıkmıştır (Özipek, 2017b). Devrimin siyasi tepkisi ise gelenekseli, tarihseli, dini, otoriteyi ve sürekliliği temel dayanakları yapan ideoloji muhafazakarlıktır.

Siyasi yönüyle muhafazakârlık, 19. ve 20. yüzyıl siyasetini fazlasıyla etkilemiştir. Ancak Mannheim’a göre muhafazakârlığın özgünlüğü, felsefi ve duygusal bir bütünlük oluşturması ile “üslup sahibi” bir düşünme şekline sahip olmasıdır. Muhafazakârlık kavramı görece yeni bir kavramdır ve köklü bir geçmişten yoksundur. Muhafazakârlığın, en büyük savunucusu ve kuramcısı Edmund de Burke (1729-1797)’dir. Muhafazakârlık kavramını, 19. yüzyıl başlarında Chateaubriand

siyasi arenada ve genel olarak sağı tarif etmek için kullanmıştır. Almanya’da 1830’ lu yıllarda, İngiltere’de ise 1835 yılında kabul görmüştür (Güler, 2016).

Muhafazakârlık, Aydınlanma ve sonrasında devrim ile mükemmel devlet düzeni fikriyle ortaya çıkan ideolojilere alternatif bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. 19. yüzyıl ideolojileri olan liberalizm ve sosyalizmle birlikte muhafazakârlık Aydınlanma sonrası Batı dünyasını şekillendiren üç büyük ideolojiden biridir (Özipek, 2017a: 21). Muhafazakârlık her ne kadar Aydınlanma ve bu iki ideolojinin temel aldığı değerlere karşı bir tipoloji oluştursa da muhafazakârlığı var eden ve sınırlarını çizen unsur Aydınlanma ve sonrasında ortaya çıkan ideolojilerdir. Ancak bu üç ideolojinin temel aldığı değerler farklılık göstermesine rağmen, bu ideolojiler keskin çizgiler ile kendi sınırlarını ayırmak yerine birbirlerinden beslenerek büyümüşlerdir. Bu haliyle bu üç ideolojiyi bir üçgenin birer köşesi gibi görmek mümkündür. Muhafazakârlar liberaller ve sosyalistlerin daha güzel bir dünya gayesiyle dünyayı değiştirme çabalarına bir alternatif üretirler. Esas olarak liberalizmin bireycilik, rasyonalite, eşitlik, özgürlük ve doğa hali tasavvurlarına karşı konumlanan muhafazakârlar gelenek, tarihsellik, otorite, toplum, aile, din gibi değerleri benimser (Özipek, 2017b).

Muhafazakâr düşünce modern bağlamda bilinçli ve kuramsal bir çerçeveye 1790 yılında muhafazakârlığın en önemli temsilcisi ve isim öncülü olarak bilinen Edmund Burke’ün kaleme aldığı “Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler” ile kavuşur (Çakır, 2016: 125). Burke’ün 1688’deki Şanlı Devrimi ve Amerikan Devrimini onaylayan biri olarak Fransız Devrimini ve sonrasında ortaya çıkan fikirleri reddi, devrim yanlısı liberal ve radikal çevre tarafından şiddetle eleştirilir (Özipek, 2017a: 33). Beneton’a (2016) göre, Fransız Devrimini ilginç ve alışılmadık bir olay haline getiren olgu tarihin zincirlerinden koparak, tarihi keskin bir şekilde Devrim öncesi ve Devrim sonrası olmak üzere ikiye ayırmasıdır. Devrimcilerin ülkelerini bembeyaz yeni bir kâğıt gibi görerek salt akılla yeni bir devlet ve toplum inşa etme çabaları Fransız Devrimini diğer devrimlerden özellikle de İngiliz Şanlı Devriminden derin bir şekilde ayıran yönüdür. Ancak İngiliz liberallerin penceresinden iki devrim arasındaki benzerlik açık bir niteliktedir. Burke, bu noktada İngiliz yoldaşlarından ayrılarak iki devrim arasındaki köklü farklılıkları “Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler”in ana temalarından biri olarak alır. Burke’e göre İngiltere’deki devrim ile bir hanedanın yerine başka biri geçmiştir ancak bunun amacı kesinlikle yeni bir düzen ve egemenlik

biçimi kurarak eskiyi yıkmak değildir. Tam tersine otoriteye ilişkin kuralları sağlamlaştırarak halk ve kral arasındaki ilişkileri düzeltmektir. Devrim siyasi ve toplumsal olarak yeni bir düzen kurmanın aksine, İngiliz ulusunun tarihini ve geleneksel düzenini korumayı amaçlamaktadır. İngiliz Devrimi Burke'ün gözünde temkinliliğin ve zorunluluğun sonucudur.

“Esasen her siyasi ilkeye farklılaştırıcı rengini ve ayırt edici etkisini veren şey (bazıları bunun hiç farkında olmasa da) mevcut koşullardır. Her sivil veya siyasi projeyi insanlık için yararlı ya da zararlı kılan şey yine içinde bulunulan mevcut koşullardır” (Burke, 2016: 26).

Burke'ün belirttiği gibi, kavramların iyiliğini ve kötülüğünü belirleyen durum, onlara yüklenen anlamla beraber toplumsal ve siyasi koşullardır. Ayrıca kavramların anlamı toplumdan topluma da bu bağlamda değişebilmektedir. Devrime İngiltere'de Şanlı Devrimin vasfı dolayısıyla olumlu bir anlam yüklenirken Fransa'da gerçekleşen 1789 Fransız Devrimi için aynı şeyleri söylemek muhafazakârlar için mümkün değildir. İngiltere'de mevcut düzeni bozmadan, otoritenin ve toplumsal düzenin aksayan yönlerini onarıp işlevsel kılarak düzen, güven ve huzur getirerek sürekliliği sağlaması yönüyle Şanlı Devrime olumlu bir değer atfedilmektedir. Fransız Devrimini, İngiliz Devriminden ayırtan yön ise devrimin gerçekleştiriliş şekli, vadettikleri ve sonuçlarıdır. Fransız Devrimi sürekliliği değil bir kopuşu ifade etmektedir. Aydınlanma sonrası ortaya çıkaran özgürlük, eşitlik, bireycilik, rasyonel akıl gibi değerler temelinde gerçekleşen devrim toplumu köklerinden ayırarak yerine yeni bir düzen inşa etmeyi amaçlamaktadır. Ancak yeninin cazibesine karşı eskini deneyimi yeğleyen Burke, deneyimden ve tarihsellikten yoksun değerlerle gerçekleştirilen Fransız Devriminin karşısında konumlanmıştır (Özipek, 2017a).

Devrimin vadettiği bireysellik, özgürlük, eşitlik, mülkiyet hakkı, demokrasi gibi hakların yapıcı değil aksine yıkıcı ve baskıcı bir yönetime sebep olacağını savunan Burke, Fransız Devrimi'ne saldırmıştır. Ayrıca Devrim rüzgarının önüne geçilmezse yıkıcı etkisinin sadece Fransa'yı değil zamanla tüm Avrupa'yı ve diğer toplumları yok edeceğini savunmuştur. Burke'ün önemle belirttiği gibi Fransız Devrimini diğer devrimlerden farklı kılan taraf sadece bir ülkeyi değil, zamanla etkisini geliştirerek domino etkisiyle tüm toplumları hedef almasıdır. Burke'ün bu ön görüşleri Whigci¹ eğilimlerine rağmen onu modern muhafazakâr düşüncenin kurucusu olarak anılmasını

¹ Whig: İngiliz Liberal Parti Üyesi.

gerektirmektedir (Nisbet, 1997: 96). Muhafazakârlar toplumsal düzeni “Tanrısal Düzen” ile eşdeğer tutarak, bireyin tarihsel olan bu kendiliğinden düzen içerisinde uyumu, özgürlüğü ve eşitliği de bulacağını savunmuştur. Ancak bu kendiliğinden olan toplumsal düzen durağan bir su gibi anlaşılacak yerine debisine uygun akan bir ırmak gibi algılanmaktadır. Muhafazakârlar için ilerleyen zaman içerisinde toplumun aksayan, vadesi dolan yönleri modern koşullara uyarak sürekliliğini sağlayacaktır. Burke ve diğer muhafazakârları Fransız Devrimi karşısında konumlandıran sebep ise devrim sonrası ortaya çıkan yıkıcılık ve yeniden inşa etmedir.

Klasik muhafazakârlar olarak adlandırılan Edmund de Burke ve Joseph de Maistre gibi dönemin ilk düşünürleri ve muhafazakârlığın ilk temsilcileri, muhafazakâr kavramını hiç kullanmamışlardır, ancak Tocqueville gibi düşünürleri önemli şekilde etkileyecek olan sınırları da çizmişlerdir. Muhafazakârlığın içerisinde bulunan toplumun yaşam pratikleri, tarihsel deneyimleri ve değerleri doğrultusunda farklılaşma göstermesi dolayısıyla net bir çerçevesini çizmek mümkün değildir. Ancak muhafaza ettiği değerlere ve öğelere yaklaşımı bakımından muhafazakârlık biçimlerini üç ana başlıkta toplamak mümkündür. İlk olarak gerici muhafazakârlık, içerisinde bulunan konumu korumak yerine daha evvel bir zamanda oluşan bir konumu restore etmeyi hedefler. Bu sebeple demokrasi arzu edilebilir bir olgu olmaktan çıkar. Radikal muhafazakârlık ise gericilerin bir düzeni kutsamasının tersine, istikrarlı bir düzeni bir çeşit dejenerasyon olarak tanımlar. Son olarak ılımlı muhafazakârlar ise tarihin bir süreç olduğu ve bu süreç içerisinde değerlerin zamana uyarak tedrici olarak değişimini öngörür (Çakır, 2016).

Muhafazakârlık bilinçli ve kuramsal bir çerçeveye Fransız Devrimi sonrasında ulaşmıştır ve muhafazakâr gelenek burada filizlenmiştir. Ancak muhafazakâr düşüncenin sınırları Fransa özelinde kalmayarak Kıta Avrupası başta olmak üzere diğer coğrafyalara da farklı biçimlere bürünerek yayılım göstermiştir. Fransa dışında Kıta Avrupası'nın muhafazakâr deneyimlerine bakıldığında İngiliz muhafazakârlığı Fransız gelenekten belirgin biçimde farklıdır: Geometrik düzen biçimine düşman, demokrasi karşıt veya ölçülü, aristokrasiye sadık ve tarihsel süreçte şekillenen kurumlara, adetlere ve örfelere sadık. İngiliz muhafazakârlığı bu haliyle hem liberal hem de pragmatik bir muhafazakâr deneyimdir. Şüphesiz ki muhafazakârlar için İngiliz muhafazakârlığı gerçek bir muhafazakârlıktır. (Beneton, 2016: 68). Alman

muhafazakarlığı ise Aydınlanma, Napolyon ve devrime muhalif fikirlerle şekillenmiştir. Başka bir deyişle Alman muhafazakârlığı, Fransız Devrimini felsefi bir boyutta yaşamıştır (Çakır, 2016).

Amerikan muhafazakârlığının sınırlarını çizmeyi Avrupa tecrübesi ile yapılan muhafazakâr tanımlamaları temel alarak yapacak olursak, Avrupa muhafazakârlığının iki temeli vardır; gelenekçi ve anti-modernidir. Dolayısıyla temel alabileceği herhangi bir geleneği, tarihselliği ve tecrübesi olmayan Amerikan muhafazakârlığı ancak yeni-muhafazakârlık olarak tanımlanabilir (Beneton, 2016). Dubiel'e (2017) göre, yeni muhafazakârlık bir siyasi tepki oluşumdur. Toplumsal ve siyasal alanın aksak yönlerini onarmaya çalışan yeni muhafazakârlığın eleştirdiği noktalar kendi öğretisinin bütünlüğünü oluşturmaktadır: Liberal düzenin bunalımları ve burjuva sistemindeki otorite çöküşü. Dolayısıyla yeni muhafazakârlık kadın, aile, çocuk eğitimi, dinin pratik yaşamdaki yeri, cinsellik gibi sosyal ve kültürel konular üzerine ağırlık vermiştir.

Her ülkenin ve coğrafyanın, yaşadığı tarihsel süreç doğrultusunda benimsediği değer yargıları farklılık göstermektedir. Haliyle toplumların muhafaza ettiği değerler ve kavramlarda farklıdır. Bu durum muhafazakârlığın net bir tanımını yapmayı güçleştirmektedir. Ancak bir sonraki bölümde genel olarak muhafazakâr düşüncenin temel aldığı kavramlar başlıklar halinde açıklanarak, muhafazakâr düşüncenin daha derinlikli bir biçimde ele alınması ve daha anlaşılır kılınması sağlanacaktır.

2.1.3. Muhafazakâr Temeller

2.1.3.1. Akıl ve Gelenek

Muhafazakârlar Aydınlanmanın iyimser tavrını ifade eden mükemmelleşebilirlik algısının aksine, bireyin doğası ve rasyonelliği hakkında karamsar ve olumsuz bir zeminden ilerlemektedir. Aydınlanma, rasyonel akıl sayesinde insanın yaşadığı çevreyi ve kendisini mükemmel kılabileceğinden bir şüphe duymamaktadır ve insanın önünde bireysel, toplumsal ve siyasi gereksinimlerini sınırlayacak herhangi bir başka unsur görmemektedir. Ancak Akıl Çağı ve sonrasında gelen dönemlerin tahrip ediciliğinin ve yıkıcılığının insanlık tarihiyle kıyaslanamayacak düzeyde bir sahne oluşturması, insan aklına verilen rolün muhafazakâr eleştirisini oluşturmaktadır. Aydınlanma ve Aydınlanma ürünü olan

Devrim sonrasında gerçekleşen kaos dönemi muhafazakârların eleştirisini haklı kılmaktadır. Muhafazakârlara göre insan yapısı gereği sınırlı bir varlıktır. Dolayısıyla bireysel akılla daha mükemmel ve kusursuz bir dünya düzeni oluşturamaz. Bu kötümser yaklaşımın teorik ve pratik olmak üzere iki kaynağı bulunmaktadır. Teorik olan kısım, insanın bilgisinin sınırlı olduğuna dair epistemolojik kuşku duyan felsefi kaynaklardan ve “ilk günah” doktrini ile somutlaşan Aydınlanma öncesi kültürel ve dini kökenden gelmektedir. Bu sebepler, “İlk günah doktrininin siyasi sekülerizasyonu” diye tanımlanır. Pratik kısmı ise rasyonel değerlere dayalı siyasi projelerin sebep olduğu yıkımlardır. Bu yıkımın en bariz örneğini Fransız Devrimi sonrası Fransa’da ortaya çıkan kopuş hareketidir (Özipek, 2017b).

Batıda muhafazakâr yaklaşıma göre ideal olan devlet geleneksel değerlere, tarihselliğe, pragmatik akla uygun sosyal bir yapı ve aracı kurumlar ile uyumlu sınırlı bir siyasi alanla oluşan demokratik toplumdur. Kısacası devlet gelenekleri yok sayıp yerine rasyonel akıllı koymak yerine geçmişten gelen değerlerini korumalı, saygı duymalı ve ortaya çıkan sorunları çözümede onlardan yararlanmalıdır (Yılmaz, 2003). Demek oluyor ki, muhafazakârlara göre, geçmişten gelen bir tecrübe ve deneyime dayanan ortak akıl vardır. Bu ortak akıl, bireyin rasyonalitesinin nicelik ve nitelik olarak üstündedir. Gelenekler ve tecrübeler yüzyıllarca sorunların çözümünde kullanılmış ve toplumun devamlılığı sağlanmıştır. Ancak bireye ait olan akıl geçmişle olan bağlantısı toplumsal olan kadar sağlam değildir ve sadece şu ana aittir dolayısıyla denenmemişliğini ve tecrübeden yoksunluğunu ifade etmek mümkündür.

Beneton’a (2016) göre, birey tek başına bir araçtan başkası değildir, toplumsal olayların üzerinde tek başına bir etkisi yoktur. Modernlerin yanlıgısı, bireysel akıldan yola çıkarak toplumu ve topluma ait değerleri kurabileceklerini ve örgütleyebileceklerini sanmış olmalarıdır. Düşünerek ve öngörü ile hareket ettiklerini savunan insanlar bir başarı elde edemeyeceklerdir. Bireye dağıtılan akıl, toplumsal aklın bir parçasıdır ve dolayısıyla parça bütüne hâkim olamayacaktır. Ancak parçalar birleşerek ortak akıllı oluşturunca topluma yön verebilecek ve ilerleyebilecektir. Dolayısıyla gerçek akıl tamamen toplumsal olduğuna göre, her bireysel ve özgün düşünce, yenilik tehlikeli ve zararlıdır. Bu kural bilim, din ve ahlak içinde geçerlidir. Toplumsal düzenin geleneksel ve kurulu düzenini değiştiren her şeyden şüphe duyulmalıdır.

Burke'e (2016) göre, bireysel akıl asırların ve ulusların birikimi ve tecrübesi ile kıyaslanamaz derecede küçüktür. Tarihsel süreç içerisinde üretilen toplumsal biçimlerin yararı yeni olandan daha fazladır. Temelleri rasyonel aklın öncesinde bulunabilecek, varlığını gelenek ve uzlaşılarda ortaya çıkaran ve tarihsel süreç içerisinde tedrici bir biçimde evirilen toplumsal bir akıl vardır. Bu tedrici değişim bize zaman içerisinde, zamanın mevcut şartları dahilinde meydana gelen bir değişimin olduğunu gösterir. Ancak bu değişim kısa bir zamanda ve aniden gerçekleşmez, hele ki rasyonel değerler ve eylemler aracılığıyla hiç gerçekleşmez. Muhafazakârlar için kadim gelenekteki değerlerin, yargıların, kurumların ve önyargıların temelinde sorgulanamayan ve derin bir inançla bağlı olunan "hikmet" vardır (Güler, 2016). Muhafazakârların güvendiği ve sığındığı bu hikmet ise, rasyonel aklın sınırları dışarısındaki dinsel alanla alakalıdır. Yüzyıllardır varlığını sürdüren ve belirli bir düzenle süregelen Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi olan otorite bu güvenin kaynağıdır.

Muhafazakârlar, yeni olana kadim² olanı tercih ederler. Muhafazakâr geleneğin kurucusu ve en büyük savunucusu olan Burke'ün de tanımladığı gibi:

"Kendilerine ait olmayan bir karakteri edinmek için kendi karakterinden vazgeçenler, büyük ölçüde vazgeçtikleri karakterin de kendi karakterlerinin de cahilidirler" (Burke, 2016: 31).

Yeni olanın çekici cazibesine karşı, geleneksel olanın asırlarca süren ve tekrarlanan alışılmışlığı, tecrübe edilmişliği muhafazakârlar için daha tercih edilebilir niteliktedir. Ancak bu durum muhafazakârların gelenekten gelen tüm fikirleri kabul edip, yeni olanı kayda değer bulmaması olarak anlaşılmalıdır. Muhafazakâr felsefe de diğer tüm felsefeler gibi seçici bir tavır sergiler. Faydalı bir gelenek korunmalıdır; çünkü o bizim köklerimizle olan bağımız ve geçmişimizdir. Ancak işlevini ve faydasını yitirmiş gelenekler yeni olanla yer değiştirmeli, çağa ayak uydurmalıdır. Bu değişim ise keskin bir nitelikte olmamalı, zamanın olağan akışında kendiliğinden olmalıdır (Nisbet, 2011). Muhafazakârların karşı çıktığı değişime karşılık değildir. Muhafazakârlar değişimin aniliğine, keskinliğine ve yıkıcılığına karşıdır. Değişim zaman içerisinde bırakılarak eski kurumların, geleneklerin ve şeylerin kendini yeni olanla onarmasına izin verilerek gerçekleşmelidir.

² Kadim: Kökleri geçmişte bulunan, eskiye dayanan.

Edmund de Burke'ün savunusu da pragmatik geleneği önelemektedir. Daha sonrasında Tocqueville de bu yaklaşımın takipçisi sayılabilir. Pragmatik yaklaşım toplumun gelişmesini ve zamanla değişmesini ancak bu gelişme ve değişimin keskin kırılmalar ile değil zaman içerisinde tedrici bir şekilde olmasını savunur (Yılmaz, 2003). Muhafazakârlara göre toplum bulunulan andan ibaret değildir. Toplum geçmiş, şimdiyle ve geleceğiyle bir bütündür. Nesiller, kendilerinden öncekilerden miras aldıkları değerleri, gelenekleri ve örfleri muhafaza ederek yeni nesillere aktarmak üzere korurlar. Toplum bu haliyle geçmiş, şu an ve gelecek olarak bir anlaşmalar bütünüdür. Ancak miras alınan değerler, gelenekler ve şeyler zaman içerisinde kimi yönleriyle işlevselliğini kaybedebilmektedir. İşlevselliğini kaybeden yönlerin zaman içerisinde yenileriyle yer değiştirmesini savunan muhafazakârların yaklaşımı, eskimiş bir binayı yıkıp yerine yenisini yapmaktan ziyade binayı onarmak ve sürekliliğini sağlayarak köklerini yitirmemektir.

2.1.3.2. Birey ve Toplum

Liberalilerin bireye tanıdıkları hak ve özgürlüklerin bir kısmını muhafazakârlar, bireyden geri alarak topluma veya insanlığa devretmektedir. Bireysel aklın geleneksel, tarihsel ve aşkın değerlerle sınırlandırılmasıyla birey de içerisinde bulunduğu toplumla sınırlandırılmaktadır. Muhafazakârlar için toplum şu an içerisinde yaşayan insanlarla sınırlı bir bütün değildir. Toplum geçmişten geleceğe uzanan ve şimdiki zaman ile sınırlı olmayan insan ve zaman üstü bir bütün olma özelliği taşımaktadır (Özipek, 2017b). Muhafazakârların savunusuna göre insanlık ilk doğuşundan itibaren asla “doğa halinde” yaşamamıştır ve “toplum sözleşmesi” asla olmamıştır. İnsan ilk varlığından itibaren toplumda var olmuştur, toplum ilk insanın varlığı itibarıyla vardır ve ebedi olacaktır. Toplum insanı yaratmakta ve aracı kurumların sayesinde nesillerin sürekliliğini sağlamaktadır. Birey ve toplum ancak birbiriyle beslenerek varlığını sürdürebilecek şeylerdir. Akıllı olan tek başına birey değil, insan türüdür. Toplum yalnız sınıflı bir yapıdan oluşmaz, toplum geçişken, özerk ama bütünlüklü birçok gruptan oluşur. Kadim toplumsal düzen ve kurumlar ise bireyleri atomize olmaktan korumakta ve böylece totalitarizme engel olmaktadır (Güler, 2016).

Aydınlanma ile ortaya çıkan bireycilik ve rasyonalitenin özü Hristiyanlığa ve bütün dinlere karşıysa, muhafazakâr düşünürlerin temel taşı da hiçbir cemaat ve toplumun dini değerlerden soyutlanmış bir biçimde var olamayacağı fikridir.

Muhafazakârlar için toplumun sürekliliğini ve bütünlüğünü bireylerin rızası doğrultusunda sağlayan değerlerin temeli olan dinsel alan, toplumsal alandan asla soyutlanamaz. Bu yüzden dinsel alanın ve simgesel öğelerinin vazgeçilemeyecek bir değeri vardır. Rasyonalistler modern olan adı altında insanları bağlı olduğu dinsel ve toplumsal gruplardan yalıtmaya çalışarak, yalnızlığa itmeye ve toplumsala ve dinsel olana dair tüm varlık alanını ortadan kaldırmaya çalışmaktadır (Nisbet, 1995). Muhafazakârlar için toplumsal olan bireyden öncedir ve toplumsal düzeni sağlayan otorite kaynağı dindir. Kaynağını dinden alan bir otorite olmadan da bir toplumda düzeni, istikrarı, sürekliliği ve güveni sağlamak mümkün değildir.

Muhafazakârlar hiçbir cemaatin, grubun ve toplumun dinden bağımsız olarak düşünülmemeyeceğini savunmaktadır. Bir toplum ve cemaat şekli olarak din, toplumun istikrarlı yapısı ve otorite için büyük önem taşımaktadır. İnancın kişiselleşerek, dinin otorite ve cemaatin bütünselleştirici yapısından uzaklaştırılarak kişisel bir çerçevede ele alınması yanlıştır. Muhafazakârlar toplumun, bireysel olandan önce olduğunu ve hükmeden bir kutsallık olmadan toplumun sürekliliğini sağlayamayacağını savunmaktadır. Kutsallık insanların rızaları dahilinde otoriteye ve toplumsal değerlere boyun eğmesidir. Muhafazakârlar için rasyonel değerlerin ise bu rızayı sağlayacak, dinin yerine koyulacak herhangi bir değeri yoktur.

Burke'e (2016) göre, insanların yasalarla ne kadar eşitlenmeye çalışılsa da bunun bir sonuç vermeyeceğini savunur. İnsanlar doğaları itibariyle farklı vasıflara sahiptir ve bazı vasıflar diğerlerine göre ilk sırada yer almaktadır. Dolayısıyla, insanları eşitlemeye çalışanlar sadece olağan düzeni değiştirip bozarlar. Deyim yerindeyse yaptıkları temelde olması gereken bir yapıyı en üste kurarak, toplumun üzerine fazladan yük bindirmekten başka bir şey değildir. Toplum çeşitli yapılardan oluşan bir bütündür ve bu şekilde anlamlıdır. Bu yapıların kimisinin kimisine önceliği vardır ve toplumsal düzen bu şekilde anlamlı ve işlevseldir. En alt tabakadan en üst tabakaya kadar toplumun her bir tabakası toplumun ilerleyişi ve sürekliliği için vazgeçilmezdir. Bu nedenler muhafazakârlara göre ideal bir toplum, toplumun her kesiminin eşit olduğu bireylerden oluşan bir toplum değildir. Bu yapı tam tersine içerisinde kendi yok edici virüsünü taşıyan bir toplumdur. Bireylerin ve kurumların küçükten büyüğe sıralandığı, toplumsalı merkezine koyan, rasyonalitenin tamamıyla ortadan kalktığı toplum ideal ve sürekli olacak olandır. Dolayısıyla muhafazakârlar,

rasyonalist akımının bireyleri tektipleştirici, eşitleyici ve soyutlayıcı yapısını eleştirmektedirler (Nisbet, 1995).

2.1.3.3.Aile ve Mülkiyet

İdeolojiler üzerinde bir genelleme yapılması halinde, mesela liberalizm temeline bireyi yerleştirmekte ve birey üzerinden bir ideoloji üretmeye çalışmaktadır. Diğer yandan sosyalistler toplumu ve kolektif yapıyı esas almakta, sınıf temelli bir ideoloji üretmeye çalışmaktadır. Muhafazakârların esas aldığı kavram ise, bireyi aşan ve onun üzerinde bir varlık olan ailedir (Özipek, 2017b). Diğer bir deyişle muhafazakârlara göre toplumun en küçük yapı taşı birey değil ailedir. Dolayısıyla birey tek başına asla ele alınmaz. Aile toplumsal hayatın, tarihsel süreçteki en başarılı ve en kadim kurumudur. Bonald'a göre aile, kendi içerisinde küçük bir monarşi gibi oluşturulmuştur. Yönetici baba, kral rolünde ve ev halkı uyrukları rolündedir. İnsanların üretimi ve gelişimi için var olan aile küçük bir toplumsal kurum iken, devlet de bu kurumu korumak üzere vardır (Güler, 2016).

Nisbet'e (1995) göre, Bonald'ın aile üzerindeki düşünceleri de Kilise kurumu ile benzerlikler göstermektedir. Ailenin toplumsal düzeni sağlama ve koruma işlevi hayatidir dolayısıyla ailenin siyasetten ayrı özerk bir yapısı olmalıdır. Aile toplumsal yaşam içerisi de özerktir ve eğitim, üretim, koruma gibi görevlerinden dolayı küçük bir devlet niteliğindedir. Aile bireyleri toplumsal hayata hazırlayan ve sosyalleşmelerinin sağlandığı ilk kurumdur. Muhafazakârların model olarak gördüğü aile yapısını Orta Çağ düzenindeki patriarkal aile tipinde görmek mümkündür. Patriarkal ailede otorite ve ailenin korunması, devamlılığının sağlanması gibi görevler babaya aittir ve bu sorumluluklar ancak babanın ölümü ile sonlanabilecektir. Çocuklar ise ebeveynlerin otoritesine boyun eğen taraf olmalıdır. Ebeveynler ve çocuklar arasındaki bu kendiliğinden olan bağa, devlet de dahil hiçbir dış güç iyi olur düşüncesiyle bile müdahale etmemelidir. Aksi halde toplumun en başarılı ve en geleneksel eğitim kurumu zarar görecektir.

Nisbet'e (2011) göre, Russel Kirk'in de ifade ettiği gibi, her muhafazakârın zihninde özgürlüğün mülkten ayrılamaz vasıfta olduğu, insanların ekonomik ve sosyal tabanda eşitlenmesinin toplumsal düzeyde bir ilerleme oluşturmayacağı, mülk kişisel mülkten ayrıldığında asıl özgürlüğün yok olacağı düşüncesi vardır.

Devrim toplumun her kurumunda gösterdiği yıkıcı etkiyi ataerkil aile düzeni üzerinde de göstermiştir. Aydınlanma filozoflarına göre ataerkil ailenin geleneksel yapısı ve işleyişi doğal yaşam ve rasyonalite ile bağdaşamaz niteliktedir. Çoğu Jakoben idareci tarafından da bu görüş kabul görmüştür. Evlilik 1992’de medeni bir sözleşme olarak tanınmış ve boşanmanın gerçekleşebilmesi adına yenilikler yapılmıştır. Babanın aile içerisindeki otoritesine sınırlama getirilerek, erkek evlatların kanunen reşit sayılacak yaşa geldiğinde bu otoritenin kalkması sağlanmıştır. Ayrıca büyük erkek evlat hakkı ve mülkiyeti koruma gibi geleneksel yasalar aile kurumu ile b mülkiyete de etki edecek şekilde tamamen işlevselliğini yitirmiştir. Mülkiyet, ayrı olarak yaşamının özel bir konusu olmuştur. Muhafazakârlara göre buradaki en önemli amaç aile, lonca, kilise ve manastır gibi büyük oranda mülkiyet kaynağı olan kurumların mülkiyet haklarını ellerinden alarak mülkiyet hakkını elden geldiğince bireyselleştirmektir (Nisbet, 2011).

Düzen kavramı muhafazakârlar için salt siyasi kurumlardan oluşmamaktadır. İnsanın biyolojik gereksinimleri için aileye, özgürlük ve güvenlik için mal ve mülke, yerleşik bir hayat için bağlara ihtiyacı vardır. Muhafazakâr savunuya göre Fransız Devrimi’nin en büyük zararlarından biri de “büyük evlat hakkını” yasal olarak kaldırmasıdır. “Büyük evlat” hakkı ailede kral rolündeki babanın ölümünden sonra en büyük erkek evladın varis olarak babanın yerine geçmesi ve ailenin işleyişi, düzeni ve sürekliliğini sağlamasıdır. Geleneğin düzen kurucu olduğu yerde yasa toplumsal düzene zarar vermektedir ve aile kurumu da reformların yıkıcı etkisinden nasibini almıştır. Muhafazakâr kisve için önemli olan mülkiyet haklarına saldırı vasfındaki reformlar Fransız Devrimi ile yasal hale getirilmiştir. Geleneksel düzendeki büyük evlat hakkı ve veraset ilkelerinin kaldırılışına, herkesin yetenekleri doğrultusunda bütün meslekleri yapabilme yolunun açılmasına, aristokrasinin kaldırılmasına, yasalar önünde herkesin eşit konumlanarak toplumsal statünün bozulmasına, eğitimin hükümetin eline verilmesine, kilisenin önce kayıt altına alarak sonra da millileştirilmesine, loncaların kaldırılması ve merkezileşmeye muhafazakârların tepkisi büyük olmuştur (Güler, 2016). Devrim sonrası reformlar ile öncelikle beyaz erkek, sonrasında ise herkes kanunlar önünde eşitlenmiştir ve özgürlük kazanmıştır. Ancak muhafazakârlar için yeni düzenin getirileri ve aracı kurumların kaldırılması bireyleri özgürleştirmemiştir. Muhafazakârlar için insanlar arasında dayanışma, birlik, güven sağlayan ve otoriteye karşı miğfer olarak gördükleri aracı kurumların

kaldırılması insanları özgürleştirmemiş ve bireyselleştirerek otorite karşısında yalnız ve savunmasız bırakmıştır (Nisbet, 1995).

Muhafazakârlar ailenin devamlılığını sürdürebilmek adına, ailenin özerkliğinin ve otoritesinin korunması fikrinin yanında aile değerlerinin ve neslin devamı için kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rolleri sınırlarında kalmaları konusunda genel bir duyarlılığa sahiptir. Muhafazakârlar ailenin geleneksel rollerini yok edecek her türlü müdahale ve olguya tepkisel olarak yaklaşmaktadırlar. Eşcinsellikte muhafazakârlar için insanın doğasına aykırı ve üretken olmayışı sebebiyle aile kurumunun geleceğine zarar vereceği için sapkınlık olarak değerlendirilmektedir. Ancak yine de küresel ölçekte tek tip bir muhafazakâr yaklaşımdan söz edilemeyeceği gibi Batı toplumlarının bazılarında dini cemaatler ve siyasi partilerin zaman içerisinde tutumları değişebilmektedir (Özipek, 2017a).

2.1.3.4.Otorite ve Aracı Kurumlar

Muhafazakârlara göre önemli diğer bir unsur da otorite kavramıdır. Aydınlanma düşünürlerinin aksine otorite insanın özgürlüğüne dayalı bir sözleşmeden doğmaz. Otorite zaten toplumda kendiliğinden mevcuttur. Toplumun en küçük yapı birimi ailede otorite çocukları besleme, büyütme, eğitime ve yaşamsal ihtiyaçlarını karşılama yoluyla ebeveynlerde kendiliğinden bulunmaktadır. Aynı şekilde toplumun süregelen işleyişinde de doğal bir otorite vardır. Ancak bu otorite kendiliğinden var olmakla birlikte sınırlı bir otoritedir. Ayrıca muhafazakârlar birey ile toplum, toplum ile otorite arasındaki sağlıklı bir ilişki oluşumunu sağlayan aracı kurumlar olan aile, kilise ve hükümet gibi aracı kurumlara büyük önem vermektedirler. Bu aracı kurumlar bireyleri toplumda atomize olmuş kitleler olmaktan kurtarmakta ve merkezi siyasal otoritenin tek bir siyasi erkte toplamasını engellemektedir (Yılmaz, 2003). Klasik muhafazakârların bu ideal devlet tasavvuru olan Orta Çağ özlemi, ideal devlet yapısında da kendini göstermektedir. Bireyin ve devletin öneminin sınırlı olduğu bu yapıda, otorite bir zincirin halkaları gibi bireyden aileye, gruba, kiliseye, devlete ve nihayetinde Tanrıya ulaşarak tek bir siyasi erkten oluşmamaktadır (Nisbet, 2011).

Rousseau ve diğer Aydınlanma düşünürlerinin muhafazakârların aksine toplumdaki aracı kurumlara karşı tavırları olumsuzdur. Rasyonalistlerin çoğuna göre bu kurumlar, bireysel özgürlüğü ve toplumsal eşitliği yok edici, ayrıca rasyonel bir

siyasi erk içinde sorunlu yönler teşkil etmektedir. Zaten Devrim sonrası ortaya çıkardıkları somut anayasada bu aracı kurumların işlevselliğini yok etmeye yöneliktir. Muhafazakârlara göre ise bu aracı kurumların ortadan kaldırılması, toplumsal bir parçalanma meydana getirecek ve otoritenin tek bir merkezde toplanması bireylerin özgürlük ve güven duygularını yok edecektir. Nitekim Burke'e göre, yasa koyucuların aracı cemiyetleri ortadan kaldıran ve kişileri yalnızlığa sürükleyen bu geometrik düzenine tepki ile yaklaşp, aracı cemiyetleri insanların manevi yönü "hanları ve dinlenme yerleri" ve otoriteye karşı bir savunma merkezleri olarak tanımlamıştır. (Nisbet, 1995).

Muhafazakârlara göre, birey-toplum arasında akışı sağlayan aracı kurumlar olmaksızın bireyler arası toplumsal düzen bozulmakta ve bireyler arası bağlantılar koparak insanlar birbirinden yalıtılarak atomize hale gelmektedir. Toplumsal düzeni ve bütünlüğü sağlayan kurumlar ise kadim komün, ataerkil aile, dini kurumlar ve loncalardır. Muhafazakârlar için aracı kurumlardan bağımsızlaşan bireysel özgürlük tam bir özgürlük sağlamak yerine kısıtlayıcı niteliktedir. Aracı kurumlar merkezi otoritenin güçlenmesine karşı bir güven sağlamaktadır. Muhafazakârlar için tam bir özgürlük ve eşitlik merkezi otoritenin bölünmesi, din kurumunun tam bir özerk haline gelmesi ve aracı kurumlar güçlendirilmesi ile sağlanabilmektedir. Sağlıklı ve düzenli bir toplumun sürekliliği ancak dinin, ailenin ve bölgeselliğin korunmasıyla alakalıdır (Güler, 2016).

Nisbet'e (2011) göre, Bonald'ın savunduğu şekliyle egemenlik sadece Tanrı'dadır. Tanrı egemenliğini eşit bir şekilde veya uygun bir şekilde aile, siyasi hükümete ve kiliseye devredebilir. İlahi olarak taksim edilen otoritenin her bir hissesine ilahi bir yücelik atfedilmelidir. Her bir kurum kendi üzerinde haklı, devredilemez ve yüce bir otoriteye sahiptir. Kilise, siyasi hükümet ve ailenin sahip olduğu otorite kavramı, içerisinde tam anlamıyla bir özgürlük ve özerklik anlamı barındırmaktadır. Bonald'a göre bir kurumun diğerine saldırısı tiranlık olarak yorumlanmaktadır. Her kurum kendi içerisinde özerk olmalı ve biri diğerinin alanına müdahale etmemelidir. Toplum ancak bu şekilde ideal düzenini ve sürekliliğini sağlayabilecektir. Muhafazakârların otoriteye atfettikleri önem liberalleri fazlasıyla rahatsız etmektedir. Diğer yandan liberallerin bireysel özgürlük adına aracı kurumları yok saymaya çalışması muhafazakarları rahatsız etmektedir. Muhafazakârlar için aracı

kurumların otoritesi devletin Leviathanlaşmasına karşı bir sigortadır ve bu sayede liberallere göre daha demokratik bir düzen inşa ettiklerini savunmaktadır (Özipek, 2017a).

Muhafazakârlara göre, aynı toplumda yaşayan insanlar geçmiş nesillerden gelecek nesillere devretme adına bir miras alırlar, geçmiş kuşaklara bağlı olarak yaşarlar ve onlar doğal düzenin çeşitli unsurlarıdır. Bireyleri kendi içlerinde birleştiren ve ayıran aile, din, birlikler, topluluklar gibi geleneksel otoritelerdir. Bu otoriteler sevgi, saygı, sadâkat, şükran, güven gibi duygusal bağları oluşturarak sürdürmekle beraber kurallara bağlı, sağlam töreleri de yaratarak toplumun sürekliliğini sağlamaktadır. Ancak soyut eşitlik, doğal otorite ve sürekliliğini yok ederek insanlar arasındaki bu bağları kopararak atomize bireyler yaratmaktadır. Geometrik ve aritmetik düzen anlayışı, insanların sevgi ve şefkat gibi duygular barındırdığını ve bu duyguların insanları birbirine bağladığını unutmaktadır (Beneton, 2016). Muhafazakârlara göre günümüz insanının temel sorunu tam da budur. Ulus devlete bağlı metropollerde yaşarken, bireylerin aidiyet hissini sağlayan aile ve cemaat gibi ara kurumların eksikliği sebebiyle artan yabancılaşma ile yalnızlığa itilmesi dolayısıyla oluşan atomize olmuş kitlelere dönmektedirler (Yılmaz, 2003: 129).

Otorite kavramı muhafazakâr gelenek için ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu kadar Saint Simon ve August Comte gibi muhafazakâr sayılamayacak modern düşünürler için de vazgeçilmez bir yere sahipti. Muhafazakârlar için 19. yüzyıl Avrupa toplumunda, Aydınlanma ve sonrasında Devrim'in ortaya çıkardığı soyut ve yapay akımların etkisiyle sarsılan otoriteyi ve toplumsal düzeni yeniden inşa etmek kadar önemli bir dert olamazdı (Nisbet, 1995: 105). Toplumsal düzenin yeniden oluşturulması ise otoritenin sağlanmasından geçmektedir.

Tezin bu bölümünde, muhafazakârlığın farklı tanımlamaları yapılarak muhafazakâr düşüncenin tarihsel seyri ve temel aldığı kavramlar belirlenmiştir. Bu yolla, muhafazakârlığın kavramsallaştırılarak anlaşılabilir bir hale gelmesi hedeflenmiştir. Bir sonraki bölümde tez başlığını oluşturan diğer ideoloji feminizmin kapsamlı bir tanımı yapılarak tarihsel süreci incelenecek ve kendi içerisindeki çatalanmalarının anlaşılması sağlanacaktır.

2.2.Feminist Teori(ler) ve Akımlar

Feminizmin sözlük ve ders kitaplarında yer aldığı gibi gündelik hayatımızda da kullandığımız birçok tanımı yapılmıştır. Fakat buna rağmen feminizmin net bir tanımını yapmak güçleşmektedir. Bu güçlük kadın kurtuluş hareketinin ortaya çıktığı dönemden bu yana kadınlar için mücadele edenlerin düşüncelerinin ve hedeflerinin değişik olmasından kaynaklanmaktadır (Ramazanoğlu, 1998: 23).

Araştırmanın bu bölümünde, tezin ana başlığını oluşturan ikinci kavram feminizmin öncelikle farklı tanımlamalarına, sonrasında feminist düşüncenin ortaya çıktığı toplumsal ve siyasi koşullara yer verilecektir. Ayrıca tezin sınırları dahilinde feminist teorinin kendi içerisindeki çatallanmalar irdelenerek kavramın daha anlaşılır kılınması sağlanacaktır.

2.2.1. Feminizm Kavramı

18. yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkan kadın erkek eşitliğini, kadın haklarının genişletilmesi aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışan hareket, feminizm olarak tanımlanmaktadır. Feminizm kavramı, 1890’lı yıllarda kadınlara oy hakkı başta olmak üzere bir takım siyasi haklara kavuşması, eğitim ve çalışma gibi hakları elde etmesi için birlikte hareket eden kadınları ve erkekleri tanımlamakta kullanılmaktadır (Gordon, 2005). Feminist hareket ise kadınların toplumda erkeklere göre ikincil olduğu, ezildiği, sömürüldüğü ve daha dezavantajlı olduğu düşüncesinden ortaya çıkan ideolojik ve politik bir harekettir (Çakır, 2016: 415).

Feminist hareket her ne kadar bir tür birliği ifade ediyor gibi görünse de aslında farklı ideolojilerle bir araya gelerek farklılaşmış birçok kuramı ifade etmektedir. Ancak feminist kuramın çatallanmalarına rağmen bütün feminist kuramların ortak hareket ettiği noktalar bulunmaktadır. Bu bağlamda feminizm iki temel görüşten destek almaktadır. Öncelikle, feminizm kadın ve erkeğin sadece biyolojik olan farklılığının toplumsal olarak yorumlanıp bir tür eşitsizlik düzeni yarattığı iddiasındadır. Bu iddia, toplumsal hayatta kadının yaşadığı ekonomik, politik ve sosyal dezavantajlılık ile tasdiklenmektedir. Ancak daha önemlisi, ikinci olarak, cinsiyete bağlı bu ikincil durumun ortadan kaldırılabileceği ve kadın ile erkeğin aynı düzlemde eşitlenebileceği görüşüdür (Heywood, 2014: 488).

Diğer ideolojilerden farklı olarak bir devlet politikası olmayan feminizm, Batı'daki kadınların sorunları ile ortaya çıkan, kadının ikincil konumda olduğu fikrini ortaya koyarak sebeplerini araştıran ve günümüze kadarki tarihsel süreçte, tarihsel olaylarla evrilerek çeşitlenen ve genişleyen bir ideolojidir (Tekin, 2011). Dolayısıyla feminist ideoloji ve kuram tek bir kuram değil, farklı ideolojilerle harmanlanmış ve nihayetinde çatallanmış kuramlardır. Ancak feminizm, bu çatallanmanın temellerini aldığı kadın sorunlarına gönderme yapan bir şemsiye terminolojidir. (Tong, 2006). Farklı feminizmler, kadın sorunlarına farklı pencereler açarak ve farklı reçeteler sunarak birbirlerinden ayırır. Bu anlamda, feminizm cinsiyetler arası eşitsizliğin toplumsal boyutlarına dikkat çekerek toplum içinde kadın kimliğine sahip bireylerin sahip oldukları diğer kimliklerle birlikte farklı problemlerle boğuştuğu ve bu nedenle farklı reçetelere ihtiyaç duyduğu fikrinden hareket etmektedir (Walters, 2005).

Çaha'ya (2017) göre, feminizm temelde cinsiyetler arasındaki iktidar ilişkilerini değiştirmeyi hedefleyen siyasi bir harekettir. Feminizm ataerkil toplumlardaki eril merkezli egemenliği ve toplumsal kuralları kaldırıp, yerine kadına ve erkeğe ait değerlerin insan olma paydasında eşitlenerek insana ait değerlerin hüküm sürdüğü bir toplum yaratmayı amaçlayan politik bir hareket olarak gelişmektedir. Cinsiyetler arası ilişkiyi kültür, aile, din, siyasi hayat ve tarihsel olarak geniş bir çerçevede izleyerek kadınsı değerlerin her alanda varlığını inşa etme çabasındadır.

Feminizm en basit tanımı ile kadın ve erkeğin siyasi, sosyal ve ekonomik olarak eşit haklara sahip olmasını savunmaktadır. Feminizmin detaylı bir biçimde irdelenerek farklı tanımlamalarının yapılması ile kavramın anlaşılabilirlik düzeyinin kolaylaştırılması hedeflenmiştir. Ancak feminist ideoloji ve kuramın ortaya çıktığı ve ilerlediği dönemde gerçekleşen farklı tartışmalar, feminist kuramın tarihsel seyrinin açıklanmasını gerekli kılmaktadır. Bundan ötürü, bir sonraki bölümde feminist düşünce tarihi anlatılmakta, farklı feminist akımların ortaya çıkma gerekçeleri tarihsel sürecin içinde değerlendirilmektedir.

2.2.2. Feminist Düşüncenin Tarihsel Seyri

Feminizm olarak bilinen Feminist hareketin tarihi Mary Wollstonecraft'ın 3 Ocak 1792 yılında, "A Vindication of the Rights of Woman" (Kadın Haklarının Savunusu) isimli eserini yayınlamasına kadar yazılı bir metin ile desteklenmemesine

rağmen, modern feminist talepleri ifade edebilmenin tarihi Eski Çin ve Yunan uygarlıklarına kadar gitmektedir (Heywood, 2012: 92).

Geçmişten günümüze bakıldığında feminist hareketin tarihi, sırasına uygun olarak birinci dalga, ikinci dalga ve üçüncü dalga feminizm olarak üç döneme ayrılmaktadır. Genel bağlamda kadınların oy hakkı ve ekonomik özgürlükleri kazanma hareketi olarak bilinen, Birinci Dünya Savaşı öncesine tekabül eden kısım birinci dalga feminizmken, 1968 sonrasında canlanma gösteren ve farklı feminist kuramlarla kadın ve erkek eşitliğini daha geniş bir toplumsal düzleme yaymayı amaçlayan ise ikinci dalga feminizmdir (İmançer, 2002: 152).

Birinci dalga feminizm, Aydınlanmacı Feminizm veya Klasik Feminizm olarak bilinen 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın ilk yarısında, dünyanın çeşitli yerlerinde kadınların bir araya gelerek, dernekler kurarak, dergi ve gazeteler çıkararak erkeklerle eşit haklara sahip olma ve mülkiyet hakkı, oy hakkı, velayet hakkı gibi birtakım siyasal hak kazanma taleplerini dile getirmelerinin tarihidir. Ancak dünya üzerinde yer alan toplumların ve yaşam pratiklerinin birbirinden farklılık göstermesi sebebiyle, feminizmin tek bir tip çıkış noktasından yola çıktığını söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla kadının kamusal ve özel alandaki konumu iyileştirmeyi amaçlayan feminist hareketlerin dayanak noktası toplumdan topluma ve zamansal olarak farklılık göstermektedir. Örneğin; ABD özelinde kadınların eşit haklara sahip olma mücadelesinde, kadınlar ve köleler bir süre özgürlüklerini kazanmak için birlikte hareket ederlerken, İngiltere’de kadınların oy hakkı çabası 17. ve 18. Yüzyılda feodal dönemin sona ermesi ve kapitalist düzenin ortaya çıkması ile kendisini yeni toplumsal düzenden dışlanmış olarak gören orta sınıf kadınların eşitlik ideali olarak ortaya çıkmıştır. İngiliz kadınlar ilk dönemde işçi sınıfı radikal hareketi, Çarist hareket (1838-1848) ile hareket etmişlerdir. Fransa’da ise kadınlar eşit yurttaşlık hakkını 1944’te yani İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nden 155 yıl sonra elde etmişlerdir. İngiltere’de olduğu gibi militan bir tavırla olmasa bile kadınlar bu dönemde Fransız kadınlar işçi sınıfı hareketlerine katılmışlardır. 1871 Paris Komünü hezimetinden sonra işçi hareketinin merkezi noktası Fransa’dan Almanya’ya kayma göstermiştir. Hızla kapitalistleşen Almanya’da kadınların eşit hak mücadelesi diğer ülkelerden farklı olarak sosyalist bir çizgide ilerlemiştir (Sancar, 2016). Dikkate değer bir nokta vardır ki kadınlar bu dönemde doğal haklarını kazanmak için işçi, soylu beyaz erkek dışında

kalan kölelerin ve işçilerin hareketine katılmışlar ve onlardan destek almışlardır. Doğal haklar tüm insanlığı kapsar görünmesine rağmen, ilk dönemler “insan” kavramı sadece beyaz orta sınıf erkek olma ile eş tutulmuştur.

18. yüzyıl feministleri, dönemin siyasal ve toplumsal düzenini derinden etkileyen devrimin coşkusuna kapılmışlardır. Akıl çağı olarak bilinen dönem içerisinde ortaya çıkan kuramlar devrim ile tek tek hayata geçirilmeye başlamıştır. 1789 İnsan Hakları Bildirisi ve 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ile tüm insanların doğuştan getirdiği doğal hakları olduğu fikri, feministleri de kadınların ve erkeklerin eşit olacağı bir dünya tasavvuruna götürmüştür (Donovan, 2016: 22). 17. yüzyılın sonları ve 18. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Aydınlanma hareketi, Avrupalı filozofların geleneksel ve tarihsel olarak süregelen birtakım değerlerin bireyin yaşamına mutlak bir şekilde hükmeden ve yön veren değerler olamayacağını savunmasıdır. Bireysel ve toplumsal hayata yön veren ve hükmeden değerlerin ancak rasyonel ve hümanist ilkelerin olabileceğini savunan Aydınlanma düşünürleri bireyin doğuştan getirdiği akla, bilginin ışığına ve eleştirel düşünceye, hümanist ve evrensel değerlere büyük önem vermiştir (Cevizci, 1999: 89).

Rasyonel aklın, bireyselliğin, hümanizmin ve doğuştan gelen doğal hakların savunucusu olan ve bu değerlerin tüm insanlığa ait olduğunu savunan filozoflar bazı çerçevelerde kendileri ile çelişki içerisindeydi. Aydınlanmaya ait bu değerleri sadece insanlığın yarısına yani erkeklere atfederken diğer yarısı olan kadınları ise savundukları tüm insanların eşit olduğu görüşüne göre değil erkeklere göre kadınları ikincil konuma yerleştirmektedirler. Sir Isaac Newton, “Principia Mathematica” (Matematik İlkeleri, 1687) evrenin tamamıyla basit ve matematiksel ilkelere yönetildiğini savunduğu eser ile Aydınlanma filozoflarının temel dünya görüşünü ortaya koymaktadır. Aydınlanma görüşüne göre dünyanın işleyişi rasyoneldir ve bu rasyonalite doğal hukuk ile temellenir. Tüm insanlar bireysel olarak, Tanrı tarafından verilen akıl ile doğal hukuk kurallarına erişebilmektedir. Dolayısıyla herkesin bireysel ve birbirinden tamamen ayrı olarak akli izleyerek aynı noktaya varacağı savunulabilmektedir. Ancak bu metafor, rasyonaliteden bağımsız olan, estetik ve ahlaki değerler olarak tanımlayabileceğimiz duygular alanını ihmal etmiştir. Bu sebeple eksik bir paradigmadır. Newton tarafından tanımlanan paradigmaya göre matematiksel ve rasyonel olmayan ilkeler mekanizmasına tabi olarak işlemeyen

olgular ikincildir, yetersizdir ve adlandırılmazdır. Bu ikincillik ise liberal erkek görüşü tarafından kadına ait olan alandır. Bu yüzden Newton' un temel görüşü akıl ve matematiksel ilkelerle yönetilen fiziksel evren ve kamusal alan ile diğer taraftan sezgiye, duyguya, inanca, estetiğe, bireysel tutumlara ve moral değerlere ait olan ikincil durum arasında keskin bir ayrım yapmaktadır (Donovan, 2016: 25-26).

Aydınlanma düşünürlerinden Rousseau da bireyin doğuştan getirdiği doğal haklar kavramını eserlerinde kullanır. Ancak Rousseau bu hak kavramını cinsiyeti belirsiz ve soyut olarak kullanmıştır. 1780'de yazmış olduğu "Emile" isimli eser ile Rousseau'nun birey tanımında kadına yer vermediği görülmektedir. Kadın erkeğe göre bir adım geridedir ve kadın erkeğe göre tanımlanmıştır. Dolayısıyla kadın erkekle eş bir düzlemde değildir. Bu nedenle kadın birtakım haklardan yoksundur. Kadın ataerkil düzendeki konumunu sürdürmekte, erkek ise Aydınlanmanın getirdiği haklara sahip olmaktadır. Bu durumda toplum erkek egemen düzenden devam etmelidir (Çakır, 2016: 440).

İnsan haklarındaki bu çelişkili duruma kadınlar tepki vermekte gecikmemiştir. Kadın hakları hareketi olarak isimlendirilen klasik dönem feminizminin temellerini atan Marry Wollstonecraft, kadın ve erkeği birbirinden ayıran aydınlanma rasyonalizminin bu çifte standart uygulamasına şiddetle karşı çıkmaktadır (Çaha, 2017). Wollstonecraft insanı hayvandan ayıran bir değer olarak rasyonaliteye aşırı bir önem veren ve insanın duygusal yönüne negatif bir değer atfeden Rousseau'nun düşüncelerine karşı büyük bir kin beslemektedir. Rousseau eğitimin ve toplumların ulaşabileceği en üst seviyeye ulaşması için rasyonel değerlere büyük önem vermektedir. Rousseau'nun çelişkili yanı ise bu değerleri kızlar için gerekli görmeyişidir. Onun düşüncesine göre eğitim, metanet ve adalet gibi kavramlar erkek dünyasına aittir. Negatif değerler olarak gördüğü sabır, şefkat, iyi mizah gibi kavramlar ise kadına ait değerlerdir. Rousseau'nun bu çift cinsiyetli görüşü, rasyonel erkek ve duygusal kadın ile mükemmel bir bütün oluşturan bireyler savunusudur. Ancak burada Wollstonecraft'ın karşı çıktığı rasyonel değerler değildir. Nitekim Wollstonecraft rasyonel değerlere büyük önem vermekte ve kucaklamaktadır. Eleştirdiği nokta kadınların ve erkeklerin eşit olarak rasyonel ve ahlaki değerlerini geliştirebilme şansına sahip olamayışdır (Tong, 2006).

Wollstonecraft'ın haklar savunusu, devrime karşı büyük bir ihtiras ile doludur ve iddiaları günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Kadınların toplumda ikincil konumda ve erkeğe karşı köle statüsünde kalması kadının biyolojik cinsiyetinden kaynaklanmamaktadır. Aksine bu ikincil konumun toplumsallaşma sırasında ortaya çıktığını savunarak, sonradan edinilmiş cinsiyet anlamına gelen “gender” yani “toplumsal cinsiyet” kavramını kullanmaktadır. Doğal haklar savunucusu olan feminist düşünürler kadının da bir vatandaş olarak erkeğin sahip olduğu temel haklara sahip olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü kadın da erkek gibi bir insandır. Cinsiyet farkı doğuştan gelmektedir ve kişinin kadın veya erkek olarak dünyaya gelişinin belirleyemez toplumsal yaşamdaki tüm insanların eşit olarak konumlanabilir. Doğal haklar doktrinini tüm insanlığa uyarlayan ilk girişim, Wollstonecraft'ın yaklaşık yarım yüzyıl sonrasında, Amerikalı aktivist Elisabeth Cady Stanton' a ait olan “Declaration of Sentiments” (Duygular Bildirgesi) olmuştur. 19-20 Temmuz 1848'de New York yakınlarında bulunan Seneca Falls'ta sunulan bildirge 68 kadın ve 42 erkek olmak üzere 110 kişi tarafından imzalanmıştır. Doğal Haklar'ı temel alan bu belge, Amerikan Bağımsızlık Bildirisi üzerine oturtulmuştur. Bağımsızlık Bildirisi'nden farklı olarak kadınların bildirisindeki mutlak Tiran “Büyük Britanya Kralı” yerine erkektir (Donovan, 2016).

Seneca Falls'ta olan bu tarihi toplantı kadın hareketi için büyük öneme sahiptir. İlk defa karşılıklı destek ve birlik olma düşüncesi ile bir araya gelen kadınlar ortak hareket etme duygusu içerisine girmektedirler. Bu bildirin imzalanmasında ve hazırlanmasında erkeklerin de olması ve kadınları adalet talepleri konusunda desteklemeleri dikkate değer bir gelişmedir. Kadınlar bu bildiri ile kendilerinden doğal hakların esirgenme sebebini öğrenmek istemekte, oy verme, velayet, çalışma, cinsiyetler arası eşitlik ve eğitim haklarının verilmesi talebinde bulunmaktadır (Çakır, 2016). Bu taleplerin gerekçelendirilmesi için dönem incelendiğinde tüm dünyada eğitim çifte standart üzerinden yürütüldüğü görülmektedir. Kadının yaşamı sadece özel alan olarak tanımlanan ev ile sınırlı, kocasına tabidir. Kral nasıl tüm halk üzerinde mutlak bir Tiran mahiyetinde ise erkek de kadın üzerinde egemenliğini devam ettirmektedir. Gerek İnsan Hakları Beyannamesi gerekse Amerikan Özgürlük Bildirisi yayınlanmış olmasına rağmen, buradaki bireysel haklar sadece beyaz erkeğe ait olarak tanımlanması ve kadının toplumsal statüsünde bir değişme olmayışı ve

ataerkil düzenin devam edişu feminist düşünürler tarafından büyük bir tepkiye sebep olmuştur.

Feminist hareketin kökleri esasında köle karşıtı hareketin bir parçası olarak filizlenmiştir. Sarah Grimke ve Maria Stewart gibi aktivistlerin kölelik karşıtı eylemleri sırasında tacize uğramaları sonucunda kadın hakları hareketi ortaya çıkmıştır. 1848 yılındaki Seneca Falls Toplantısı'nda, kadın hakları için eylemde bulunabilme fikri karara bağlanmıştır. Ancak bu düşüncenin asıl ortaya çıkışı 1840 yılında Londra Dünya Kölelik Karşıtı Toplantısı olmuştur. Aktivistlerin kullandığı köle ve kadın benzerliği de bu derin köklere işaret etmektedir. Wollstonecraft'ın da kullandığı bu benzetme sonrasında Sarah Grimke gibi feministler tarafından da kullanılmıştır. Örneğin, Elisabeth Cady Stanton 1854 ile 1860 yıllarında yaptığı konuşmalarında bu fikri tanımlamıştır: Tıpkı bir köle gibi kadında mülkiyet ve velayet haklarından yoksundur ve beyaz kadının beyaz erkek yanında kendi ismi yoktur, kadın kocasının veya babasının (efendisinin) ismi ile vardır. Köle konumundaki kadın, kocalarının ilk ismi ile tanımlanır: William'ın Sue'su, Martin'in Jane'i gibi (Donovan, 2016).

Seneca Falls'ın üzerinden yaklaşık çeyrek yüzyıl geçmesi ile bu kez İngiltere'deki kadınların oy hakkı kazanmak için imza kampanyası düzenlemeleri ve aktivist John Stuart Mill'in Avam Kamarasına kadınlara bu yasal hakkın verilmesi için sunduğu yasa önerisi ile zorlu mücadeleleri başlamıştır. Ancak bu dönemin siyasi erklerini etkilemeyi amaçlayan, Milicent Garret Fawcett tarafından kurulan "National Union of Women's Suffrage Societies" (Ulusal Kadınların Oy Hakkı Dernekleri Birliği) ile desteklenen oy hakkı mücadelesi hezimete uğramıştır. Ancak 1900 yılından sonra kadınların oy hakkı mücadelesi militan bir tavra yönelmiştir. Yaklaşık 51 yıl süren mücadele sonrasında ise kadınlar birtakım siyasal haklara sahip olmuştur (Çakır, 2016).

Genel olarak birinci dalga feminizm kadınların oy hakkı mücadelesi ile şekillenmiştir (Heywood, 2014: 488). Kadınlar Aydınlanma ve devrim sonrasında değişen toplumsal düzenin ve kendilerinin ise bu yeni toplumsal düzenden dışlandığını ve eşitlik, adalet, hürriyet gibi haklardan mahrum bırakıldıklarının çok geçmeden farkına varmışlardır. Birinci dalga feminist hareketin amacı genel olarak kadın ve erkeğin arasındaki tek farkın biyolojik cinsiyet sınırlarında kalarak toplumsal yaşamda

tam bir kadın erkek eşitliği sağlanma çabasıdır. Kadınlar ilk kez bu dönemde birlik olma duygusu hareket edip, bildirimler yayınlayıp, dergi ve gazeteler çıkararak ve çeşitli derneklerle seslerini duyurmaya çabasına içerisine girmiştir.

Klasik dönem feminizm olarak isimlendirilen ilk aşama; Birinci Dünya Savaşı sonrasında kadınlar amaçlarına ulaşarak, çeşitli ülkelerde birtakım siyasi haklara kavuşması ile sonlanmıştır. Bu dönem sonrasında kadın hareketleri daha sakin bir tavır izlemektedir. 1970’li yıllara gelindiğinde Simone de Beauvoir’in eserleri 20. yüzyıl feminizmini 19. yüzyıl feminizmine bağlamıştır. De Beauvoir, kadınlara Hegel diyalektiğini kullanarak “öteki” olmanın ne anlama geldiğini öğretmektedir. Eserlerinde kadının toplumda nasıl “öteki” olarak tanımlandığını, bu “ötekiliğin” sadece erkekten farklı olmak anlamına gelmediğini, erkeğe göre ikincil bir konumda olduğunu incelemektedir. De Beauvoir kadınların kurtuluşunu özel alan olarak tanımlanan ev dışına çıkmaya ve eğitime ve meslek sahibi olmalarına bağladı. Kadının ötekiliğini ve kurtuluşuna dair bağlamı ele aldığı “The Second Sex” (İkinci Cins) isimli kitabı çeşitli coğrafyalarda birçok kadına ulaşarak bilinç düzeylerinin artmasına öncelik etmiştir (Çakır, 2016).

1960’lı ve 1970’li yıllarda beliren yeni feminizm, bazı siyasi ve hukuki hakların kazanılmasının toplumdaki kadını durumunu değiştirmede kanısıyla ortaya çıkmıştır. Yeni toplumsal hareketlerin kaynağı olan “kadının değişmeyen statüsü”, kadının tamamen özgür bir birey olmasını hedeflemektedir. Birinci dalga feminizm kamusal alanda siyasi ve hukuki etrafında şekillenirken, ikinci dalga feminizmin amacı özel alan olarak tanımlanan ev ve aile hayatının yeniden inşa edilmesi çabasıdır. Bu yeniden yapılandırma da ise siyasi haklar yetersiz kalmaktadır. Ancak geniş daha kapsamlı ve belki de devrimsel nitelikli bir gelişme ile kadınlar özel alandan kurtulabilecektir (Heywood, 2014).

1970’li yıllardan sonra yani ikinci dalga feminist akımda tartışılan ana kavram, “gender” toplumsal cinsiyet kavramıdır ve tartışmaların büyük kısmını “sex” biyolojik cinsiyet/ “gender” toplumsal cinsiyet farklılığı oluşturmaktadır. Cinsiyetler arası eşitsizliğin ve kadınlığın-erkekliğin oluşumunun doğal olduğu fikrini reddeden Simone de Beauvoir, bu oluşumun kültürel olduğunu savunmaktadır. Doğal cinsiyetin bir kurgu olduğu fikrini reddeden Beauvoir ve pek çok feminist, kadınlık ve erkekliğin doğuştan getirilen değil sonradan kazanılan özellikler olduğunu savunmaktadır.

Onlara göre, kadınlık ve erkekliğin doğuştan gelen net bir özelliği yoktur, bunlar insanlar ve kültürler tarafından kurgulanmaktadır. Dolayısıyla kadınlık ve erkekliğe dair yeni kurguların oluşturulması mümkündür (Şişman, 2018: 44-45).

Feminizmin asıl gelişme evresi ve kuramsal yapısının oluşması İkinci dalga feminizmde gerçekleşmiştir. Bu dönemin başındaki öğrenci hareketleri feminizmin kuramsal yapısının oluşumunda başat etkenlerdendir. Dünya üzerindeki coğrafi, siyasi, dini ve sosyal farklılıklar sebebiyle kadınların ezilme, öteki olma, erkeğe göre alt tabakada olma ve bazı haklardan mahrum olma sebepleri farklılık göstermektedir. Dolayısıyla kadınların kendilerini ifade etme biçimleri ve mücadeleleri birtakım farklılıklar göstermektedir. Ancak farklı söylem ve hedeflerle motive olan kadınların ortak noktası ataerkil düzenden kurtulmaktır. Bu amaçla bazısı günümüze kadar ulaşan binlerce dernek, yayın organı ve sivil toplum örgütü çatısı altında birleşmişlerdir (Çaha, 2016).

İkinci dalga feminizm kadın ezilmişliğinin ve ikincilliğinin yanı sıra kadın öznelliği ve kadın deneyimlerine yapılan vurgunun derinleştiği dönemdir. Bu dönemde meydana gelen gelişmeler feminizmin kuramsal olanaklarını genişletmiş ve beşeri bilimlerin tümünde dikkate değer bir yer almasını sağlamıştır. Tarafsız ve nesnel bilimsel bilgi sağlamayı hedefleyen pozitivist bilim anlayışının tersine, feminizm bilimsel bilgi nesnesi olarak kadın öznelliğini ortaya koymaktadır. Feminizm bunu kadınların yüzyıllardır süregelen ezilme ve ikincilleştirilmesine karşı mücadelecî tavrın zemini oluşturmak gibi politik bir gerekçe ile yapmaktadır. Toplumsal cinsiyet üzerine bu derece güçlü savunulara ve toplumsal mücadele olanaklarına sahip olan feminist hareketin asıl yükselişi 1960 sonrası döneme denk düşmektedir (Bozok, 2009: 59).

1990'lı yıllara gelindiğinde ortaya çıkan üçüncü dalga feminizm ise ikinci dalga feminizmin bazı pratiklerine tepki olarak doğmuştur. Üçüncü dalga feminizm ikinci dalga feminizmin tektipleştirici yapısına tepki olarak doğmuştur. Kadın sorunlarının sadece orta sınıf beyaz kadınlar özdeş olmadığını savunan üçüncü dalga feminizm, kadın sorunlarıyla küresel düzeyde bireysel olarak ilgilenilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu dönemde feministler daha çok kadına şiddet, kadının güçlendirilmesi ve cinsellik gibi mikro konularla ilgilenmişlerdir (Taş, 2016: 171). İslami feminizmin

ortaya çıkışı da farklılık feminizmi olarak isimlendirilen bu döneme tekabül etmektedir.

Feminist hareketin ortaya çıktığı tarihsel koşulların incelenmesi ve feminizmin tarihsel süreçte geçirdiği safhalar kavramın anlaşılabilirliğini kolaylaştırmaktadır. Ancak feminist düşüncenin tarihi incelendiğinde tek bir feminist akımdan bahsetmek mümkün değildir. Feminist hareket tarih boyunca farklı ideolojilerle ve farklı toplumların temel aldığı değerlerle harmanlanarak çatallanmış bir teoridir. Farklı feminizmler kadınların sahip olduğu sorunlara farklı çerçeveden bakarak, farklı değerler üzerinden gelişim göstermektedir. Ancak tezin sınırlılıklarına bağlı kalmak adına bir daha ki bölümde yalnız dört feminist akımdan bahsedilerek tezin ilerleyişi sağlanacaktır. Ele alınacak feminist akımlar şunlardır: Liberal feminizm, Marksist ve sosyalist feminizm, radikal feminizm ve İslami feminizm.

2.2.3. Feminist Akımlar

2.2.3.1.Liberal Feminizm

Kadınların toplumsal statüsünü ve cinsiyetler arası eşitsizlik durumunu kamusal alandan dışlanmaları ile ilişkilendirilen liberal feminizm, bir düşünüş biçimi olmanın yanında aynı zamanda bir kuramdır. Liberal siyasi düşünceden miras aldığı cinsiyetler arası eşitlik ve kadın ile erkeğin rasyonel eylem kapasiteleri arasında fark olmadığı düşüncesini savunana liberal feminist düşünce beyaz erkeğin hak talepleri doğrultusunda şekillenmiştir (Ecevit, 2011).

Feminist hareket içerisindeki ana akımı oluşturan liberal feministler, demokratik sistem dahilinde kadınların da temel sivil haklara erişebilmelerini talep etmektedir. Cinsiyet odaklı iş bölümü ve ücret farkı ve bu ayrılıkların özel ve kamusal alan olmak üzere her yere yayılması liberal feministlerin hak taleplerinin çıkış noktasını olmaktadır. Liberal feministlerin hak talepleri radikal feministlerdeki gibi devrimsel nitelikli bir değişme odaklı değil, mevcut sosyal ve siyasi alanda eşit hak ve olanaklara sahip olma isteğidir (Çaha, 2016).

17. yüzyıl öncesi ve 18. yüzyıl sonrasında kadına ait alan, “özel alan” olarak tanımlanan ev ile sınırlandırılmıştır. Kadına ait görevler ise iyi bir eş ve anne olmak olarak tanımlanmıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yüzyılın başında meydana gelen

tarihsel değişimler ile kadının alanı özel alandan çıkararak kamusal alan ve özel alan hiç olmadığı kadar ayrıştır. Liberal feministler kadınların evlendikten sonra kadının eşi ile tanımlanarak ölü bir insan statüsünde olmalarını, kanunlar önünde vatandaş olarak tanımlanmamalarını, evlilik sonrasında mülkiyetlerinin kocaya devredilmesini şiddetle eleştirmiştir. Liberal feministler bir erkek vatandaşın sahip olduğu haklara kadınların da sahip olmalarını isteyerek cinsiyetler arası eşitlik talep etmiştir. Ayrıca Marry Wollstonecraft, liberal feminist düşüncesinin klasik temsilcisi olarak “Vindication of the Rights of Women” adlı kitabında kadınların da erkekler gibi Tanrı tarafından yaratılan insanlar olduğunu ve onlara da eğitim hakları verilerek rasyonel ve zihinsel yeteneklerini geliştirmesine izin verilmesi gerektiğini savunmuştur (İmançer, 2002).

Tong’a (2006) göre, Wollstonecraft toplumsal cinsiyet kavramını kullanmasa da kadınların erkeklerden daha fazla moral değerlere sahip olduğu, daha fazla zevk arayan ve zevk veren cins olduğu düşüncesini inkâr etmektedir. Kadınlar gibi erkeklerinde kendilerini böyle bir sınırla sınırlandırmaları durumunda, erkeklerinde bu özelliklerin gelişeceğini savunmaktadır. Diğer yandan erkeklere daha rasyonel bir eğitim, sorgulama, taahhütlerde bulunabilme ve ahlaki bir insan olma şansı verilmediğinde onların da aşırı duyarlı, aşırı narsist ve aşırı duygusal insanlar olacağı savında bulunmuştur. Wollstonecraft için ideal kadın tutkularının ve ailesinin kölesi olmayan, araç değil tek başına bir amaç olan, kendisini özerk bir birey olarak tanımlayan, zihinsel ve fiziksel olarak güçlü bir kadındır.

Liberal feministlerden John Stuart Mill ise kadınların erkeğin kölesi konumunda olmasının, çok ustaca bir şekilde oluşturulan ataerkil düşüncenin ürünü olduğunu savunmaktadır. Kadının aşağılık konumunun doğuştan gelen cinsiyet “sex” ile değil, ataerkil ve toplumsal değerlerle edinilmiş olan toplumsal cinsiyet “gender” ile oluşturduğunu savunmuştur. Öte yandan H. Taylor’un üzerinde durduğu nokta kadının ekonomik özgürlüğüdür. Kadının bağımsızlığını elde etmesi için dışarıdaki ekonomik aktivitelerde çalışmaları gerektiği görüşündedir (Sancar, 2016).

Donovan’a (2016) göre, Aydınlanmacı Liberal Feministlerin temel fikirleri şunlardır:

1. Akla olan inanç. Marry Wollstonecraft, Frances Wright ve Sarah Grimke gibi feministler için akıl neyse Tanrı odur. Kişinin aklı içerisinde bir kıvılcım vardır. Bu kıvılcım ise kişinin vicdanına tekabül etmektedir. Gerçeğe dair en güvenilir kaynak gelenekler veya herhangi bir kadim kurum değil; kişinin vicdanı olduğu savunusudur.

2. Kadın ve erkek arasında ontolojik bir fark olmadığı savunulmuştur. Diğer bir deyişle kadın ve erkeğin ruhlarının ve zihinsel yeteneklerinin eşit olduğu fikri kabul edilmiştir.

3. Toplumsal gelişme ve toplumsal değişim için en ideal yol eğitimden geçmektedir.

4. Birey diğer insanlardan ayrı hareket edebilen, düşünebilen, gerçeği arayabilen özgür bir aktördür.

5. Son olarak ise doğal haklar doktrinine sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır.

20. yüzyıl liberal feministleri de kadınların kamusal alanın erkek dünyası olarak tanımlanmasının, kadınların ve erkekler arasında bazı çifte standart uygulamalar getirdiğini savunmuşlardır. 20. yüzyıl liberal feministlerinden Betty Friedan “The Female Mystique” (Kadınlığın Gizemi) adlı kitabında benzer görüşleri paylaşmaktadır. Kadınların güçsüz bir sınıf olduğunu düşünen Friedan, birey olarak kendi çabaları ile güçlü sınıfa yani erkek sınıfına dahil olabileceklerini savunmaktadır. Sınırlı ev yaşamı içerisinde kadınlar boşluğa düşmektedir. Orta yaş, orta sınıf veya burjuva, heteroseksüel, beyaz kadının benimsediği eş ve anne misyonu gibi geleneksel roller mutsuzluk ve boşluk duygusu ortaya çıkarmaktadır. Bu durumdan kuruluşun çözümü ise kadının kamusal alanda yer bulmasıdır. Ancak Friedan kadınların anne olmaktan vazgeçmelerini istemez (Çakır, 2016).

2.2.3.2.Marksist ve Sosyalist Feminizm

Sosyalist feministlerin odak noktası, Marksist feminizm ile radikal feminizmin bileşiminden oluşan ataerkil kapitalist düzen eleştirisidir. Marksist feministlerin eleştirisi, kapitalist düzen içerisindeki cinsiyet temelli iş bölümü ile kadının ev içi ve ev dışı emeğinin sömürülerek düşük ücrete tabi tutulmasıdır. Marksist düzendeki bu kapitalist eleştiri ile radikal feministlerin mihenk taşı olan kadını erkekten bir basamak aşağı gören ataerkil düzen eleştirisinin kesişiminden ataerkil kapitalist düzenin eleştirisi ortaya çıkmaktadır (Karkıner, 2013). Toplumsal olanın yeniden üretiminde

başat bir rolü olan kadının ev içi emeğinin, Marksist kuramda nasıl yer alacağı sosyalist feministler için en önemli konudur. Sosyalist feministler kadının ezilmesinin farklı yapısını anlamak için kadının iş hayatındaki statüsüne bakılmasını, aile ve kapitalist düzen arasındaki ilişkilerin incelenmesini, yabancılaşmanın ev işi ve kadınlarla ilgisinin analizine bağlamaktadır (Sancar, 2016).

Marksist kuramdan etkilenen feministlere göre, Marks'ın öğretisi olan kapitalist düzen içerisinde insanın kendi emeğine yabancılaşmasını, kadınlar ev işlerinde yaşamaktadır. Feminist kuram etkisi altında olduğu Marksist kuramdaki maddi temelli ideolojik yapının yerine cinsiyet ayrımını oturtur. Marksizm için emek neyse, feminizm için de cinsiyet odur (İmançer, 2002).

Tong'a (2006) göre, sosyalist feministler bir taraftan Marksist feminizmin diğer taraftan da psikanalist ve radikal sınırlarını aşan iki kuram geliştirdiler. Bu yaklaşımlar ikili sistemler kuramı ve birleşik sistemler kuramıdır. Bu iki kuramın amacı kadına uygulanan baskıyı tanımlamaktır ancak bunu farklı şekillerle yapmışlardır. Sosyalist feministlerin, kapitalist düzeni tanımlayan ve Marksist kuram ile bütünleşen, yalnız sınıf kavramı ile yetinmeyip ataerkil ilişkileri de tanımlayacak bir kuram arayışları "ikili sistemler" yaklaşımının gelişimi ile sonuçlanmıştır. İkili sistemler yaklaşımı, "gender" yani toplumsal cinsiyeti kapitalist düzen ilişkileri, iktidar ilişkileri ve ataerkil düzen ilişkileri dahilinde çözümlendiğinden bu isimle anılır. Bu yaklaşımla feministler ataerkil düzenin ve kapitalist düzenin birbirinden ayrı toplumsal ilişki biçimleri olduğunu ancak iki düzen biçiminin birleşerek kadına baskı üzerine baskı kurduğunu savunmaktadır. Bu sebeple kadınların maruz kaldığı baskının sebeplerinin tam bir analizinin yapılabilmesi için kapitalist ve ataerkil düzenin öncelikle ayrı ayrı tanımlanarak ardından diyalektik bir şekilde birbirleriyle ilişkilendirilmesini gerekli görmekteyler. Ancak ikili sistem yaklaşımı benimseyen feministlerin ayrıştığı nokta kapitalist düzeni benzer bir biçimde tanımlarken ataerkil düzen tanımlamalarında ayrılmalarıdır (Ecevit, 2011). Birleşik sistemler kuramcıları ise; kapitalizmi ve ataerkilliği tek bir çatı altında incelemişlerdir. Nasıl ruh ve beden birbirinden ayrılamaz bir bütün ise, kapitalizm ve ataerkillik de birbiri ile iç içedir (Tong, 2006).

Heywood'a (2014) göre, feministlerin ekonomik konularla alakalarının uzun bir geçmişi olmasına rağmen sosyalist feministlerin ekonomik olana yönelimleri daha

fazladır. Ataerkil sistemin ve kapitalist sistemin birbiri ile kenetlenmiş yapılar olduğu düşüncesi sosyalist feministlerin ana düşüncesidir. Cinsiyet temelli iş bölümü kadınları özel alan sınırlarına hapsederek, erkekleri ise kamusal alan olan ev dışına yönelterek farklı biçimlerde kapitalist düzene hizmet etmesini sağlamaktadır. Bazı sosyalist feministlerce “rezerv işçi ordusu” niteliğindeki kadınlar, üretimin yoğunlaştığı dönemlerde iş gücüne dahil edilirken, üretimin durgunluk gösterdiği zamanlarda ise kolay bir şekilde işten çıkarılarak ev hayatlarına geri döndürülmektedir. Böylece işverenler ve devlet üzerinde kadınlar artı bir yük oluşturmamaktadır. Öte yandan kadının varlığı, ev içi emeği ekonomik canlılık ve etkinlik bakımından hayati önem taşımaktadır. Ev içi rolleriyle kadınlar erkeklerin çocuk yetiştirme ve ev işi gibi sorumluluklarını alarak onların enerjilerini ve zamanlarını daha verimli işlere ayırmalarını sağlar, çocuk büyütürken ise topluma sürekli bir kapitalist işçi aktarımı sağlamaktadır. Sosyalist feminist yazar Juliet Mitchell’in Women’s Estate (Kadının Mülkiyeti) kitabı sosyalist feminist literatürde başat eserinde vurguladığı gibi kadının tam bir bağımsızlığı kapitalist toplumdaki birtakım rollerinin değişmesine bağlıdır. Bu roller; cinsellik, üretim, çocukların toplumsallaşması ve yeniden üretimdir. Dolayısıyla kadının kurtuluşu özel alandaki statüsü değişmelidir (Çaha, 2017).

2.2.3.3.Radikal Feminizm

Liberal feminizmin ve Marksist feminizmin liberal kuram ve Marksist kuram gibi öncüllere dayalı olarak hareket ederken, radikal feminizmin eylemden doğmuş olması dolayısıyla kendisi böyle bir kuramdan destek almamıştır. Bu sebepten de feminist düşüncenin en saf biçimi olarak tanımlanmaktadır (Ecevit, 2002). Radikal feminist kuram, 1960’lı ve 1970’li yıllarda merkezi olarak New York, Boston’da kendilerini “hareketten kadın” olarak tanımlayan bir grup tarafından geliştirilmiştir. “Hareketten kadınlar” 1960’lı yıllarda savaş karşıtı eylemler ve medeni hakların kazanımı için siyasi oluşumlara katılan kadınlardır. Radikal feminizm 19. yüzyıl feminist kadınlarının kendilerine yapılan baskıyı erkek yoldaşlarının hareketleri sayesinde idrak etmeleri gibi, 20. yüzyıldaki feministlerin bilinçlenmeleri de Yeni Sol’daki radikal erkeklerin kadınları aşağılayıcı tavırlara gösterdikleri tavırla gerçekleşmiştir. 1967 ve 1968 yıllarında oluşan New York merkezli radikal feminist kadın grupları, çıkardıkları yayınlarla radikal feminist kuramın en önemli ilkelerini belirtmişlerdir. Bu kadınlar radikal feminist kuramın gövdesini oluşturmuşlardır.

Ancak radikal feminist kuram en iyi ifadesini; Kate Millett' e ait Sexual Politics (Cinsel Politika) ve Shulamith Fireston tarafından kaleme alınan The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution (Cinselliğin Diyalektiği: Feminist Devrimin Meselesi) ile bulmuştur (Donovan, 2016).

Radikal feministler kadının ezilme sebebi ve cinsiyetler arası çelişkinin nedeninin asıl olarak aile kurumundan kaynaklandığını savunmaktadırlar. Aile, radikal feministler için; ataerkil sistem dahilinde kadınları erkeğin hizmetini görmeye bu rolü benimsemeye iten eril ideolojinin, yeniden üretimini sağlayan bir kurumdur. Bundan dolayı aile kurumunu reddetmektedirler (İmançer, 2002). Ayrıca radikal feministler; kadınların baskı görmesinin sebebini biyolojik cinsiyete bağlayarak, Sigmund Freud'un "anatomisinin kader olduğu" düşüncesini benimsememektedirler. Üreme, annelik ve cinsellik kadınların ezilme sebebidir. Kadınların gebeliklerini kontrol etme tekniklerinin yaygınlaşmasını ve kürtaj olma hakkını dile getirmişlerdir. Gelişen üreme teknikleri kadınların cinselliklerini ve hayatlarını özgürce kontrol edebileceklerini düşünmüşlerdir. Bu bağlamda, kadın bedenini küçük düşürücü niteliğinden ve tecavüze teşvik edici olduğu için pornografi ile fuhuşa karşı nefret beslemişlerdir (Ecevit, 2011).

Shulamith Fireston'a göre ilk sınıf ayrımının temeli, Marksist kuramın benimsediği esaslardan olan üretim ilişkileri kaynaklı değildir. Sınıf ayrımının temeli kadın ve erkek arasında kurulmuştur. Kadının sömürülmesinin nedeni biyolojiktir. Kadına ait üreme rolleri cinsiyet esaslı iş bölümünün sebebidir. Çözüm ise gerçekleşecek olan bir biyolojik devrim ile mümkündür. Firestone cinsiyete dayalı sınıf sistemini ortadan kalkmasını proletaryanın üretim araçlarını ele geçirdiği gibi, yeniden üretim araçlarını da kadınların ele geçirmesine bağlar. Üremenin biyolojiye dayalı esasları ortadan kaldırılınca rahim veya penise sahip olmanın önemi ortadan kalkarak üreme, suni döllenme gibi rahim dışı bir yolla gerçekleşecektir. Böylece cinsiyete dayalı roller kalmayacak, bebeğin dünyaya gelmesi işlevi toplumsal bir olay olarak zamanla aile işlevselliğini ortadan kaldıracak ve ekonomik olarak da çökecektir (Çakır, 2016).

Tong'a (2006) göre, Kate Millett için, ataerkil zihniyet ile erkeklerin daima toplumda hâkim rolleri, kadınların ise ikincil roller olan kadınsı rollerin içselleştirmesi sağlanmıştır. Bu içselleşme ile sonuçta cinsiyetler arası biyolojik fark abartılarak

sunulmuştur. Ataerkil ideoloji; ırkçılık ve klasisizmi de kapsamak üzere tüm “izm”lerden önde gelen güçlü bir ideolojidir çünkü erkeklerin kadınlar üzerindeki baskısı kadınların rızalarının alınması ile gerçekleşmiştir. Ancak Millett’e göre, erkeklerin hakimiyet kurma ve sömürü girişimlerine rağmen, kadınlar bu duruma tam bir rıza göstermemişlerdir. Özellikle; 19. yüzyıl ve sonrasında kadınların erkek egemen düzene direnmeleri şekil almaya başlamıştır. Örgütlenen kadın hareketleri ile kadınlar sadece bir takım siyasi haklara sahip olmalarına yardımcı olmakla kalmamış, kadın ve erkek arası eşitlik ile bağımsızlık kazanmalarına da kaynaklık etmiştir.

Kendi içlerinde radikal özgürlükçü ve radikal kültürel feministler olarak ayrılan, radikal feminist kuramın evrimi çağımızda da devam etmektedir (Karkıner, 2013). Tong’a (2006) göre, radikal feminist kadınların düşünceler ve hareket biçimleri ile ilgili birtakım farklar olsa da Allison Jadgar ve Paula Rothenberg radikal feminist kadınları benimsedikleri değerleri beş maddede toplamıştır.

1. Tarihte baskı uygulanan ilk grup kadınlardır.
2. Eril cinsin kadına uyguladığı baskı en temel baskıdır ve bütün toplumlarda gözlemlenebilir.
3. Kadına uygulanan baskı çeşidi, sınıflı toplumun yok edilmesi gibi toplumsal dönüşümlerle ortadan kaldırılamayacak türdedir.
4. Eril baskı kadına niceliksel ve niteliksel olarak bir zulüm niteliğindedir.
5. Eril baskı diğer tür baskıların anlaşılması için düşünsel ve kuramsal bir örnek sunmaktadır.

2.2.3.4.İslami Feminizm

Kavramsal olarak tartışmalı ve karmaşık bir yapıya sahip olan İslami feminizmin bu tartışmalı yapısı isimlendirilmesiyle alakalıdır. Günümüze kadar feminizm veya kadın hareketini niteleyen “İslami”, “Müslüman”, “İslamcı”, “dindar”, “başörtülü”, “türbanlı”, “türbanlı” kavramlarıyla geliştirilerek birçok farklı sıralamaya tabii tutulmuştur. Türkçe literatürdeki çalışmalarda bu kavramlar birbirini tam olarak karşılamadığı halde birbirinin yerine kullanılabilir (Tunç, 2018). Bu bölümde, öncelikle İslami feminizmin temellerini aldığı düşünceler ve ardından bununla bağlantılı olarak İslami feminizmin tarihsel gelişiminden bahsedilecektir.

1990'lı yılların başında, dünyanın çeşitli coğrafyalarında ortaya çıkmaya başlayan İslami feminizm kavramı, İslami bir paradigma kapsamında tanımlanan feminist bir söylemdir. Kaynağı ve yetki vereni Kur'an-ı Kerim olan İslami feminist söylem, İslam dini çerçevesinde cinsiyetler arası tam bir adaleti amaçlar (Badran, 2017). İslami feminizm, geleneksel ve dini hayat içerisinde kadının yerini eleştirel bir şekilde yorumlarken, toplumsal cinsiyet eşitliğine ayrı bir önem atfeden, gelenek ve dinin ataerkil bakış açısını sorgulayan, bunları yaparken de en başta Kur'an-ı Kerim'i referans alarak diğer dini metinlerden de yararlanan bir söylemdir. Bugün literatürde İslami feminizm gibi bir kavramın olması, kadınların kendi fikirlerini açıkça dile getirebilecekleri bir zeminin olmasına, düşüncelerini paylaşabilecekleri ve ortak bir platformda çalışmalar yapabilecekleri grupların artışına bağlıdır (Güç, 2008).

İslami feministlere göre, İslami feminizmin ana metni olan Kur'an-ı Kerim ve peygamberin sözleri olan hadislerin kendisi değil, onların bugüne değin gelmiş olan yorumları ataerkildir. Bu nedenle, bir yandan şimdiye değin kurulmuş olan yorumları feminizm gözlüğü ile eleştirirken, diğer yandan İslam'ın kendinde mevcut bulunan toplumsal cinsiyet eşitliğini de gözler önüne sermek amacındadır. Bir açıdan bazı İslami feministlere göre, Batılı eşdeğerlerinin aksine ataerkiye temelden bir karşı çıkışa tam manasıyla bir ihtiyaç yoktur. Kur'an-ı Kerim'de var olan toplumsal cinsiyet eşitliğini ve genel sosyal adalet ilkelerini sağlamak bu ihtiyacı giderecektir (Kynsilehto, 2008).

Müslüman kadınların problemleri, buldukları ülkelerin demografik yapısından ülkede yerli ya da göçmen olmasına kadar pek çok değişkene bağlıdır. Bu nedenle, İslami feministler de yaşadıkları coğrafyadaki kadınların ihtiyaçlarına göre siyasi arenada mücadele vermektedir.

İslam dininde kadın hakları konusu, Celaleddin Afgani'nin öğrencisi olan Muhammed Abduh başta olmak üzere yenilikçi Müslüman düşünürler tarafından ilk kez ortaya atılmıştır. Celaleddin Afgani ve sonrasında Muhammed İkbâl, Müslüman düşünce tarzının dinamik algısına, bilhassa da hukuki bir araç olarak gücün kullanılması için, İslam'ın kendi öz dünyasında reformist bir bakış açısıyla yeniden düşünülmesine dair temel bir fikir ortaya çıkarmıştır. Müslüman toplumlarda reformu savunan, Müslüman dünyasında ifade edildiği haliyle feminizm, Batı'ya ait fikir akımlarından etkilenmiş olmakla birlikte Avrupalı feminizmden sonra ortaya çıkmamış hele ki onun takipçisi asla olmamıştır. İslami feminizm, kendi toplumsal

şartları dahilinde konumlanarak, kendi öz dünyasında, sömürge karşıtı ve milliyetçi bir fikir akımı olarak kendini ifade etmiştir (Ali, 2017).

İslami feministlere göre, İslam'ın ataerkil bir din olarak tanımlanması ise Kur'an'ın ataerkil bir şekilde okunması ile ilintilidir. Kur'an-ın ataerkil bir bakış açısı ile okunması ve yorumlanması ataerkil bir toplumda okumanın yapılmasına, başlangıçtan itibaren dini bilgiyi belirleyen devletin müdahalesiyle ve Orta Çağ'da birkaç alimin ön gördüğü tutucu bir metotla okunmasına bağlıdır. Ancak Kur'an kadın ve erkek arasında görevleri, ahlaki davranışları potansiyelleri arasında bir ayırım yapmaz. Kadın ve erkek cinsel ve toplumsal bir görev dağılımına tabi tutmadığı gibi birbiri üzerine üstünlükte kurmaz (Barlas, 2017). Hucurat Suresi 13. Ayette,

“Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık. Hem sizi birbiriniz ile tanışasınız diye, topluluklar ve kabileler haline getirdik. Haberiniz olsun ki Allah katında en değerli olanınız, Ona karşı gelmekten en çok sakınanızdır” (Yazır, 2011: 370).

Belirtildiği gibi insanlar arasında cinsiyetler arası bir ayırım ve üstünlük tanımlanmamakta, üstünlük sadece Allah'a kul olmak ile ilişkilendirilmektedir. Nitekim Peygamber zamanındaki birçok kadın sosyal ve siyasal alanda faaliyet göstermiştir. Kadınlar savaflara katılarak askerlere destek olmuşlar, bazı dini ve siyasi anlaşmalarda bulunabilmişlerdir. Ayrıca İslamiyet'te kadının seçme hakkı olduğu bilindiği gibi Hz. Aişe'nin birçok fetva verdiği de bilinmektedir (Çubukçu, 1973).

İslam kültürü içerisindeki eleştirel kadın bilincini tetikleyenler batılı beyaz erkeklerdir. Sömürgeci beyaz erkek, Müslüman toplumlardaki ekonomik, kültürel ve siyasi çözülmeyi kolaylaştırmanın yolunu kadının özel bir yeri olduğunu düşünerek, kadın üzerindeki bir çözüme ile Müslüman toplumların güçsüzleşeceğine inanmışlardır. Kendi toplumlarındaki feminist hareket tepkisel olarak yaklaşan beyaz erkek, Müslüman toplumlardaki feminist hareketi destekleyerek, kadının geri kalmışlığını eğitim hakkı başta olmak üzere birtakım haklardan yoksun kalmasına bağlamıştır (Güç, 2008).

Batılı bir bakış açısıyla “Müslüman kadın” dini veya seküler ayırımı yapılmaksızın tüm kadınları tanımlamaktadır. Bu tanımın kültürel bir kimlik olarak ele alınması herhangi bir sorun teşkil etmez ancak yapılmış ve yapılacak olan çalışmalarda, kimliğinin asli tanımlamasını dini kavramlar üzerinden yapan kadınlar ile dünyaya seküler bir perspektif üzerinden yorumlayan kadınlar arasında bir ayırım yapılmaması ilgili alan için sorun oluşturmaktadır. Bu sebeple Kur'an-ı yorumlamaları açısından Müslüman feministler, İslamcı feministler ve seküler Müslüman feministler

şeklinde ayrılmaktadır. Kur'an-ı feminist bir perspektiften okurken ayetleri merkeze alan İslamcı feministlerdir. Seküler Müslüman feministler ise Kur'an yorumlarını ayetlerden daha bağımsız yaparak anlamı tahrif noktasına kadar götürmektedir (Aynur, 2013).

Badran'a (2017) göre, İslami feminizm Doğu veya Batı'ya ait bir oluşum olmaktan ziyade ikisinin de ötesinde dünya çapında bir fenomendir. Zaman içerisinde oluşan kavramlar olan dindar-laik ile Batı-Doğu gibi ayrımları yok ederek ötesine geçen İslami feminizm, bu tür ikilemleri pekiştirerek varlığını inşa etmez. İslami feminist diskur, ikili ayrımlardan öte aradaki boşlukları doldurarak cinsiyetler arası tam bir eşitlik ve adaletin sağlanması ile faydalar ve gayeler toplumunu hedefler. "Seküler feminizm" ve "İslami feminizm" kavramlarını birbirinden ayırıştırmanın ise kadınlar arası dayanışmaya ket vurma amacından kaynaklandığını ve tarihsel bilgi eksikliğinden kaynaklandığını savunur.

Muhafazakârlık ve feminizmin kapsamlı bir tanımlamaların yapıldığı bu bölümde, kavramların ortaya çıktığı toplumsal ve siyasi koşullar açıklanarak ilenmiştir. Her iki ideolojinin de temel aldığı değerler ve tarihsel süreçte varlıklarını sürdürüş biçimleri irdelenerek muhafazakârlık ve feminizmin net bir tasavvuru çizilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca muhafazakârlık ve feminizmin teorik bir çerçevesi çizilerek kavramların anlaşılma düzeyi kolaylaştırılmıştır. Tezin sonraki bölümünde ise her iki ideolojinin Türkiye özelinde ortaya çıktığı siyasi ve toplumsal koşullar doğrultusunda günümüze kadar ki süreçte geçirdiği evrelerden bahsedilerek, kavramların somut bir temele oturtulması sağlanacaktır. Bu doğrultuda öncelikle muhafazakâr düşüncenin sonrasında ise feminist hareketin Türkiye'de ortaya çıkışı ve günümüze kadar ki süreçte geçirdiği evreler irdelenerek ilenilecektir.

2.3.Genel Hatlarıyla Türkiye'de Muhafazakârlık ve Feminizm

Muhafazakârlık ve feminizm 1789 Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan, birbirinden farklı değerleri benimseyen ve farklı temellere oturan iki ideolojidir. Araştırmanın bu bölümünde, tez konusunun içeriği dolayısıyla Türkiye özelinde muhafazakâr ve feminist ideolojinin, Türk modernleşme tarihi boyunca toplumsal ve siyasal yaşamdaki tehhürleri ele alınarak kavramların somut olarak anlaşılır kılınması hedeflenmektedir. Bu sebeple öncelikle muhafazakâr düşüncenin, sonrasında feminist hareketin Tanzimat Fermanı'ndan günümüze kadar olan süreçteki evrelerinden bahsedilecektir.

2.3.1. Türkiye’de Muhafazakârlığın Genel Bir Seyri

Osmanlı Devleti’nde ıslahat hareketlerinin tarihi III. Selim zamanına kadar (1789-1807) kadar uzanmaktadır. Dönem itibariyle ordunun eğitim ve askeri teknoloji bakımından Batılılaştırılması öngörülememesi Batı ile kültürel etkileşimin doğmasına zemin hazırlamıştır. Devletin 18. yüzyılda uğradığı büyük toprak kayıpları sonucunda Osmanlı devlet adamlarında, Batı’daki idari mekanizmaların ve askeri teknolojinin artan üstünlüğüne karşı bir bilinç uyanması gerçekleşmiştir. Orduda yenilik adına Yeniçeri Ocağı’na alternatif bir ordu olarak kurulan Nizam-ı Cedid subaylarını askerlerinin eğitimi için Avrupa’dan uzmanlar getirtildi ve Nizam-ı Cedid’e mensup askerlerin bir kısmına Avrupa dilleri öğretilmiş ve birkaçı da eğitim amacıyla Avrupa’ya gönderilmiştir. Ancak Osmanlı devlet adamları, topraklarının parçalanmasını önlemek için uğraşırken, Avrupa’nın diplomatik yönde yardımını da kazanmak istemiştir. Osmanlı reform hareketlerinde Avrupa’nın her türlü desteğini görme isteği, devleti 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı’nın ilanına götürmüştür (Durakbaşı, 2017: 91-95).

Tanzimat Fermanı kişi hakları, yurttaşlık, eşitlik ve hukuka bağlı düzen gibi kavramlarla despotik aydınlanma ve liberal hakları aynı paydada birleştiren bir reform programı olarak Türk modernleşme tarihinin bir köşetaşdır. Ancak Tanzimat mimarlarının demokratik düzen gibi bir fikri yoktur. Demokratik düzen geleneksel sistemin sonunu getirecektir dolayısıyla baştan kabul edilemezdir. Ancak halkın Ferman ile kazandığı haklar, Osmanlı Devleti’nde otoritenin devletten halka kaymasına zemin hazırlamış ve gelecekteki siyasi modernleşme hareketlerinin çıkış noktası olmuştur (Söğütü, 2008: 38).

Modernleşme sürecinin muhafazakâr yönünü, Tanzimat’ın bürokratik kesimindeki seçkinci tavırda görmek mümkündür. Reformlar bürokrat sınıfın kontrolünde gerçekleşmiş ve müdahalelerle sınırlanmaması ve engellenmemesi için, bürokrasinin yetkilerinin yasalarla güvence altına alınarak padişah karşısında özerkliği sağlanmıştır. Yasal haklar vasıtasıyla güvence altına alınan bürokrat kesim dolayısıyla seçkinci bir bakış sergilemiştir (Meşe, 2006: 133).

Tanzimat’ın mimarları olan Mustafa Reşit Paşa ve takipçisi olan Ali Paşa ve Fuat Paşa, Batı’nın idari ve askeri düzenini Osmanlı Devleti’ne aktarırken, Batı’ya ait olan kültürel değerlerde etkin bir halde toplumsal ve siyasal yaşam biçimine eklemlenmiştir. Ev eşyası, evlerin stili, giyim ve insani ilişkiler ‘Avrupalı’ bir şekle bürünmüştür. Osmanlı tarihçisi Cevdet Paşa, geleneksel düzendeki yaşam biçiminin

nasıl değiştiğini ve eski Osmanlı kültürel ve dini değerlerini nasıl ksteklediğini şiddetle eleştirenlerdendir. Dönem itibariyle bu değişimler İstanbul başta olmak üzere sadece büyük şehirlerle kısıtlı kalmış imparatorluk topraklarının her köşesine yayılmamıştır. Tanzimat'ılara yönelik sistematik eleştirilerse, 1860'larda 'Yeni Osmanlılar' olarak tanınan Namık Kemal ve Ziya Paşa önderliğindeki gruptan gelmiştir. Yeni Osmanlılar, Tanzimat'ıların bir 'elit tabaka' ortaya çıkardıklarını, sömürü kavramını anlamadıklarını, kültürel ve dini değerlerini ksteklediklerini ve ancak görünüşte 'Batılı' olabildiklerini, hürriyetçi ve parlamenter düzeni kavrayamadıklarını savunmuştur. 1860'larda şekil alan bu eleştirilerin ortaya çıkışındaki en önemli olay ise Islahat Fermanı ismi verilen anayasal belgedir (Mardin, 1997: 13-14).

1700'lere kadar uzanan ağdaşlaşma bunalımın tüm sorunları katlanarak 1908 yılına kadar gelmiş ve 1908 Devrim'i ile o zamana kadar hiçbir dönemde görülmeyen büyük çaplı bir tartışmayı ortaya çıkartmıştır. Ancak bu dönem çok uzun sürmemiş ve 1918 ile nihayete ermiştir. Bu dönemdeki tartışmalar gelişen ve ilerleyen toplumlara özgü fikir özgürlüğü, yaratıcılık ve fikir yenilikleriyle dolu bir dönemden olmaktan ziyade sonu gelen bir çağın karşısında olmanın ortaya çıkardığı kafa karışıklığıyla gerçekleri göremez durumdaki kişilerin sayıklamalarından ibarettir. Bu dönemde ortaya çıkan sorunlar önceki devirden devralınan, devlet, milliyet, din, gelenekler, aile, eğitim ve ekonomik sorunlardır (Berkes, 2011: 428).

Osmanlı-Türk modernleşmesinde, on dokuzuncu yüzyıl ideolojiler ağı olmuştur. 1830'lu yılların sonunda Osmanlı modernleşmesinin sinyalleri sayılabilecek anayasalcı hareketler gelişmeye başlamıştır. II. Abdülhamid'in uzun süren hükümdarlığı esnasında izlediği merkeziyetçi politikalar sonucunda imparatorluk yapıları modern siyasi düzenin mihenk taşını oluşturduğu n-modern devlete dönüşmüştür. (İrem, 2008: 12).

Osmanlı'nın modernleşme zorunluluğunu ciddi anlamda hissettiği 19. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar ki süreçte, modernleşme hareketlerinin normal bir sonucu olarak ortaya çıkan kültürel, dini ve geleneksel kodların yavaş yavaş zlmeye başlaması ile bazı ideolojilerin ortaya çıkış zeminini oluşturmuştur. Osmanlı'nın yüzyıllardır süren geleneksel düzeninin idamesine yönelik ortaya çıkan bu ideolojiler: Osmanlıcılık, İşlamlıcılık, Batıcılık ve Türkçülük'tür (Meşe, 2006: 125).

Tanzimat ideolojisi olan Osmanlıcılık akımı temel olarak Osmanlı geleneği ve İşlam dininin bir kesiişimi olarak ortaya atılmıştır. 1840 sonrasında Osmanlı

Devleti'nin bütünlüğünü muhafaza etmeye yönelik bir siyasi formül olarak devlet tarafından ortaya konan Osmanlılık, din ve milleti kolektif kimliğin temel kurucuları olarak almayan ilk girişimdir. Etnik kimliği ve dini ne olursa olsun halkın eşit haklara sahip oluşu ideali doğrultusunda düzenlenmeye başlanan halk-devlet ilişkileri, siyasi modernizasyonun ilk sinyalleri olarak görülebilir. Başka bir deyişle, siyasi modernitenin vazgeçilmezlerinden olan liberal anayasalcılık akımına ilham kaynağı olan özgürlük, eşitlik ve hak öğretisi, Balkanlar'da baş gösteren milliyetçi-ayrılıkçı akıma karşı bir panzehir olarak formüle edilmiştir (İrem, 2008: 19).

II. Abdülhamit zamanında billurlaşarak, II. Meşruiyet ile teorik bir çerçeve dahilinde etkili bir akım haline gelen İslamcılık ise savunmacı bir tepkinin ürünüdür. Dini düzen etrafında birlik oluşturma tutumuyla muhafazakâr bir eğilime sahip olmakla beraber, yalnız ulemanın tekelinde olan dini bilginin çeşitli yazılı basın organlarıyla halka inerek bilinir ve demokratik bir hale gelmesi yenilikçi tarafını oluşturmaktadır. İslam'da asıl kaynaklara gidilerek dinsel olana bulaşmış olan hurafelerin ve batıl inançların temizlenmesi İslamcılığın diğer bir yenilikçi yönüdür. İslam sınırları dahilinde çizilmiş bir modernleşme modeli yalnız İslamcılarının değil, ılımlı batıcıların, Yeni Osmanlıların ve hatta Türkçü-İslamcılarının da benimsediği bir modeldir (Meşe, 2008).

“Nasıl modernleşiriz?” sorusu doğrultusunda ortaya çıkan bir diğer ideoloji ise Batıcılıktır. Muhafazakâr eğilimli bir görüş olarak Batıcılık modernleşmenin din ve geleneğin gözetilmesi doğrultusunda gerçekleşmesini savunmaktadır. Ancak içtimai inkılap, toplumun eğitim yönüyle bilinçlendirilmesi, toplumsal yaşamın hurafelerden arındırılması yönündeki talepler, Batı'daki ile birebir olmasa bile bir “aydınlanma” fikri ortaya koyma çabası olarak tanımlanabilir. Batıcılığın uç savunucusu olarak bilinen Abdullah Cevdet ise kültür ve teknik ayrımına gidilmeden, her haliyle Batı medeniyetinin benimsenmesini savunarak radikal bir duruşa sahip olmuştur. Osmanlı Dönemi'nde ütopyik bir söylem olarak kalan Abdullah Cevdet'in görüşleri, Cumhuriyet ile nispi bir gerçeklik kazanmıştır (Meşe, 2008: 139).

Yeni bir siyaset anlayışının politik ifadesi olarak ortaya çıkan Türkçülük düşüncesi ise Ziya Gökalp'in düşünceleri temelinde şekillenmiştir. Türkçülük, İslamcılık gibi birincil bir kimlik üzerinden temellenen, doğal bir kolektivite olarak devlet-millet bütünlüğünü hedeflemektedir. Cumhuriyet modernleşmesine de aktarılarak Kemalist düşüncenin hakim olduğu dönemlerde milliyetçi sağın dil, tarih ve coğrafya anlayışını derinden etkileyerek kültürcü milliyetçiliğin ilk hali olarak

ortaya çıkan Türkçülük, iki dönemde de ikircilikli bir yapıya sahip olmuştur. Özel bağlamda Türkçülük ve genel bağlamda diğer taraftan da millet ve ona ait olanları canlandırıcı radikalizme ve öte yandan tekilci, öznelci tavrı nedeniyle muhafazakârlığa eğimli ikircilikli bir siyaseti benimsemektedir (İrem, 2008: 201).

Osmanlı Dönemi modernleşme hareketlerine bakıldığında temel olarak muhafazakâr bir tavrı görmek mümkündür. “Nasıl modernleşmeliyiz?” sorusu etrafında şekillenen fikir akımlarının temeline bakıldığında, benimsedikleri değerler çerçevesinde, toplumun belirli değerlerini koruyup, aksak yönlerini revize etme doğrultusunda yeni bir düzen oluşturma çabası hakimdir.

Osmanlı-Türk siyasetinde modernleşme çabaları 17. yüzyılda ortaya çıkmış olsa da geleneksel düzen üzerine yıkıcı yansımaları 20. yüzyıl ile görünür hale gelmiştir. Tanzimat Fermanı ile başlayarak Birinci ve İkinci Meşruiyet ile süren değişim ve adaptasyon süreci muhafazakârların çok rahatsızlık duymayacağı süreklilik arz eden bir dönemdir. Kopuş yaşamadan gelişmek ve yenilenecek devam etmek düşüncesi Osmanlı modernleşmesinin mihenk taşıdır (Karagüzel, 2014: 71-72).

Cumhuriyet dönemi ile birlikte Türk modernleşmesinin hakim paradigması olan Kemalizm, muhafazakârlığa ve kendisini muhafazakâr olarak tanımlayan konumlara karşıttır. Kemalizm temel olarak inkılapçıdır, modernisttir, ilericidir ve cumhuriyetçidir. Kemalizm’in veya onun temsil ettiği radikal modernleşmeci ruha tepki olarak çıkan Türk muhafazakârlığının Kemalizm’in benimsediği değerlerden ziyade hareket şeklidir. Türk muhafazakârlığı Batılılaşmayı ve modernleşmeyi benimsemiş ancak Kemalizm’in radikal modernleşmeci hareketine karşılık daha yavaş ilerleyen bir süreci ön görerek geleneği de modernleşme sürecine eklemeyi arzu etmektedir. Bu tespitler doğrultusunda, Türkiye’de muhafazakâr düşüncenin Kemalizm’e tepkisellik olarak ortaya çıkmasına rağmen beslendiği ve kendisini temellendirdiği kavramlar yönüyle Kemalist bir hareket olarak doğmuştur savını ortaya atmak mümkündür (Karagüzel, 2013: 369).

Cumhuriyet’in kurucusu ve Türkiye’ye özgü bir modernleşmenin hakim paradigması Kemalist düşüncenin taşıyıcısı Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) kendisini asla muhafazakâr olarak tanımlamamaktadır. Tam tersine modernist, inkılapçı, ilerlemeci ve gelişmecedir. İttihatçı siyasal düşünce dolayısıyla Kemalizm, temelleri Fransız Devrimi’nde ve Aydınlanma’da olan haliyle de muhafazakâr düşüncenin karşısında konumlanan birçok siyasal eğilimi ve ideolojik unsuru bünyesinde taşımıştır. Ancak benimsediği radikal değerlere rağmen Kemalizm ve Cumhuriyet

Halk Partisi (CHP) kültür ve halkçılık anlayışları dolayısıyla muhafazakâr izler taşımaktadır. Ziya Gökalp'in hars ve medeniyet ayrımı doğrultusunda şekillenen ve daha sonrasında Kemalistlere esin kaynağı olacak Türkçülük akımı CHP'nin muhafazakâr yönünü temsil etmektedir. Ancak Cumhuriyet rejimi Osmanlı "şan"ı ile desteklenemeyeceği için yeni kuşaklara aktarılacak olan "benlik" Osmanlı öncesi Türklerin başarısından devşirilmektedir. Böylelikle Tek Parti'nin gelenekle kurduğu süreklilik Osmanlı Devleti'ni yok sayarak daha öncesine yönelerek yeni bir gelenek inşa edilmektedir (Gökmen, 2017).

Cumhuriyet Türkiye'sinde merkez sağın siyasal arenaya çıkması ise Demokrat Parti ile gerçekleşmektedir. Demokrat Parti'nin başlatarak 1980 Askeri darbesine kadar Adalet Partisi ile süren gelenek, askeri yönetimin siyasi partileri tasfiyesi sonucunda Türk siyasal hayatının dışında kalmıştır. Demokrasi sürecinin yeniden başladığı 1983 ile merkez sağda iki parti ortaya çıkmıştır: Doğru Yol Partisi ve Anavatan Partisi. Merkez sağda ortaya çıkan 2001 yılında ortaya çıkan Ak Parti ise siyasetin renklenmesini sağlamıştır (Çaha, 2006).

AK Parti'nin ortaya çıkışı ile birlikte kendisini "Muhafazakâr Demokrat" olarak tanımlaması ve partinin isminde Türkiye'nin merkez sağına ait iki kavram olan "adalet" ve "kalkınma"ya yer vermesi, partinin kendisini bilinçli bir şekilde merkez sağa konumlandırma isteğinin göstergesidir. Doğru Yol Partisi "DYP" ve Anavatan Partisi "ANAP" gibi merkez sağın tescilli iki isminin bu iddiaya karşı çıkmalarına rağmen, AKP kurucu kadrosunun içselleştirdiği "muhafazakâr demokrat" kimlik birçok yönden zamanın ruhunu yakalayan bir kavram olmuştur.

Muhafazakârlığın siyasi bir ideoloji olarak ortaya çıkışı ve kuramsal bir çerçeveye kavuşması, 18. yüzyıl Avrupa'sında gerçekleşmiştir. Muhafazakâr düşüncenin Türk modernleşme tarihinde bilinçli bir kuramsal çerçeveye kavuşması ise 19. yüzyıla denk düşmektedir. Tanzimat ile başlayan muhafazakâr ideolojinin Türkiye'deki izdüşümlerinin anlaşılır kılınması araştırmanın sınırları dolayısıyla önem arz etmektedir. Türk muhafazakârlığının temelleri ve günümüze kadar olan sürecinin irdelenmesi ile bu bölümde muhafazakâr düşüncenin somut bir temele oturması sağlanmıştır. Bir sonraki bölümde ise feminist düşüncenin Türkiye özelindeki tarihsel süreci incelenerek ilerleme sağlanacaktır.

2.3.2. Türkiye Örneğinde Feminist Akımlar

19. yüzyıl itibari ile başlayan modernleşme hareketlerinden itibaren kadının toplumdaki ve siyasi yaşamdaki konumu öncelikli önem arz eden konulardan olmuştur. Reformcu erkekler kadının değişimini toplumun ilerlemesinde başat etkenlerden biri olarak görmüştür. Modernleşme tarihi boyunca kadın eğitim, kılık-kıyafet, siyasi yaşama katılım, kamusal alandaki konumu ve görünümü üzerinden reformların taşıyıcı kimliği olarak tanımlanmıştır.

Araştırmanın bu bölümünde, Türkiye özelinde kadın hareketlerinin kazandığı anlam ve günümüze kadar olan seyrini irdelemek amacıyla kadın hareketleri tarihsel kırılma noktaları esas alınarak temelde üç bölüm olarak incelenecektir. Bu yolla, dönemler arası farklar ve günümüze kadar olan süreçteki kadının, toplumsal- siyasal yaşamdaki değişen rolleri, eğitimi, ekonomik hak kazanımları, aile içi rolleri dindar kadın özelinde derinlikli bir biçimde ele alınarak, Türkiye’deki kadın hareketlerinin anlaşılır kılınması sağlanacaktır.

2.3.2.1. Osmanlı Dönemi Kadın Hareketleri

Türk modernleşmesinin “erken modernleşme” dönemi olarak da isimlendirilen, 19. yüzyıl ortasından başlayarak 20. yüzyıl ortasına kadar süren kısmı yalnız siyasi ve sosyal reformların gerçekleştiği bir dönem değildir. Bu dönem siyasal, sosyal, kültürel ve toplumsal olmak üzere imparatorluğun tüm kurumlarında reforma gidilen bir dönem olmuştur. Tanzimat reformları ve sonrasında Meşruiyet hareketlerinin evrildiği Cumhuriyet dönemi erken dönem modernleşmesinin önemli dönemeçleri olmuştur (Sancar, 2017: 81).

Devlet elitinin yüzünü Batı’ya çevirdiği dönem olan 19. yüzyılda reform çabalarını dört ana başlıkta toplamak mümkündür, eğitimin modernleşmesi, anayasal bir rejimin inşası, idari reformların gerçekleştirilmesi ve parlamenter bir sistemin kurulması. Modernleşme çabalarının idari ve hukuki reformlar kadar önem arz eden bir yönü de eğitimin kapsamına yönelik yani kadın eğitime yönelik reformlardır. Siyasi ve sosyal alanlarda yapılan reformları sadece toplumun yarısını oluşturan erkekler ile sınırlı tutulmaması, reformların kalıcılığını ve bütüncüllüğünü sağlayıp değişim ve dönüşümün toplumun her kesiminde yankı bulması adına kadın eğitimi 19. yüzyılda önem arz etmiştir. Kadın eğitimiyle Osmanlı toplumu modernleştirilmeye çalışılmış, kadın Osmanlı Devleti’nin değiştirici ve dönüştürücü aktörlerinden biri

olarak görülmüştür (Çaha, 2017: 97). Bu doğrultuda 19. yüzyıl reformcu erkekleri kadının toplumdaki yeri ve görünürliğini değiştirme ve kadının da reform hareketlerine dahil olmasına büyük önem vermiştir. Kadınların mevcut konumunu değiştirmeye ve dönüştürmeye yönelik reform fikirleri temel olarak toplumsal cinsiyet rolleri esas alınarak annelik ve eşlik rolünü daha iyi yapmaları hedefi doğrultusunda “kadının eğitimi” olarak formüle edilmiştir (Durakbaşı, 2017: 104).

Dönemin mimarı olan reformcu erkekler çağ ile uyum sağlayacak yeni bir devlet düzeni oluşturma düşüncesi etrafında bir tartışma ortamı yaratmışlar, tartışmanın odak noktalarından biri de kadın modernleşmesinin nasıl olacağı çetrefilli bir konu olmuştur. Her ne kadar kendi görüşleri doğrultusunda farklı noktalardan baksalar da arzuladıkları kadın tipi ve aile modellerinin ortak bir yanı vardır. Hemen hemen çoğu reformcu erkek, imparatorluğun modernleşen sosyal ve eğitim kurumlarından yararlanan erkeklerin geldiği gelişim düzeyine, kadınlarında aynı şekilde ulaşmasını engelleyen koşulların kaldırılmasını ve kadınların da modernleşen dünyaya erkekler gibi ayak uydurması görüşünde birleşmektedir. Kadının mevcut şartlarının değiştirilerek arzulanan konuma gelmesinin çözümünü kadının eğitiminde bulan reformcu erkekler, görüşlerinin toplumun her kesimine yayılmasını modern iletişim araçlarını yani gazete, dergi ve romanları kullanarak sağlamışlardır. Şinasi, Namık Kemal, Şemsettin Sami, Ahmet Mithat Efendi ve Celal Nuri bu dönemde modernleşme, kadının modernleşmesi, cariyelik, çekeşlilik ve görücü usulü evlilik konusunda yazan ilk yazarlar olmuştur (Sancar, 2017: 84).

Kadın eğitimi reformcu erkekler için öncelikle çocukların eğitimi için önemlidir. Sonrasında ise sevgi-saygıya dayanan karı koca ilişkisi yani huzurlu bir aile ortamı sağlayacağı, toplumun ilerlemesine ve modernleşmesine katkıda bulunacağı için önemlidir. Bu amaçla kadınların eğitimi için 1842 yılında Mekteb-i Tıbbiye’de ebelik dersi verilmeye başlanmıştır. Daha sonra 1852 yılında ilk Mekteb-i Rüştîye, 1869’da İstanbul’da Kız Sanayi Mektebi, 1870’ de Darülmualimat açılmıştır (Durakbaşı, 2017: 97).

Dönem içerisinde eğitim alanında yapılan yenilikler Osmanlı aydın kesimini kapsayan bir kadın hareketinin ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Osmanlı kadın hareketi dahilinde bir düşünsel ve eylemsel dönemden söz edilecekse, bu oluşumun en önemli kadın isim bir İslâm hukukçusu ve düşünürü olan Cevdet Paşa’nın kızı Fatma

Aliye'dir. İslâm tefekkürü konusundaki geniş bilgisiyle kadın haklarını İslamiyet'ten çıkararak savunan Fatma Aliye, basında bir kadın imzasıyla ilk kez "Meram" isimli çevirisiyle yer almıştır. Kadının duruşu, kadını savunusu, kadın hakları konusundaki açılımlarıyla ve bu doğrultuda yazdığı makale, kitap ve yaptığı çevirilerle Fatma Aliye dönemin kadınları üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Erken dönem (1868-1908) kadın hareketi olarak isimlendirilen bu dönemde Fatma Aliye, kardeşi Emine Semiye, Şair Nigâr, Nakiye Hanım ve diğer kadınların çabası kadının varlığını, kadın haklarını Batı'nın sosyal ve kültürel değerleri üzerinden kanıtlamaktan ziyade İslâm hukuku çerçevesinde tanımlayarak Osmanlı gücünü, İslâm kültürünü kanıtlamaktır (Zihnioğlu, 2016: 44).

Dönem itibariyle Osmanlı aydın kesiminden olan kadınların, kadınının statüsü, kadın haklarının kapsamından bahsetmesi ve Batı'daki kadın ile kendilerini karşılaştırması aynı zamanda Avrupa'daki kadın hareketlerinden de haberdar olduklarının göstergesidir.

Durakbaşı'ya (2017) göre, Tanzimat Osmanlı Devleti'nde kadınların yazılı basında kendini göstermeye başladığı zamandır. Kadınlar ilk zamanlar takma isimlerle de olsa Terakki (1868) gazetesinin yenilikçi editörlerine mektup tarzı yazılar yazmaya bu dönemde başlamıştır. Gazete kadınlardan gelen yazılar doğrultusunda (1869) yılında Terakki-i Muhadderakki isimli bir kadın eki çıkarmıştır. Kadınlar bu ekte Batı'ya kıyasla Osmanlı kadınlarının içerisinde bulunduğu konumdan şikâyet ediyor, kadın eğitiminin iyileştirilmesini, erkeklerle eşit haklara kavuşabilme isteklerini ve sosyal statülerinin yükseltilmesi yönündeki isteklerini dile getirmişlerdir. Ancak bu taleplerini militanca bir tavırdan ziyade tevazu ve Müslüman ahlakına gölge düşürmeyecek şekilde dile getirmektedirler. Osmanlı kadın hareketinin Batı'daki kadın hareketi ile dile getiriliş bağlamında farklılıklar olsa da feminist hareketin Osmanlı toplumunda ortaya çıkış dönemi ve kadınların ilk dönemde kendilerine destek arayışları noktasında benzerlik göstermektedir. Örnek vermek gerekirse, Fransa'da kadınların 1789 Fransız İhtilali sonrasında beyaz erkek ile eş statüye sahip olmak için işçi hareketlerine dahil olması gibi, Osmanlı kadını da kendi isteklerini ve haklarını duyurmada dönemin reformcu erkeklerinden destek almıştır.

1868 yılından II. Meşruiyet'in İlanı (1908)'e kadar süren kadınların ispat döneminde saray çevresine ait ve aristokratik ailelere mensup olan kadınlar ilk olarak

kendilerini çeşitli gazete, dergilerdeki yazıları ve romanlar ile kanıtlamışlardır. Sonrasın da süreç çeşitli dernek ve vakıfların kuruluşu ile devam etmiştir. Yazılı basında yer almayla başlayarak çeşitli dernek ve vakıfların çalışmaları doğrultusunda devam eden bu hareketin çıkış noktası Osmanlı kadının erkeklerle eşit haklara sahip olma talebi olmuştur. Örneğin, Şüküfezar 1886 yılında sadece kadınların çıkardığı ilk dergi olarak 15 günde bir yayımlanmaya başlamıştır. 1895 yılında ise Hanımlara Mahsus Gazete yayımlanmaya başlamış ve 1906 yılına kadar 580 sayıya ulaşmayı başarmış ve döneme damgasını vurmuştur. Ayrıca 1895-1908 yılları arasında 10 adet yayın yapmayı başarmış kadınlar bu süreçte varlıklarını kanıtlamışlardır. Bu dönem dergileri arasında en önemlisi şüphesiz Fatma Aliye'nin de zaman zaman yazıları ile yer aldığı Hanımlara Mahsus Gazetedir. Bu dönemde çıkan bir dergide kadın haklarını sol bir bakış açısıyla savunan ve şekillendiren Sabiha Sertel ve Baha Tevfik'in çıkardığı Kadınlık Duygusu dergisidir (Sancar, 2017).

Tanzimat dönemi bir yandan da kadınların ilk kez kamusal alanda istihdamının da başladığı ve görünürlüklerinin de arttığı dönemdir. 1873 yılında ilk kez bir kadın öğretmen olarak atanmış, 1881 yılında ilk defa bir kadın kamusal alanda konuşma yapmış ve 1883 yılında kadınlar okullara yönetici olarak atanmıştır. Ayrıca 1897' de İstanbul Kibrit Fabrikası ve Bursa'daki İpek fabrikalarında çok sayıda kadın çalışmaya başlamıştır (Çaha, 2017: 98).

Osmanlı imparatorluğunda başlayan reform hareketleri uzun vadeli amaçlarına 1876 ve 1908 meşruiyet hareketleriyle ulaşmıştır. 1907 yılında çıkan Dernekler Kanunu ile Osmanlı Kadınlarının kadın kulüplerinde, kadın derneklerinde ayrıca dergi, gazete ve edebiyatta görünürlük ve aktifliği artmıştır. Kadının yazılı basın ve kamusal alanda etkinliğinin bir sebebi de bu dönemdeki Kırım Savaşı, Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı esnasında kadın emeğine duyulan ihtiyaçtır. Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin aile ve kadının statüsüne yönelik politikaları bir diğer etkidir. İmparatorluğun kurtuluşu için çeşitli gruplar tarafından çeşitli amaçların belirlendiği ve ideolojilerin ortaya çıkarak Osmanlı vatandaşının politik yönden hareketlendiği bu dönemde, Osmanlı kadını da politikleşmiştir. Ancak bu hareketlilik yine Osmanlı aydınının kesimindeki kadınlar ile sınırlı kalmıştır (Durakbaşı, 2017: 98-99).

Çakır'a (1991) göre, 1909 ve 1923 yılları arasında ortaya çıkan kadın derneklerini sekiz ana başlıkta toplamak mümkündür; ülke sorunlarına çözüm arayan,

siyasal amaçlı, amaçlarına göre yardım, siyasal parti denekleri, eğitim, kültür ve feminist dernekler. Bu süreçte kurulan ilk derneklerin amacı savaş zamanlarında kadınların cephenin arka yüzünde, savaşın açtığı yaraları sararmak ve orduya destek sağlamak amacıyla açtığı derneklerdir. Ancak zamanla kişisel taleplerini örgütlü bir biçimde dönüştürme, sorunlarının çözümünü, sunulan önerilerin hayata geçirilmesi ve seslerinin duyulmasında derneklerin önemini kavramış kız çocuklarının eğitimi, kadınların meslek hayatına atılmasını amaçlayan derneklerde kurmuşlardır (Çakır, 2016: 430).

Kadınların bu dönemde kurduğu derneklerin önemini ve toplumsal yararını anlamak için derneklerin ortaya çıktığı dönemi unutmamak gerekmektedir. Dönem itibariyle imparatorluk savaşların, göçlerin, olağanüstü çalkalanmaların ve şiddetli olayların etkisiyle alt üst olmuş bir coğrafyadadır. Üst üste meydana gelen savaşların getirdiği yoksulluk, yetim, kimsesiz ve dul kadın sayısındaki artış, yurtsuzluk ve erkeklerin savaş esnasında öl(dürü)lmesi toplumsal dayanışmanın gerekliliğini artırmıştır. Böyle bir ortam vatansever duygularla kurulan dernekler vasıtasıyla kadınların ev dışına çıkarak hayır işleri yapmasına ve toplumsal katılımına meşruluk sağlamıştır. Ayrıca savaş esnası ve savaş sonrası dönemde kadınların dul kalması ve kendi geçimlerini sağlamak zorunda olması sebebiyle kadınların eğitimi, meslek edinimi ve kendi geçimlerini sağlayabilmeleri adına kurulan derneklerde vardır. Örneğin II. Meşruiyet döneminde kurulan Cemiyet-i Hayriye-i Nisvan yetim ve yoksul kızlara yardım ve okul açma, kızları okutma amacıyla kurulmuş bir dernektir. 1913 yılında kurulan Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği’de aynı amaçla kurulan dernekler arasındadır (Durakbaşı, 2016: 97).

Gönüllülük esasına dayanan bu dernekler arasında hükümet tarafından desteklenenler de bulunmaktadır. Bunlardan biri 1916’da Enver Paşa’nın desteğiyle kurulan Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti’dir. Cemiyet kuruluşunun ardından bir süre sonra 7000 civarında kadının istihdamını sağlamış ve kadınların askerlik hizmetlerinde görev almalarına da öncülük etmiştir. Birinci Ordu bünyesinde kurulan Birinci Ordu Kadın İşçi Taburu’nda görevlendirilmesine de kaynaklık etmiştir. Ordunun arka planında çok önemli lojistik görevler üstlenen kadınlar onbaşı, çavuş ve başçavuş gibi unvanlarda edinmiştir (Çaha, 2017).

Kadınların örgütlendiği bir diğer grup ise ülke savunmasına yönelik kadın dernekleridir. 1908 yılında Fatma Aliye öncülüğünde kurulan, arkadaşlarıyla orduya çamaşır, battaniye ve bandaj gibi eşyaların toplanmasını sağlayan Nisvan-ı Osmaniye İmdat Cemiyeti'dir. Ayrıca 1911'de kurulan Hilal-i Ahmer Hanımlar Heyeti, I. Dünya Savaşı sonrasında Halide Edip tarafından kurulan, Kırmızı Ay ve Nezihe Muhittin tarafından 1912 yılında Donanma Cemiyetinin kolu olarak kurulan Hanımlar Heyeti ülke donanması için yardım toplamak amacıyla kurulan derneklerdir. Erken modernleşme dönemi dernekleri arasında sayılabilecek tek feminist dernek ise, adı unutulmuş önemli kadınlardan Ulviye Mevlan'ın kurucusu olduğu Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Nisvan Cemiyeti (Osmanlı Kadınının Hukukunu Savunma Derneği)'dir. 28 Mayıs 1913'te kurulan dernek "Kadınlar Dünyası" isimli yayınıyla ismini duyurarak kadın haklarını bir bütün olarak ve feminist bir bakış açısıyla dile getirmiştir. Cemiyetin amacı kadını kısıtlayan geleneklere, kadın erkek eşitsizliğine, eğitimsizliğe ve hukuksuzluğa karşı savaş açmış, toplumsal ilişkiler ağında yeni düzenlemeler getirilmesini talep etmiştir. Bu cemiyet ayrıca daha sonraki dönemde de etkili olacak ve CHP kadın kollarına dönüşecektir (Çakır, 1996).

Tanzimat'ın ilanından Cumhuriyet'e kadar olan döneme bakıldığında kadın lehine yapılan düzenlemeler, II. Meşruiyet sonrasında kadın hareketlerinin başlayacağı zemini oluşturmuştur. Osmanlı kadın hareketi, geleneksel değerleri irdeleyerek kadının toplumdaki konumunu değiştirmeye ve dönüştürmeye yönelik hareket olarak baskın değerleri ters yüz etmeye çalışan bir hareket geliştirmiştir. Dönem itibarıyla kadınlar iki temel soruna odaklanmıştır, aile içerisindeki ve kamusal alanda erkekle eşit haklara sahip olma isteği. Bu dönemde başlayan modernleşme hareketleri ayrıca kamusal alan özel alan ayrımını getirmiş, bu ayrımın temelinde de kadının kamusal alandaki konumu yerleşmiştir. Geleneksel aile düzeninin bozulmasına ve mahremiyet ilişkilerinin çözülmesine yol açan bu ayrım kadının toplumda değiştirici ve dönüştürücü bir rol almasına sebep olmaktadır. Toplumun geleneksel yaşam tarzında köklü değişimler olmasına karşın, kadınlar bu değişim ve dönüşümün temelinde salt Batı'ya ait olan değerleri koymamış, modernleşmeyi İslami değerler ekseninde, aile içi rollerini dönüştürmeden gerçekleştirmeyi istemiştir (Çaha, 2017).

Osmanlı kadın hareketinin öncüleri saraya yakın, aristokrat ve yönetici ailelerde bulunan kadınlardır. Bu kadınlar dönemin siyasal güce yakınlıklarının yanı sıra, nüfusun çoğunluğu yanında azınlıkta kalan liberal babaların kızları olarak iyi

eğitim görmüş ve birkaç dil bilen münevver kadınlardır. Ancak bu kadınların, kadın hakları savunularını Batı'daki kadın hareketleri gibi şekillendirmemiştir. Her toplumun kendi kültürel, dinsel değerleri ekseninde kabullenışı ve yorumlayışı vardır. Dönemin münevver kadınları da kadın hakları ve eşitlik savunularını dinsel ve geleneksel değerleri etrafında gerçekleştirmiştir. Erkeklerle eşit haklara sahip olmayı talep etmişler ancak bu annelik ve eşlik rollerinin geri plana atılması ile olmamıştır. Eğitilmiş, vasıflı ve topluma yararlı, özel alanda ve kamusal alanda erkekler ile eşit haklara sahip anneler ve eşler olma noktasında haklarını talep etmişlerdir. Ayrıca Fatma Aliye gibi dönem itibari ile önde gele kadınlara bakıldığında, İslam dininin ataerkil bir din olmadığını ve İslam dininin kadını en yüksek konuma koyduğunu düşündükleri görülmektedir. Özellikle Fatma Aliye ve Emine Semiye'nin makaleleri ve çok sayıda derginin öncülü olmasıyla başlayan dönem kadınların bağımsız bir insan olarak toplumun her alanında söz sahibi olması, kadın erkek eşitliğinin sağlanması, kadınlık bilincine sahip yeni nesil kadın kuşaklarının yetişmesine büyük katkı sağlamıştır. Fatma Aliye ve Emine Semiye'nin güçlü bir sesle kadın hakları savunusu yapışını saha sonra Halide Edip ve Nezihe Muhittin devralmıştır (Zihnioğlu, 2016).

2.3.2.2.Cumhuriyet Dönemi Kadın Hareketleri

Türk modernleşmesi tarihinde kadınlara bir yandan modernleşmenin ve Batılılaşmanın taşıyıcı rolü verilirken diğer yandan da bu rolün sınırları erkekler tarafından çizilmiştir. Dönemin reformcu erkekleri kadınları, kendileriyle aynı eğitimi alması, kamusal alana çıkışı, meslek sahibi olması gibi birçok yönden desteklerken, kadınların bu haklara tamamen bağımsız bir birey olarak kavuşmasının önüne geçmişlerdir. Gerek aile içerisi roller gerekse toplumsal ve siyasal hayata katılımları noktasında modern değerleri benimseyen erkekler, kadınların dahil olacağı sınırları çizilmesinde ataerkil düzenin devamını sağlamışlardır. Tanzimat ile başlayan bu örüntü Cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürmüştür (Berktaş, 2018).

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat ile başlayan kadın reformları Cumhuriyet ile radikal bir boyuta ulaşmıştır. Cumhuriyet döneminde de kadın, muasır medeniyetler seviyesine ulaşmada Osmanlı'nın son yüzyılında üstlendiği değiştirici ve dönüştürücü görevini sürdürerek toplumun kalkınmasında kilit bir rol oynamıştır. Ayrıca Cumhuriyet rejimi, geleneksel Osmanlı toplumundan kendini ayırmayı kadın imajı üzerinden gerçekleştirmiştir. Kadın ile ilgili reformlar bu dönemde Türk toplumu ve geleneksel Osmanlı-İslam toplumu arasındaki ilişkileri koparmak adına politik bir araç

olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda kadının konumu, toplumu “çağdaş medeniyetler düzeyine taşıma” projesinin temsilcisi olarak formüle edilmiştir. Ancak bu durum sadece Türk toplumuna has bir durum olmayıp, uluslaşma sürecindeki tüm toplumlarda da böyle bir çerçeve çizilmektedir (Çaha, 2017: 122).

Tanzimat ile başlayarak Cumhuriyet Türkiye’sine kadarki süreçte, erken modernleşme döneminde kadınların toplumsal hayattaki statüsü değişmiş ve birtakım haklara sahip olabilmişlerdir. Bu dönemde kadın haklarının temsilci ve savunucusu saraya yakın elit kesimin ve aristokrat ailelerin kızları-kadınları olmasına rağmen, kadın hareketi zamanla toplumun her kesimine yayılarak günümüze kadar ulaşan bir harekete dönüşmüştür. Temeli Osmanlı son yüzyılında atılan kadın hareketi ve kamusal alan-özel alan ayrımı üzerinden mahremiyetin dönüşümü, Cumhuriyet dönemi politikaları ile bir suskunluk dönemine girmiş ancak 1980’li yıllara gelindiğinde değişen siyasi atmosfer ve başörtülü öğrencilerin eğitim alma ve kamusal alanda çalışma mücadeleleri ile tekrar gün yüzüne çıkmıştır.

Osmanlı Döneminde kadının kurtuluşunu Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık, Osmanlıcılık olmak üzere çeşitli ideolojiler ekseninde tanımlayan aydınlar, kadının kurtuluşunu benimsedikleri ideolojilerin temel aldığı değerler çerçevesinde getirdikleri çözümlerde bulmuşlardır. Cumhuriyet döneminde ise Kemalistler kendilerini, Osmanlı Dönemi’nin “kadının kurtuluşu” görevini ve “kadın meseleleri”ni sorun edinen reformcu erkeklerin mirasçısı olarak tanımlamaktadırlar. Osmanlı Dönemi’ndeki reformların rolü “ilerici erkekler”in, sadece Batılılaşmış eğitilmiş erkeklerin, süregelen geleneksel kültürden ve bu kültürün kadın-erkek olmak üzere tüm insanlık üzerine çizdiği sınırlardan duydukları hoşnutsuzlukla ilgili değildir. Bu reformlar ayrıca devleti kurtarma işini görev edinen Türk aydınlarının, Türkçülük, İslamcılık, Osmanlıcılık, Batıcılık gibi ideolojilerin temel aldığı değerlerle de ilgilidir. Kendilerini modernist devletle özdeşleştiren Türk aydınları için yeni Türk devletinin kendini tanımlamadaki en önemli unsurlardan biri kadının kurtuluşudur. Bu bağlamda Cumhuriyet döneminde, Türkiye’nin modernist elit kesimleri arasında kadınların kamusal hayata katılımı noktasında sınırların kaldırılmasını en çok önemseyen Kemalistlerdir (Durakbaşı, 2017).

Milli Mücadele dönemine mitinglerdeki yaptıkları duygu ve heyecan yüklü konuşmalar aracılığıyla toplumu Milli Mücadele’ye destek olmaya çağıran kadınlar bu

süreçte önemli rol oynamıştır. 3 Mayıs 1919'da Halide Edip Sultanahmet'te, Meliha Hanım 1919 'da İstanbul'da, 20 Mayıs 1919'da Üsküdar mitinginde Naciye ve Sebahat Hanım, 13 Ocak 1920'de Nakiye Hanım Milli Mücadele'yi destekleyici konuşmalar gerçekleştirmişlerdir. Milli Mücadele döneminde erkeklerle omuz omuza çalışarak Milli Mücadele dönemini destekleyen kadınlar, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında da yönetici konuma gelen erkekler ile iş birliklerini devam ettirmiş ve önemli sayıda kadın Cumhuriyet'in kuruluşunda yer almıştır. Fakat siyasal istikrarın sağlanması ve yeni devletin iler düzeye gelmesiyle bu kadınlar ortadan kaybolarak görünmez hale gelmişlerdir. Öncelikle kurtuluş mücadelesine sonrasında da Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında kurucu kadroyu yakından destekleyen kadınlar aynı zamanda kadın hakları talepleri noktasında da ciddi çalışmalar yürütmüştür. Ancak siyasal hakları konusunda mücadele veren kadınların bu çabaları karşılıksız kalmış ve 1924 Anayasası ile siyasal haklarına kavuşmamışlardır. Bu dönemde kadınlar erkekler ile eşit vatandaşlar olarak görülmeyip, yeni kurulan devletin hiçbir kademesinde önemli bir görev alamayarak dışlanmışlardır (Sancar, 2017).

Kadınlar devletin herhangi önemli bir kademesinde görev alamamalarına rağmen hakları için mücadelelerini sürdürmüşler, seçme ve seçilme hakkına 5 Aralık 1934'de yani Cumhuriyet'in kuruluşundan tam on bir yıl sonra kavuşabilmiştir. Ancak 1934 yılına kadar kadınlar çeşitli hak taleplerini ve örgütlenmelerini sürdürmüş, bu doğrultuda her ne kadar kısa ömürlü bir siyasi parti olsa da Nezihe Muhittin tarafından Kadınlar Halk Fırkası 1923 yılında kurulmuştur. Aynı şekilde Nezihe Muhittin tarafından kadınların siyasi hak talepleri için çalışan Türk Kadınlar Birliği (1924-1928) kurulmuş ancak dört yıllık bir ömrü olmuştur (Çakır, 2016: 435). Bu dönemde kadınlar tarafından kurulan dernekler ve siyasi partiler dönemin iktidar kadrosunun gölgesinde gerçekleşmiş ve kadınlar kurucu hükümet ile hareket etmiştir.

Sancar'a (2017) göre, Yakup Kadri'nin romanlarında Cumhuriyet dönemi kurucu erkeklerin kadının konumu ve hakları konusunda arzularını, korkularını ve koymak istedikleri sınırları görmek mümkündür. Bu dönemde feminist Cumhuriyetçiler ve Milliyetçi Cumhuriyetçilerin eşit vatandaş statüsü kazanmada birlikte hareket etmeyi başaramadıklarına tanık olunmuştur. Feminist Cumhuriyetçilerin bağımsızlık ve siyasi hak talepleri kurucu elit tarafından kendi iktidarlarına karşı koyuş olarak algılanarak engellenmiştir.

Cumhuriyet'in ilanıyla Türk kadını iki alanda bir takım yeni haklara kavuşmuştur. 17 Şubat 1926'da seküler dünya düzenine en uygun düştüğü düşünülen İsviçre Medeni Kanunu'nun tercüme edilerek alınmasıyla kadınlar yeni sosyal-hukuksal haklar ve siyasi haklar olmak üzere bazı haklara sahip olmuşlardır. İsviçre Medeni Kanunu'nun kadınlara verdiği hakları özetlemek gerekirse bunlar; çok evliliğin kaldırılması, kadın ve erkeğin mirasta eşitlenmesi, kadının mahkemede erkekle eşit muamele görme hakkına sahip olması, kız için evlilik yaşının 14'e ve erkek için evlilik yaşının 18'e çekilmesi, kadının boşanma hakkına sahip olması, evliliğin resmi bir boyut kazanmasıdır. Ancak 1926 tarihi Medeni Kanun kadın ve erkeği tamamen eşit bir düzeye getirmemiştir. Medeni kanun süregelen erkeğin kamusal alanın aktörü, kadının özel alanın aktörü olma rolünü sürdürmüştür. II. Meşruiyet ve Cumhuriyet'in kamusal alanın bir parçası olarak formüle edilen kadının rolünü ev hanımlığı ve annelik olarak tanımlamıştır. Medeni Kanun, feministler tarafından kadının ev hanımı ve anne olarak formüle edilmesi kadının aleyhine olması yönüyle devamlı eleştirilmiş ve nihayetinde 2001'de yapılan köklü bir revizyonla Medeni Kanun eşitlikçi bir hal almıştır (Çaha, 2017).

1924 sonrasında Milli Mücadele dönemi kadınların kamusal görünmezliğe bürünmesi ve giderek yerleşen sessizliği, "yerini liderlere tapan kadınlara" bırakır. Milli Mücadele ve Cumhuriyet döneminde Halide Edip gibi devlete en yakın kademedeki olan kadınların bile siyasal haklara kavuşması için henüz yeterli konuma gelmedikleri ve kadınların asıl önemli görevlerinin ülkeye evlat ve asker yetiştirmek gibi daha önemli görevler olduğu düşüncesi bu kadınların kendilerini duygusal bir sürgüne götürmelerine yol açmıştır. Milli Mücadele kadınlarının yerine ise yeni kadınlar üretilerek rol model olması sağlanmıştır. Arkalarında eril güç ve devlet desteği olan bu kadınların en önemlisi Atatürk'ün manevi kızı olan Afet İnan'dır. Afet İnan arkasındaki siyasi destek ile 1930-1934 yıllarındaki yerel ve genel seçimlerde kadınlara verilen seçme ve seçilme hakkının mimarı olarak kabul edilmiştir (Sancar, 2017: 172-173).

Osmanlı Döneminde siyasi bilinci yüksek kadınların II. Meşruiyet'in ilanından beri süren oy hakkı mücadeleleri Cumhuriyet dönemi ile hız kazanmıştır. Siyasi yönden bilinçli feminist kadınlar Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından 16 Haziran 1923 yılında Kadınlar Halk Fırkası'nı kurmuştur. Cumhuriyet Halk Fırkasından önce kurulan Kadınlar Halk Fırkası Cumhuriyet döneminin ilk siyasi partisi olmasına

rağmen tüzüğünün çok katı bulunmasıyla fırkanın kuruluşuna izin verilmemiştir. Ancak kadınlar mücadelesinden vazgeçmemiş ve daha ılımlı olan bir tüzükle Türk Kadınlar Birliği adında bir dernek kurmuştur. Türk Kadınlar Birliği başkanı Nezihe Muhittin ve arkadaşları, kadınlara oy hakkı vermediği için kurulur kurulmaz iktidarı sert bir biçimde eleştirmiştir. Dönem itibarı ile varlığını sürdüren diğer derneklere Türk Ocağı ve Masonlar Loncası'dır. Nezihe Muhittin ve arkadaşları siyasi hak taleplerini dönemin yazılı basını ve yaptıkları toplantılarla dile getirmiş, zaman zaman Türk Ocağı ve Masonlar Loncası altında toplanan kadınlar ile de iş birliği içerisinde faaliyetlerini sürdürmüştür. Kadınların 5 Aralık 1934 yılında seçme ve seçilme hakkını kazanmasıyla, Birlik içerisindeki genel sekreter İffet Harim Oruz gibi hükümet yanlısı kadınlar Birliğin var oluş amacını tamamladığını ve artık kapanmasını savunurken feminist kadınlar daha çalışmalarının sürmesini savunmuştur. Dönem devrim ilkelerini yaymak amacıyla Halk Evlerinin kurulduğu zamandır. Hükümet yanlısı kadınlar artık kadın-erkek ayrımının bir kenara bırakılarak ulus için mücadele edilmesini savunur. 18 Nisan 1935 yılında Kadınlar Birliği tarafından düzenlenen ve Avrupa tarafından da desteklenen uluslararası kadın kongresinde karşı karşıya gelen feminist kadınlar ve hükümet yanlısı kadınlardan galip gelen hükümet yanlısı kadınlar olur ve 1935 yılında Türk Kadınlar Birliği kendisini fesheder (Çaha, 2017).

Türk Kadınlar Birliği'nin kendisini feshi Türkiye'deki feminizm tarihinde önemli bir nokta olmuştur. Osmanlı dönemi ile başlayan kadınların hak mücadelesi 1935 itibarı ile bir sessizliğe bürünmüş, kadınlar susturulmuştur. Bu dönem ancak 1980'li yıllara kadar sürecek bu süreç içerisinde kadınlar varlıklarını ancak siyasi partilerin gölgesinde sürdürebilecektir. Ayrıca bu dönemde Türk toplumu içerisinde kadınları kamusal alan-özel alan üzerinden ikili bir ayrıma tutmak mümkündür. Ancak bu ayrım Osmanlı dönemindeki ayrım ile bazı noktalarda farklılık göstermektedir. Osmanlı'da kadınların kamusal alandaki varlıkları bürokratik elit ve halk olarak kadınların bir sınıflandırması üzerinde olmuştur. Kadınların kamusal hayatta görünüşleri daha çok eğitim düzeyleri ile alakalı olmuştur. Ancak Cumhuriyet dönemine gelindiğinde kamusal alandaki görünen kadınlar iktidarın gölgesinde ve resmî ideolojiyi benimseyen kadınlar olmuştur. Özel alan ise geleneksel dini değerlerinden kopamayan kadın ile özdeşleştirilerek, bu kadınlar 1980'li yıllara kadar görünmez olmuştur.

1934 tarihinde kadınlara verilen siyasi haklarla, kadınların siyasi rejime uyum sağlaması hedeflenmiş ve kadınların dernekler veya siyasi partiler aracılığıyla alternatif bir kimlik oluşturması engellenmiştir. Verilen siyasi haklarla göstermelik bir vasıf taşımış, ataerkil düzen üzerinden süregelen kadının ikincil konumu ve geleneksel iş bölümü içerisindeki kadının annelik ve iyi ev hanımlığı rolleri sürdürülmüştür. Kadınların kamusal alandaki güçlü görünümünün yerine ulusa oğul yetiştiren kutsal annelik rolü eril düzen üzerinden devam ettirilmiştir. Osmanlı'nın son döneminde başlayan kadın hareketinin Cumhuriyet döneminde siyasi hakların kazanılmasıyla daha büyük ilerlemeler ve gelişmeler sağlaması beklenirken, Türk Kadınlar Birliği'nin kapanmasıyla birlikte çok partili hayata geçiş tarihi olan 1946'dan 1960'lı yıllara kadar kayda değer bir kadın derneği açılmamış kadın hareketi 1980'li yıllara kadar sessizliğe bürünmüştür. 1980'li yıllara kadar kadın hareketleri ancak siyasi partilerin gölgesinde olmuş bu durum da eril gücün sürdürülmesinin başka bir görüntüsü olmuştur (Altındal, 2019: 11)

2.3.2.3.1980'li Yıllardan Günümüze Kadın Hareketleri

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında beri süren, 1920'li yıllarda kurumsallaşan devlet merkezli modernleşme hareketleri, 1946 yılında çok partili hayat geçiş ile yön değiştirmiştir. 1950'li yıllarla başlayarak modernleşmenin eksenini 1980'li yıllar ve sonrasında hızla toplum odaklı bir modernleşmeye kaymıştır. 1980'li yıllarda toplumsal odaklı modernleşmenin temelinde politik kültürün değişimi yatmaktadır. Bu değişim, partiler ve siyasi sistem zaviyesinden değil, toplumsal boyutta bakıldığında anlaşılabilir. Politik kültür kavramı bu aşamada siyasi partilerle sosyal hareketlerin arasındaki etkileşim düzeyini göstermektedir. Bu bağlamda 80 ve sonrasındaki değişimleri üç başlıkta ele alabiliriz: Politik söylemdeki değişim, toplumsal aktörler ve politik dolayımında ki değişim, toplum ve devlet arasındaki değişimlerin siyasi partiler tarafından ne derecede ifade edildiği (Göle, 2017b).

1982 ve 1990 yılları arasındaki feminist harekete dahilindeki oluşumlara bakıldığında ilk olarak İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde, küçük grupların katıldığı fakat anlamlı bir dizi eylem yapılmıştır. 1982'de İstanbul'da Gazeteciler Cemiyeti'nde, Yazarlar ve Çevirmenler Kooperatifi (YAZKO) tarafından düzenlenen feminist düşüncenin kamuoyunda ilk defa savunulduğu sempozyum, 1983 yılında Somut dergisinde feminist kadınlara yönelik ayrılan sayfa, 1984 yılında Kadın Çevresi kitap kulübü, 1986 yılında Türkiye'nin de olur verdiği Kadınlara Karşı Her Türlü

Ayrımcılığa Karşı Uluslararası Sözleşme'nin yürürlüğe girmesi adına dilekçe kampanyası, 1987 yılında kadına karşı şiddeti meşru kılan bir yargı kararını protesto etmek için yapılan yürüyüş eylemi ve bu eylemle başlayan kampanya, yıllık olarak yapılan 8 Mart kutlamaları, şenlikler ve gösteriler, 1989 yılında Ankara'da toplanan ve aynı yıl solcu kadınlarla feministleri bir araya getiren I. Kadın Kurultayı bu süreçteki feminist oluşumlar arasındadır (Tekeli, 2015: 31-32).

Osmanlı son yüzyılı ve Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketlerine bakıldığında bu reform hareketlerinin görünürlüğü, toplumun değiştirici ve dönüştürücü yüzü oluşturulan kadın imajı üzerinden gerçekleştiğine şahit olunmuştur. 1980 dönemine gelindiğinde kadın önceki dönemlerdeki devraldığı görevini sürdürmüş, 80 ve sonrasındaki toplumsal ve siyasal alandaki dönüşümün temsilcisi olmayı sürdürmüş ve bunu kamusal alandaki görünürlüğü üzerinden gerçekleştirmiştir. Dönem artan liberalleşme eğilimleri feminist kadın hareketlerinin ve İslamcı düşüncenin yükselişe geçmesi ile ortaya çıkan "İslamcı kadın hareketleri"nin toplumun modernleşme ekseninin kayma gösterdiği bir zamana tekabül etmektedir.

Batı'daki kamusal alan tanımından farklı olarak, Türk modernleşme tarihinde yapılandırılan kamusal alan modelinde söylemsel düzeyde olsa bile kadının varlığı söz konusudur. Batı'dakinin tersine kadınların vatandaşlık hakları ve görünürlüğü, idealize edilmiş modern kamusal alanın temsil eden unsurlar olarak tanımlanmıştır. Batı ve Türkiye'deki kamusal alan oluşumunu diğer farkı da kamusal alanın burjuva sınıfı gibi belirli bir toplumsal tabakanın eliyle değil, otoriter devlet aracılığıyla oluşturulmuş ve laik seçkinlere emanet edilmesidir (Suman, 2017: 71).

1980'li yıllarda tekrar canlanma gösteren kadın hareketlerinin hazırlık aşaması ise 1970'li yıllara dayanmaktadır. Batı tarihinde de Simone de Beauvoir'in eserleriyle II. Dalga Feminizm'in ortaya çıktığı döneme gelen süreç, Türkiye'deki feminist uyanışın da sessiz bir hazırlığını oluşturmaktadır. Bu yıllarda Kate Millet ve Simone de Beauvoir tarafından yazılan eserlerin Türkçe'ye çevrilmesi Türk kadınında feminist bilincin oluşmasının temelini oluşturmuştur. Ayrıca Şirin Tekeli ve Nermin A. Urat tarafından hazırlanan sürece katkıda bulunan yerli çalışmaların başında "Türkiye'de Kadın" isimli eser gelmektedir. Feminist oluşuma katkı sağlayan bir diğer kaynak ise 1978 yılından itibaren yayınlanan "Kadınca" dergisidir. 1980 sonrası

oluşan feminist hareketin temelini atan kadro 1970’li yıllarda sol kanatta yer alan kadınlardır. Nitekim Birleşmiş Milletler tarafından 1975 yılının “Kadın Yılı” ilan edilmesi ve 1975-1985 arası dönemin “Kadın On Yılı” olarak bildirilmesiyle Türkiye İşçi Partisi etkisini artırmış ve binlerce kadını sokak gösterisine davet ederek oy talep etmiştir (Çaha, 2017: 166-167).

İslamcı hareketlerin gün yüzüne çıktığı yıllar olan 1980’lerde, İslamcı hareketle doğru orantılı ortak ortaya çıkan İslamcı kadın hareketinin çekirdeğinin de sol harekette olduğu gibi 1960’lı ve 1970’li yıllarda oluşturulduğu görülür. 1960’lı ve 1970’li yıllarda eğitim almış azınlıkta kalan dindar Müslüman kadınlar İslami kadın hareketinin temelini oluşturmuştur. Bu isimlerden en önemlisi şüphesiz yeni “şık” ve “zarif” bir şekilde örtünme biçimlerini Müslüman kadınlara tanıtan Şule Yüksel Şenler’dir. Eli kalem tutan ve okumuş aydın bir kadını temsil eden Şenler 1960’lı İslami kadın hareketini gündeme getiren en önemli isimdir. 1980’li yıllara gelindiğinde ise İslami hareket çelişkili bir biçimde kadının varlığını, görünürlüğü temel aldığı ilkeler doğrultusunda sınırlandırırken diğer taraftan da kadınları İslami siyaset üzerinden politize ederek Müslüman kadın kimliğini güçlendirmektedir. Kadınların İslamcı harekete katılımı, umulmayan sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Profesyonel ve kamusal görünürlükleriyle bir yandan güçlenen kadınlar diğer yandan da kişisel yaşam deneyimlerini geliştirerek anne ve eş olmayı reddetmeseler de bazı yönlerden İslam üzerinden eleştirmiştir (Göle, 2017a).

İslamcı ve feminist hareket arasındaki benzerlikleri anlamak Batı’da ve Türkiye’de resmi kamusal alanın yalnız kendi katılımcıları tarafından algılanan demokrasi anlayışına ve toplumun diğer kesimini dışlayıcı doğasına karşı ortaya çıkan tepkiyi anlamak bakımından önemlidir (Suman, 2017). Nitekim feminist hareket Batı’da kadınların kamusal alandan sıyrılarak, kamusal alanın aktörü olarak erkeğin tanımlanması üzerinden ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde Türkiye’de İslamcı harekette Cumhuriyet dönemi itibarıyla kamusal alanın temsilcilerinin yeni devlet düzenini ve Batı tipi modernleşmeyi benimseyen kadın-erkek ile sınırlandırılarak geleneksel İslamcı kesimin ise dışlanması ile ortaya çıkmıştır.

1980 sonrasında İslamcı hareketler içerisindeki kadınlar, ne kadar karşıt bir rolü temsil etseler de modernist projedeki merkezi rolü sürdürmüşlerdir. Kadınların örtüsü bu süreçte İslamlaşan siyasetin, kamusal kentsel alanın, günlük yaşam

deneyimlerinin ve kadın erkek ilişkilerinin en görünür temsilcisi olmuştur. İslam ve modernlik üzerindeki uzlaşmazlık devam etmektedir; mahremiyet ve kimlik, modernlik ve medeniyet üzerinden çatışmalar devam etmektedir. Kadınların kamusal alandaki siyasi aktörlüğü ve görünürlüğü modern İslamcı hareketlere yeni bir ivme kazandırmakta, kadınların örtünmesi ve ev içi olarak tanımlanan özel alanla sınırlanarak aile içi rolleri benimsemesi gerektiğini savunan geleneksel İslamcı anlayışa meydan okumaktadır. İslamcı hareketin çağdaş kadınları örtünerek üniversite eğitimine, siyasi hayata ve kentsel kamusal alana doğru yönelmektedir. Bu durum da modernist kadınlar ve İslamcı kadınlar arasında kamusal alana katılımında bir farklılık yaratmakta ve sürdürmektedir. Kamusal alandaki bu çeşitlenme de Türkiye'deki laik kamusal alanın bütünlüğüne radikal bir tepki olarak tanımlanmıştır. Ancak İslami hareketler bir yandan siyasal olarak kamusal alanın ahlaki kontrolünü amaçlarken diğer taraftan da yeni İslami mekânlar ve görünümler yaratarak kamusal alanı genişletmiştir (Göle, 2016: 27-33).

İslami kadınların bireyselleşme sürecine bakıldığında, devletin 1980'li yıllarda getirmiş olduğu başörtüsü yasağına karşı başlatılan yasaklayıcı politika etkin bir rol oynamıştır. 1982 yılında Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından getirilen başörtüsü ile derslere girme yasağının getirilmesi siyasetin ve medyanın gündemini yoğun biçimde işgal etmiştir. Türbana dönüşen başörtüsü yasağı, öğrencilerin verdiği tepki ile yumuşatılmış ancak 1984 yılında üniversiteye girişin yasaklanması ile öğrenci hareketlerini ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan da bu yıllarda artan liberalleşme eğilimi 28 Şubat sürecine kadar devam etmiştir. 28 Şubat süreci ile başörtüsü sorunu ulusal bir sorun haline gelmiş ve İslami kadınların bir simge çevresinde hareket etmesinin zemini hazırladı. Dönem öğrenci hareketlerinin artış gösterdiği bir sahne sunmuştur. Ancak bu harekette İslamcı kadınlar yalnız kalmamış bazı feminist kadınlar, siyasetçiler, solcu kadınlar ve erkek öğrenciler tarafından da desteklenmiştir. Ulusal boyutta başlatılan ve ülkenin dikkatini çekmeyi başaran öğrenci hareketlerinden biri, tüm Türkiye'yi dolaşmak amacıyla Cerrah Paşa Tıp Fakültesi önünden başlatılan harekettir (Çaha, 2017: 305-306).

İslamcı kadınların varlıklarını göstermede kullandığı diğer alanda yazılı basındır. 1980 itibari ile İslamcı kadınlar kendi hedeflerini, dünya görüşlerini, kamusal alandaki varlıklarını kanıtlamak ve güçlendirmek amacıyla yazılı basından da yararlanmışlardır.

Acar'a (2017) göre, Kadın ve Aile, Bizim Aile ve Mektup dergileri gibi İslamcı kadın dergileri ve diğer süreli yayınlardaki kadınlara ayrılan kısım ve sayfalar, İslamcı kadına yönelik kitaplar vasıtasıyla İslamcı kadın hareketi kadınları çekmek ve onlara mesajlarını iletmek istemiştir. Bu yıllarda yazılı basının içeriğine bakıldığında üç tema belirlemek mümkündür; kadınların eş, ev kadını ve anne rolü üzerine durulmaktadır. Feride Acar'ın Bizim Aile, Kadın ve Aile, Mektup isimli dergiler üzerinde yaptığı incelemeye bakıldığında, üç derginin de kadın rollerine değişik yönlerden önem verdiği ancak bütünsel olarak bakıldığında eşlik, annelik ve ev hanımlığı rolleri üzerinde odaklandığı görülmektedir. Ancak İslam dininin ilmi kadın erkek ayırımına gitmeden herkese farz kılması dolayısıyla kadınların eğitimine de karşı çıkılmamakla ama ev dışarısında çalışması pek hoş karşılanmamaktadır. Kadının eğitimi de tesettür kuralına indirgemekte sebep olarak da İslam'ın yakın kan bağı ve evlilik bağı olmayan kadın erkek ilişkisini yasaklayıcı olması sunulmaktadır. Dergiler aracılığıyla kadınlara verilen diğer boyutu da kadın ile erkeğin toplumsal alandaki zıt konumu ve Batı karşıtı mücadeledir.

Kadın erkek eşitliğini ve kadınların bireysel hayatları ile ilgili seçim yapmalarını savunan feminist yaklaşım ile İslam ideolojisini ilişkilendirmek zordur. Uygulama alanı her ne olursa olsun (ev içi roller, miras, evlilik, boşanma) İslam hukuku çerçevesinde kadın ve erkek hakları eşit değildir. İslam zaten özü itibarı ile eşitlikçi değil, kadın ve erkeği tamamlayıcı olarak gören adalet kökenli bir dindir. Dönem itibarı ile İslamcı kadınların çıkardığı yazılı basındaki kaynaklar da bu temele odaklanmakta, kadın ve erkeğin bütünleyici rollerine dikkat çekmektedir (Arat, 2017: 949).

İslamcı kadınlar sadece yazılı basından destek almamış aynı zamanda sokak eylemleri, dernek, vakıf ve platform çatıları altında kurumsallaşmış ve 1990'lı yıllara gelindiğinde siyasi partilerde görünürlük kazanarak seslerini duyurmaya çalışmıştır. İslami kadın kesiminin oluşturduğu kuruluşlar incelendiğinde bunların iki temel prensip etrafında toplandığı görülür: Dayanışma ve yardım amacı taşıyanlar ve politik amaçlar taşıyan kuruluşlar. Kurumsallaşma ilk etapta yardım ve dayanışma amaçlı kuruluşlar etrafında gerçekleşmiştir. Örtülü olarak üniversite eğitimini sürdüren ilk kadın kuşağından Gülsen Ataseven, Sabahat Boynukalın, Mukaddes Çıtak gibi İslamcı kadınların kurduğu ve günümüze kadar varlığını sürdüren Hanımlar İlim ve Kültür Derneği bu bağlamda oluşumun ilk temsilcisidir. Aynı şekilde Hanımlar Eğitim ve

Kültür Vakfı (HEKVA) aynı amaç doğrultusunda hareket edenlerin kurduğu ve günümüzde de İstanbul’da gerçekleştirdiği hareketler ile ön plana çıkan bir kuruluştur. Yüksek eğitilmiş kadınlardan oluşan yardımlaşma derneklerinin amacı düzenli eğitimler ve projeler aracılığıyla kadınları modern bilimler ve İslami ilimler doğrultusunda eğiterek öncelikle aileye sonrasında da topluma bilinçli bireyler yetiştirmektir (Çaha, 2017: 316).

İslamcı kadınların dernekler vasıtasıyla kamusal alandaki görünür bir aktör olma çabası, Osmanlı son yüzyılında kadınların yardım kuruluşları ve çeşitli dernekler aracılığıyla kamusal alana çıkması ile bir nevi özdeş nitelik taşımaktadır. Osmanlı son yüzyılı ve 1980 sonrası dönemde kamusal alanda var olma çabasının dernekler üzerinden sağlamaya çalışan kadınların bir diğer ortak noktası da öncelikle yardım ve dayanışma amaçlı dernekler vasıtasıyla kurumsallaşma içerisine girmesidir.

Yardım amacı taşıyan kuruluşların yanında, İslamcı kadınların sorunlarına odaklanan ve çözüm bulma amacı taşıyan kuruluşlar da ortaya çıkmıştır. İslamcı kadınların başörtüsü sorununa çözüm bulma amacıyla 28 Şubat sürecinde örgütlenen Ayrımcılığa Karşı Kadın Hakları Derneği (AK-DER) bunlardan birisidir. AK-DER, binlerce kadın öğrenciyi Avusturya, Almanya ve bazı Doğu Avrupa ülkelerinde eğitimini tamamlaması için maddi ve manevi yardımda bulunmuştur. 28 Şubat sürecine tepkisellikle ortaya çıkan diğer kuruluş ise 1999’da erkeklerle ortak hareket edilerek kurulan ‘Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği’ (ÖZGÜR-DER)’dir. Dernek çeşitli ülkelere yayılmıştır ve çok sayıda şubeye temsil edilmektedir (Çaha, 2017: 316-317).

İslamcı kadın kimliğinin inşa edilmesi, sürdürülmesi ve barındırdığı temel değerleri içerisinde kırktan fazla İslamcı kadın derneği, girişim grubu ve vakfi barındıran Gökkuşuğu İstanbul Kadın Platformu (GİKAP)’ta görmek mümkündür. 1994 tarihinde kurulan platform, Türkiye’deki İslamcı kadınların kurduğu ilk platform olma özelliğini taşımaktadır. İslam’ı temsil eden bu aktörlerin temel özelliği üyelerinin meslek sahibi, eğitilmiş ve orta sınıf vatandaş olmasıdır. Platform temel olarak kadını yalnız özel alanla sınırlandırmamakta, kadının kamusal alanda da erkekler eşit statüye sahip olmasını önemsemektedir. Platformun önemle vurguladığı bir diğer konu da kadının ev içi sorumluluklar ve annelik rolünün özel alanla ilgili omurgayı oluşturmasıdır. Platform kadının annelik rolüne sahip çıkarken diğer taraftan da alt

kuruluşlarıyla kamusal alanda çalışan İslamcı kadını korumakta, desteklemekte ve erkekler ile eşit konuma gelmesini önemsemektedir. Bu yönüyle de modern İslamcı kadının bir profilini çizmektedir (Çayır, 2017).

İslami kesimde son zamanlarda sözünü ettiren kuruluşlardan biri de Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM)'dir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kızı Sümeyye Erdoğan'ın kurucularından olduğu KADEM 2013 yılında kurulmuştur. Bir yandan kadına şiddet, diğer yandan da kadın konusunda ulusal ve uluslararası sempozyumlar düzenleyen dernek, kısa sürede adından söz ettirmeyi başardı (Çaha, 2017: 318).

Türkiye'deki kadın hareketlerinin 1980'ler sonrası izdüşümüne bakıldığında 2000'li yıllara kadarki süreç İslamcı kadınların kamusal alanda görünür olma ve bu doğrultuda gerçekleştirdikleri başörtüsü mücadelesi etrafına şekillenmiştir. Bu süreçteki İslamcı kadın hareketleri feminist bir boyut taşımamakla beraber hak talepleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Ancak özellikle 1980 sonrasında doğan' 1990'lı yıllarla birlikte muhafazakârlık ve modernlik gerilimini yaşayan kuşak kendilerine biçilen rolleri ve erkek egemen düzeni sorgulamaya başlamıştır. (Akyılmaz ve Köksalan, 2016).

Sonuç olarak Türkçe ve İngilizce literatür vasıtasıyla, muhafazakâr düşünce ve feminist ideolojiye dair oluşturulan teorik çerçeve dahilinde kavramlara dair kapsamlı bir bilgi edinimi sağlanmıştır. Kavramların Türkiye özelindeki tarihsel süreci ile de toplumsal yaşamda her iki ideolojinin somut bir görünümü oluşturulmuştur. Muhafazakârlık ve feminizm her ne kadar zıt ideolojiler olsa da kavramlar muhafazakâr kadın ve İslami feminizm çatısı altında toplanabilmektedir. Araştırmanın bir sonraki bölümünde, ilgili literatür ve sahadan elde edilen veriler ışığında muhafazakâr kadınların, muhafazakâr düşünceye ve feminist değer yargılarına dair bulgular yorumlanacaktır.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu bölümde sırasıyla araştırmada kullanılan model, araştırmanın evren ve örnekleme, araştırma için oluşturulan veri toplama araçları ve teknikleri, elde edilen verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilecektir.

3.1.Araştırmanın Modeli

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu araştırmada, nitel araştırma tekniklerinden derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırmada uygulanan derinlemesine mülakat Balıkesir ilindeki 20-50 yaşları arasında, belirli bir eğitim düzeyine ulaşmış, farklı meslek gruplarından 16 kadınla yapılan görüşmelerde uygulanmıştır. Araştırmanın kapsamı ve amacı bakımından araştırmada, nitel araştırmanın veri toplama teknikleri arasından yarı yapılandırılmış mülakat formu ile görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun esnek yapısı ile görüşmenin akışı dahilinde bireylerle konuşma havası sağlanarak muhafazakâr ve feminist değer yargılarına ve yaşam pratiklerini daha derinlemesine bir şekilde ulaşmak amaçlanmıştır.

Nitel araştırma toplumsal hayatta insanları, eylemleri ve olayları temsil ya da tarif eden yazılı kelime, cümlecik, sembol ve metinlerin analiz edilmesinden oluşmaktadır. Nitel araştırma da nicel araştırma gibi toplumsal yaşam hakkındaki verileri yeterliliği olan bir incelemeye dayandırmaktadır. Ancak nitel araştırma yönteminde, yeterlilik nicel araştırmadaki gibi öznelerin sayısına göre değil, elde edilen verilerin miktarına işaret eder. Yeterli miktarda veri sağlandığında ve doyuma ulaşıldığında yeterlik düzeyine ulaşılmaktadır (Neuman, 2017: 559). Araştırmada nitel araştırmanın yeterlik düzeyi ulaşımı göz önüne alınarak öncelikle 12 muhafazakâr kadına derinlemesine görüşme tekniği uygulanmış ancak araştırmacının elde ettiği verilerdeki tatminsizlik dolayısıyla, katılımcı sayısı 16' ya çıkarılmış ve gerekli doyum sağlanmıştır.

Araştırmanın modeli durum çalışması olarak belirlenmiştir. Durum çalışması güncel bir olguyu kendi sınırları içinde çalışan, birden çok veri kaynağının ve kanıtın mevcut olduğu koşullarda kullanılan, olgu ve içerisinde bulunduğu kapsam sınırlarının net bir şekilde belirgin olmadığı, görgül bir araştırma tekniğidir (akt. Yıldırım ve Şimşek, 2016:289). Araştırmada konunun içeriği ve sınırları dahilinde derinlemesine

bir inceleme gerektirdiği için durum çalışmasının bu özelliğinden fayda sağlamak adına araştırmada durum çalışması kullanılmıştır.

3.2.Evren ve Örneklem

Literatür ve saha çalışması olarak iki safhada gerçekleştirilen araştırmanın evrenini, Türkiye’deki muhafazakâr kadınlar oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında Türkiye’deki tüm muhafazakâr kadınlar ele alınmamıştır. Türkiye’deki muhafazakâr kadınların oluşturduğu evren, ulaşılabilirlik sebebiyle Balıkesir ilindeki muhafazakâr kadınlarla sınırlı tutulmuştur. Araştırmaya sadece belirli eğitim düzeyine ulaşmış ve farklı meslek gruplarına ait, 20-50 yaşları arasındaki muhafazakâr kadınlar dahil edilmiştir. Katılımcı muhafazakâr kadınların, en az ön lisans eğitime tabi olması önemsenmiş ancak eğitim düzeyinin üst sınırı noktasında belirli bir ayrıma gidilmemiştir. Katılımcı kadınların mesleki gruplandırmasında, çeşitlilik göstermesine önem verilerek araştırmanın zenginleşmesine katkıda bulunulmuştur.

Araştırmanın örneklemini ise Balıkesir ilindeki 20-50 yaşları arasında, belirli bir eğitim düzeyinde ve farklı meslek gruplarına ait 16 muhafazakâr kadın oluşturmaktadır. Katılımcı kadınların, 20-50 yaşları arasında, belirli bir eğitim düzeyine ve farklı meslek gruplarına sahip olmasının birkaç sebebi bulunmaktadır. Muhafazakâr kadınların belirli bir eğitime sahip olması ile katılımcıların bilinç düzeyleri önemsenmiştir. Bu yolla, muhafazakâr kadınların kendilerini hangi değerler üzerinden muhafazakâr olarak tanımladığı, dinin hayatlarındaki konumu, kadın hakları konusundaki değer yargıları, feminizm algıları, aile içi rollere verdiği önem, gündelik yaşamda kamusal olan-özel alandaki varoluş biçimleri üzerindeki düşüncelerini anlamak hedeflenmiştir. Katılımcıların 20-50 yaş arasındaki farklı meslek gruplarına ait muhafazakâr kadınlardan seçilmesinin amacı ise genelleme yapmak değil, muhafazakâr kadınların yaşam deneyimleri ve mesleki pratikleri doğrultusunda feminist değer yargılarında ne tür bir farklılık ya da benzerlik olduğunu anlamaktır.

Tablo: 1 Katılımcıların özellikleri

İsim	Yaş	Eğitim Durumu	Meslek
Aliye	48	Lise	Sağlık Teknisyeni
Berrin	28	Lisans	Hemşire

Emel	47	Lisans	Öğretmen
Elif	41	Doktora	Akademisyen
Fatma	31	Lisans	İl Vaizesi
Nisa	30	Ön Lisans	Ev Hanımı
Rabia	27	Lisans	Sosyal Çalışmacı
Selma	26	Ön Lisans	Ev Hanımı
Semra	35	Lisans	Muhasebeci
Şeyma	24	Lisans	Avukat
Şevval	45	Lisans	İl Vaizesi
Zuhal	33	Lisans	Öğretmen
Meryem	38	Lisans	Doktor
Lamia	44	Lisans	Psikolog
Saliha	35	Ön Lisans	Sağlık Teknisyeni
Verda	25	Lisans	Ev Hanımı

Görüşmeler sonrasında katılımcıların mahremiyetini korumak, karşılıklı güven esasına ve bilimsel etiğe bağlı kalmak amacıyla katılımcıların ismi değiştirilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri

Bu araştırmada elde edilen verilerin toplanmasında görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme, modern toplum bilimlerinden en çok kullanılan gözlem teknikleri arasındadır. Görüşme yaparak karşılıklı konuşma dahilinde kesinlik ve güvenilirlik kazanılmaktadır. Nitel görüşme yetkin ve hedefe uygun bir şekilde kullanıldığında verimli bir yöntem olmaktadır. Kalıplaşmış bir vasıtaya başvurmadan araştırmaya görüş derinliği kazandırmak, görüşmenin gidişatı doğrultusunda ek sondajlarla konunun özüne inebilme ve önceden öngörülmemiş durumlarda bilgi edinme imkânı sunar (Sencer ve Irmak, 1984: 145-146). Araştırmacı görüşmeleri birebir ve yüz yüze yaparak, yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanmıştır. Görüşme tekniği insanların görüşlerine, verilerine, duygularına ve deneyimlerine dair en detaylı ve en kesin bilgiyi sağlamaktadır. Konuşmanın ve yüz yüze olmanın daha güvenilir ve samimi bir ortam oluşturarak daha derinlemesine veriler almayı

sağlayarak yazma ve form doldurmaya dayalı anket ve testlerin yapaylığının, sınırlılığının ortadan kaldırılması amaçlanmıştır (Şimşek ve Yıldırım, 2016: 135).

Katılımcıların yaş, eğitim düzeyi ve mesleğini belirlemeye yönelik sorular kapalı uçlu olarak sorulduğu için formun bu kısımları yapılandırılmış olarak değerlendirilebilir. Mülakat formunun geri kalan kısmında ise katılımcı muhafazakâr kadınların, muhafazakâr ve feminist değer yargılarını anlamaya yönelik açık uçlu sorular sorularak, derinlemesine bilgi edinmek hedeflenmiştir. Bu sorular esnek bir yapıya sahiptir ve konuşmanın akışı doğrultusunda formda olmayan ek soruların sorulmasına imkân tanır.

Araştırma verileri Balıkesir ilinde 2019 yılında yaşayan muhafazakâr kadınlardan elde edilmiştir. Görüşmelerin öncesinde araştırma için uygun özelliklere sahip kadınlar tespit edilmiştir. Katılımcılarla görüşme yapılırken, derinlemesine bilgi edinmek adına katılımcıların mahrem hayatları ile ilgili paylaşımlar yapmaktan çekinmeyecekleri bir ortam oluşturulmasına ve görüşmelerin birebir yapılmasına özen gösterilmiştir. Görüşme öncesinde araştırmacı görüşme yapılacak katılımcıya, araştırmanın amacına, görüşmenin zamanına ve yerine dair bilgi vermiştir. Görüşme öncesinde araştırmacı, mülakatlardan derinlemesine bilgi edinmek amacıyla ilgili Türkçe ve İngilizce literatürden kapsamlı bir bilgi edinmiştir. Görüşme sırasında araştırmacı yansız davranmaya ve daha samimi bir ortam oluşturmak adına bireysel yaşamındaki deneyimlerden bahsetmekten kaçınmamıştır.

Görüşme esnasında katılımcıların izinleri ile görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmış ve aynı zamanda araştırmacı tarafından önemli görülen noktalar not edilmiştir. Görüşme esnasında katılımcıların 15'i ses kayıt cihazının çalışmasına imkân tanımış, sadece 1 katılımcı mesleki ilkeleri doğrultusunda ses kayıt çalışmasını istememiştir. Bu sebeple sadece 1 katılımcı ile görüşme esnasında not etme ile yetinilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Nitel araştırmacı elde ettiği verileri kavramlar, temalar veya belirli özellikler dahilinde kategorilere ayırarak analiz eder. Araştırmacı, araştırmanın sınırları dahilinde yeni kavramlar geliştirir, kavramlar arası ilişkileri inceler ve kavramsal tanımlar formüle eder. Bu doğrultuda araştırmacı kavramları, sırasıyla karşıt kümeler

veya benzer kategori kümeleri halinde birbirine bağlar ve bu verileri kuramsal açıklamaların örgüsüne dahil eder (Neuman, 2017: 663).

Verilerin analizi için öncelikle araştırmanın saha aşamasında elde edilen ses kaydı halindeki veriler deşifre edilerek metne dönüştürülmüştür. Bilgisayar ortamına aktarılan veriler, nitel araştırma tekniği doğrultusunda analiz edilerek veri setleri elde edilmiştir. Elde edilen verileri daha açık ve anlaşılır kılmak için mülakat formundaki sorulardan ve ilgili literatürden yararlanılarak konuya ilişkin temaların oluşturulması sağlanmıştır. Bu şekilde görüşülen muhafazakâr kadınların kendilerini muhafazakâr olarak tanımlamalarına ve gündelik yaşamdaki feminist değer algılarına ilişkin analizinde daha güvenilir bulgular elde edilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırmada, 16 muhafazakâr kadınla nitel araştırma tekniğın uygun olarak yarı yapılandırılmış mülakat formu doğrultusunda görüşmeler yapılmıştır. Örneklem grubundaki kadınların belirli bir eğitim seviyesinde olması önemsenmiş, kadınların muhafazakârlık ve feminizm anlayışlarını yorumlarken ki ortaya çıkan değişkenleri saptamak amacıyla çeşitli meslek ve yaş gruplarından olmasına dikkat edilmiştir. Bu bağlamda muhafazakâr kadınların kendilerini hangi kavramlar ve değerler üzerinden muhafazakâr olarak tanımladığı ve dinin bu değerler üzerindeki etkisi, muhafazakâr kadınların feminizme yaklaşımı, hayatlarındaki bilinçli veya bilinçsiz feminizme yönelim/ uzak durma pratikleri üzerine izdüşümü elde edilen bulgular doğrultusunda sosyolojik olarak yorumlanmıştır.

4.1.Muhafazakâr Kimlik

Kimlik: Bir bireyin kişiliğini veya bir gurubun niteliğini belirten, benlik yönelimleriyle ilgili ayırt edici farklardır. Kimlik, “insan” olarak bireylerin kim olduklarının farkında olmasıdır. Fakat kimliklerin tanımlanması ve ayırt edici vasıflarının “ötekının” kimliğinin tanımlanması üzerinden gerçekleştiği, onların kimliğinin de bizim kimliğimizle ilintili olması dolayısıyla sosyal bağlamda çok net bir tanımını yapmakta mümkün değildir (Giddens & Sutton, 2018: 265-266). Fakat kişi tek bir kimliğe ait olmaktan ziyade, doğuştan getirdiği ve sonradan toplumsal hayatta kazandığı değerler ve roller bağlamında birçok kimliği bünyesinde barındırabilmektedir.

Araştırma kapsamında muhafazakâr kadınların, muhafazakâr kimliklerinin hangi kavramlar üzerinden tanımladıklarını anlamak için yöneltilen sorular doğrultusunda, kadınların temel değer olarak dini, insani ve geleneksel değerleri benimsediği görülmektedir.

4.1.1. Din Temelli Muhafazakârlık

Din muhafazakârlar için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Muhafazakârlar hayatın her alanında her zaman Tanrısal düzenin varlığını görmek isterler. Bu yüzden de özlemini çektikleri düzen Orta Çağ düzenidir. Bireyin özgürlüğünün sınırlandırıldığı bu düzende, kurumlar birbirine hiyerarşik bir biçimde eklenerek zincirin son halkası en son Tanrısal otoritede birleşirler (Nisbet, 2011). Dolayısıyla bu

şekilde dünyevi her alanda Tanrı otoritesini görmek mümkündür. Müslüman muhafazakâr kadınların özlemini çektiği düzen Orta Çağ düzeni olmasa da hayatın her alanından İslam dini temelli bir yaşayış düzeni benimseme özelemleri ve yönelimleri vardır.

Muhafazakâr kadınlar dini, yaşam tarzı, mihenk taşı, köşe taşı, vazgeçilmez değerler bütünü gibi kavramlarla tanımlayarak, dini gündelik yaşamlarının her alanına yayma yönelimindedir. Katılımcılardan Verda (25) sözleri dinin hayat üzerindeki bağlamını ve etkisini kanıtlar niteliktedir:

“Din vazgeçilmezlerdendir. Bir insanın canlılık kaynağıdır öyle diyeyim artık. Yani nasıl beden besleniyorsa ruhta beslenme istiyor. Din olmadan yaşamak tatsız ve tuzsuz olur. Hayatın zorluklarına sıkıntılara katlanmak ayrıca daha da zorlaşır. Din bir insanın hayatında özellikle bilinçli kaynaklarla oturduysa o insan hayatından zevk alır, yaşamından zevk alır. Problemleri sıkıntıları büyütmez. Depresyona girmek olmaz demeyeyim de depresyona girme eğilimi azalır.”

Dine hayatın her alanını çevreleyen bir anlam yükleyerek, bireyin günlük hayatta yaşadığı zorluklara karşı güçlü bir dayanak ve ruhsal besin olarak gören katılımcı, dinin bu vasfını yerine getirebilmesini ise dinin geleneksel bir biçimde öğrenilerek hurafeler ve sapmalara yol verilmeden, asıl kaynaklardan öğrenilmesi ile mümkün olacağını vurgulamaktadır. Katılımcılardan Semra (35) ve Saliha (35) ise sırasıyla dinin gündelik yaşamdaki en basit ilişkilerini ve aktivitelerini belirlemede bile etkin bir rol oynadığını savunmuştur:

“Din hayatımın merkezinde. Aslında bütün plan, program işte günlük çıkacağınız bir yolculuk, o gün için yapacağınız atıyorum gideceğiniz bir piknik ya da ne bilim çocukların ihtiyaçları ya da yapacağınız bir alışveriş, evin zaruri ihtiyaçları vesaire yani dinin üzerine kurmaya çalışıyoruz ya da işte dini hayatımı aksatmayacak şekilde hayatımızı planlamaya çalışıyoruz.”

“Din benim için hayatımın tamamı bütünü demektir. Yani bütün hayatımın tamamını, bütün katmalarını dinin verdiği hükümlere göre ayarlamaya çalışırım, ona göre yaşamaya çalışırım. Mesela ben bir konuda herhangi bir dünyevi konuda kararsız kaldığımda Allah Resulü bu konuda ne yapardı, dinin hükmü nedir diye düşünmeden karar vermemeye çalışırım. Din benim hayatımın mihenk taşı.”

Katılımcılar dini değerleri ve dini yaşamı hayatın her alanına başat değer olarak yayarak, gündelik yaşamdaki aile içi ilişkileri, kararlarını ve yönelimlerini dini değerler doğrultusunda verdiklerini belirterek dindar muhafazakâr bir tavır sergilemiştir. Ancak bu noktada katılımcıların dini hayat biçimi olarak benimserken üzerinde durduğu temel nokta ise dini değerlerin “asıl kaynak”lardan öğrenilmesi zorunluluğudur. Katılımcıların burada “asıl kaynak”lara yaptıkları referanslarla

bilinçli veya bilinçsiz olarak İslami feministlerle benzer bir tavır takındığı gözlenmiştir.

Dinin temsil ettiği bilginin günlük yaşamda etkisini kaybetmesi sonucu, insanlar imanlarını kaybeder. Byran S. Tursener, bireylerin mantıksal yorumlamaları sonucunda “Ben Allah’a inanmayayım” demeyeceklerini ancak gündelik yaşamda dinin etkisini yitireceğini ve zamanla inançlarını kaybedeceğini savunur. Müslümanların dilinde ve yaşamında dini yaşamın ve din dışı yaşamın olmaması gerekir. Yani inanan bir birey olarak yaşamımızın tüm alanında referans noktamız din olmalıdır. Ancak modern/kapitalist dünyanın birtakım getirileri, Müslümanların hayatı dünya ve ahiret olmak üzere bütün olarak gören algısını sekteye uğratmıştır. Sekülerliğin etkisini kırmaya çalıştığı dini olana sahip çıkmak içinse, dinin muhtevası bilinçli bir şekilde kavranmalıdır. (Barbarosoğlu, 2017:121). Dinin içeriğini bilinçli bir şekilde kavrama ise dini öğrenmede doğru kaynakların kullanılmasını ve dini eğitimin doğru yollarla verilmesinden geçmektedir.

Katılımcılar dini yaşamlarının merkezinde olarak tanımlamışlar ancak dinin, gündelik yaşamda nesilden nesile görme ve duyma yoluyla aktarılmasının zamanla sapmalar ve hurafelere sebep olacağını haliyle de toplumsal dejenerasyonlara sebep olabileceğini savunmuştur. Bundan dolayı dinin asıl kaynak olan Kur’an-ı Kerim, tefsir ve sahih hadisler yoluyla öğrenilmesinin dinin ve ibadetlerin özünü kavramada başat önemi üzerinde vurguda bulunmuşlardır. Katılımcılardan Aliye (48)’in düşünceleri bu durumu kanıtlar niteliktedir:

“Kur’an hayat kabımızdır, kullanma kılavuzumuzdur bizim. Bizim için gönderilmiş bir rehber. Elbette ki günlük okumalarımız olması lazım bu okumalar sadece gözle değil akılla ve hissederek okunması gerektiğine inanıyorum. Bunu günlük okuyorum yüzüne artık tefsir ve meal olmadan olmaz. Anlamadan okumanın karşısındayım anlayarak oku çünkü ilk emir “İkra”. Anlayarak oku yani aklını oku diyor akıl. Anladığımı hayatına geçirirsin anlamadığımı sadece ezberlersin.”

Vahiy yoluyla gelen ilk ayetinde “İkra” yani oku anlamını taşıdığından İslam dininin akla ve okumaya verdiği önem aşikardır. Dini hayatında yeri doldurulamayacak bir unsur olarak gören katılımcı, İslam dinin kutsal kitabı olan Kur’an-ı Kerim’i de hayat rehberi olarak tanımlamıştır. Kur’an-ın orijinal hali olan Arapça okumasının ruhsal bir doyum sağlayacağını savunan Aliye (48), Türkçe meal ve tefsirlerden anlamlandırılarak okunulması gerektiğini belirtmektedir. Katılımcı bu

şekilde okuma ile Kur'an-ın hükümlerinin hayata geçirebileceğini ve dinin hayatta doğru bir şekilde konumlanabileceğini savunmuştur.

Dinin öğrenilmesi ve hayata geçirilme şeklinde asıl kaynaklara referansta bulunan katılımcılar, din eğitimin kişilere hayatlarının her evresinde çeşitli kurumlar aracılığıyla da verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Din eğitiminin, insanın dünyaya gelişinden itibaren ilk eğitimini aldığı aile kurumundan başlaması gerektiğini savunan Emel (47) görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Ben düşünüyorum ki dinin koyduğu kurallar bizim mutluluğumuz sağlayacağı için mutlak surette onun verilmesi lazım. Çünkü kalp işi, vicdan işi sen birine baskı ile bir şey yapamazsın o insanların sen insanların kalbine işte şey gönlüne girebilersen, o din eğitimini yerleştirebilersen, Allah korkusunu yerleştirebilersen, kulluk bilincini sorumluluğunu yerleştirebilersen o kişi tek başına da kalsa bütün kötülüklerden ne yapar uzak durur. (...) Eğer din eğitimini doğru vermişsen, doğru bilinci aşlamışsan o kişi kalabalıklarda da olsa yalnızda olsa o sorumluluk bilinci ile kötülüklerden uzak durur. (...). Din eğitimi önce ailede olacak başlarda. Devlet de temel ana konular var ya orada mutlak çocuklara din eğitimi vermek zorunda.”

Katılımcıya göre vicdan ve ahlak gibi bir takım insani değerlerin kişiye kazandırılmasının ancak doğru din eğitimi yoluyla olabilecektir. Doğru din eğitimi alan kişilerin bireysel mutluluklarını sağlayabileceği ve topluma yararlı bireyler olabileceğini savunmaktadır. Benzer düşüncelerde sahip olan Elif (41) ise din eğitimin insanın belirli bir yaşa geldikten sonra çeşitli resmî kurumlar tarafından verilmesi gerektiğini savunmaktadır:

“Devletin din eğitimi vermesi gerektiğini düşünüyorum ben. Onun dışında legal grupla, kurum ve kuruluşlar devralıyor, devletmiş gibi davranıyorlar. Sonra da başımıza bir sürü şey geliyor. (...). Hani bu sosyal olandır, siyasi olandır o tartışılır ama devletin yönetiminde faaliyetlerini sürdürmeli. Hani mesela Diyanet İşleri denetleyebilir. Bir takım özel kurumlar ya da mesela YÖK denetleyebilir ama denetleyici bir üst kurum olması lazım, akademik bir süzgeçten geçmesi lazım. Çünkü din eğitimi her yaşta lazımdır. Yani biz şimdi din eğitimini öğretirken ahlak eğitimini, tasavvufta manevi eğitimi öğretirken bunun yaş aralıkları içinde hepsinin ayrı verilmesi gereken kuralları var, standartları var, formasyonu var. (...). Camilerdeki faaliyetler, kurslardaki yapılan faaliyetler, ceza evleri faaliyetleri, çocuk sığınma evleri çok önemli. Hepsi ayrı bir din eğitimi formasyonu ve uzmanlığı gerektirir. (...).”

Katılımcının da bahsettiği gibi din eğitimi kişinin hayatının her döneminde tabi olması gereken bir eğitimidir. Ancak din eğitimini standart bir düzene koymak, birtakım eksikliklere yola açacaktır. Mesele 18 yaşındaki bir üniversite öğrencisi ile 50 yaşındaki bir mahkûm aynı eğitime tabi tutulmamalıdır. Çünkü bireylerin hayattan beklentileri ve içerisinde buldukları ruhsal ve sosyal koşullar farklılık göstermektedir.

Dolayısıyla din eğitimi, kişilerin yaşı, eğitim durumu ve içerisinde bulunduğu toplumsal şartlar göz önüne alınarak belirli bir formasyon dahilinde çeşitli kuruluşlarda, devlet denetimi altında ve işin uzmanları tarafından verilmelidir.

4.1.2. Yaşam Biçimi Olarak Muhafazakârlık

Temelleri İslamcılık ideolojisine kadar inen Türk muhafazakârlığının yapısı tek bir bileşenden oluşmaz. Örnek vermek gerekirse, bir taraftan milliyetçi muhafazakârlık diğer taraftan İslamcı muhafazakârlıktan ve liberal muhafazakârlıktan söz edilmiştir. Ancak Batı literatüründe de kullanıldığı gibi muhafazakârlık Türkiye’de de daha çok dindarlık ve geleneklere bağlılık olarak yorumlanmıştır (Sezik, 2017: 113). Gündelik yaşamda, muhafazakâr olma hali denince akla gelen ilk kavram dindar olma hali olsa da temelde kavram İngilizce “conservatism” yani “koruma, muhafaza etme” kavramına dayandığı için, muhafaza edilen değerlerin doğrultusunda farklı anlamları içerisinde barındırabilmektedir. Muhafazakâr hali temelde “Neyi muhafaza ediyorsun?” sorusu çerçevesinde şekillenmektedir.

Muhafazakârlık gündelik yaşamda pek anlama karşılık gelecek biçimde kullanılır. Genel itibariyle muhafazakâr olma hali deyince akla gelen ilk şey, dindar olmaktır. Evet, belki etrafımızdaki çoğu muhafazakâr birey dindardır, ancak muhafazakârlık ve dindarlık arasında bağımlı bir ilişki yoktur. Nitekim Anthony Sullivan ve Max Eastman gibi ateist muhafazakârlarda vardır (Özipek, 2017a, 13-14).

Katılımcılara yöneltilen “Kendinizi hangi yönlerinizle muhafazakâr bir birey olarak tanımlarsınız?” sorusuna kadınlar yaş farklarından bağımsız olarak kendilerinin din temelli muhafazakâr olarak tanımlamıştır. Ancak katılımcılardan Elif (41), bireysel yaşamında muhafazakâr olma halini sadece dinsel alanla sınırlamayıp hayatının her alanında benimsediği değerler ölçütünde muhafazakâr bir tavır sergilediğini savunmuştur:

“Muhafazakârlığa ne dediğiniz önemli. Eğer muhafazakârlık bazı değerlerin dini değerlerin, insani değerlerin, toplumsal değerlerin korunması anlamında alınıyorsa doğru muhafazakâr olarak konumlandırabilirim. Ama bazı insanlar bir izmin bünyesinde algılıyorlar. (...) Muhafazakârlık bir ideoloji değildir. Feminizmde bir ideolojik akım vardır. İzmler tamamen sınırlandırıyorlar. Muhafazakârlıkta sınırlandırma yok, muhafaza adı üstünde, koruma var. (...). Muhafazakârlık bir bakış açıysa sağlıklı bir bakış açısidir. Geleneği de reddetmez yeniliği de reddetmez. Bütüncül bir bakış açısidir. (...). Bir de muhafazakârlık deyince insanın aklına hucu bucu geliyor. Değil ya bence öyle bir şey değil. Mesela hayvan haklarını koruyan bir ateist muhafazakâr mıdır? Evet hayvan haklarını koruması bakımından muhafazakârdır ama dini değerleri muhafaza etmiyor. Yani muhafazakârda her değer

muhafaza etmiyor. Yani her insanın muhafazakâr bir tarafı var(...). İnsani değerleri korumak, hayvan haklarını korumak, tabiat haklarını korumak, sosyal hakları korumak işte bu anlamda muhafazakârim.”

Muhafazakarlığın geçmiş, şu an ve gelecek arasında bir bütünselliğe sahip olması dolayısıyla “izm”lerin sınırlandırıcı vasfından ayrıldığını savunan katılımcı muhafazakârlığı benimsediği değerler ölçütünde ideoloji olmaktan ayırmıştır. Muhafazakârlığın dindar olma haliyle bir bağlantısı olduğunu ancak salt dindarlıkla tanımlanmayarak neyi muhafaza ettiği doğrultusunda kişilerin muhafazakâr bir tavır benimsenebileceğini savunmaktadır. Katılımcının hayatın tüm alanından muhafazakâr bir tavır sergilemesinin eğitim durumu doğrultusunda kavramın içeriğine dair derinlikli bir bilgiye sahip olmasının etkisi gözlenmiştir.

Katılımcılardan Aliye (48) ise, hayatının ilk zamanlarında dindar muhafazakâr bir tavır sergilediğini ancak yaşam deneyimleri doğrultusunda muhafazakâr olma halinin temelini insani değerleri yerleştirdiğini savunur. İnsani değerleri bilinçli bir biçimde temel olarak benimseyen bir kişinin, dini değerleri de benimseyeceğini belirten katılımcı İslam dininin temel adlığı değerlerin öncelikle dindar olmaktan ziyade insan olmak paydasında birleştiğini söylemiştir:

“(...) Bana göre değilim yani eskiye göre değilim. Neden çünkü insanları tanıdıkça dünyaya varoluşunuzun ve her geçen gününüzün size kattığı şeyler var. Buna tekâmül diyoruz. Buna ulaştığınız zaman muhafazakâr neyi muhafaza etsin. Öncelikle neyi muhafaza edeceğim, öncelikle insani değerlerimi muhafaza edeceğim, vicdanımı muhafaza edeceğim, fitratımı koruyacağım. Bu da nasıl olur? Ona zarar vermeyerek. Bunu yedirme içirmeden tutta, giydirmeden tutta, düşünmeden tuta her şeyini koruyorsun. Bunları önemseyen zaman artık ben daha insan merkezliyim, muhafazakarlıktan çok insan olmayı öğrendiğiniz zaman zaten muhafaza ediyorsun. İnsan olduğunuz zaman önce yaratanın hakkını muhafaza ediyorsun, ondan sonra kendi hakkınızı, eşinizin çocuğunuzun hakkını muhafaza etmeye çalışıyorsunuz”

Katılımcının insani değerlerden dini değerlere yükselen bir muhafazakâr tavırla, kişinin kendisinin farkında olmasının zaten dindar olma hali ile bütünlük sağlayacağını savunduğu görülmektedir. Katılımcı dindar muhafazakâr bir tavır sergilemekte ancak muhafazakârlığının temel aldığı değerler doğrultusunda diğer katılımcılardan ayrılmaktadır.

4.1.3. Temenni Olarak Muhafazakârlık

Türk Muhafazakârlığının İslamcı ideoloji ile bağlantısı muhafazakârlığın din temelli olarak algılanmasında başat etkidir. Kadınlara yöneltilen sorular dahilinde Lamia (44) muhafazakârlığı kadın olmak bağlamında “örtülü” olmak ile

ilişkilendirmiştir. Ancak tarihsel süreç içerisinde de İslami değerlerinde kültürel öğeler etkisiyle yozlaşmaya uğradığını ve modern düzenin getirdiği, değiştirdiği yaşam pratikleri doğrultusunda bazı değerlerin dönüşüme uğradığını savunmaktadır. Kendisinin dindar bir muhafazakâr olmak istediğini ancak öz kaynak olan Kur'an-ı Kerim dikkate alındığında, bunu toplumsal yaşam koşulları içerisinde tam anlamıyla gerçekleştiremediğini savunmaktadır:

“Tam anlamıyla değil. Birebir onlara uyduğumu söyleyemem. Bana biraz şey geliyor, tesettür göreceli bir kavram gibi geliyor. Kimisi mesela pardösüyü tamamen tesettür zannediyor ama vücut hatlarını belli ettiğinde hani bu da tesettür değil bana göre ama bol giyinmek veya hani şey olarak dikkat ettiğin zaman tesettürdür belki ama. Bir kere başörtüsü noktasında tesettüre dikkat ettiğimi düşünmüyorum. (...). Muhafazakârlık bana göre örtünme ama işte burada da biraz gelenek görenek ön plana çıkıyor yani. (...). Muhafazakârlık bayan olarak kılığına kıyafetine dikkat eden karşıdan hiçbir şekilde dikkat çekmeyen, oturmasına, kalkmasına, konuşma tarzına dikkat eden ibadetlerine de önem veren birisi gibi geliyor. Erkekler için de aynı şekilde kılık kıyafetine dikkat eden, bana göre şu anki gençlerin kılık kıyafeti hiç muhafazakâr değil yani, haramı helali bilen, kılığına kıyafetine dikkat eden, ibadetlerine dikkat eden bir erkek içinde.”

Katılımcı kadınlar üzerinden muhafazakâr bir tanım yaparken, dinin kadın ve erkek üzerinde bir ayrım gözetmeksizin kişileri insan olma paydasında eşitlediğine referansta bulunarak erkekler içinde aynı hükümlerin geçerliliğini vurgulamıştır. Ancak modern yaşam biçimlerinde İslami değerlerin yozlaştığı haliyle de bilinçsiz bir dini yaşam biçimi algısı olduğunu savunmuştur.

4.2. Toplumda Muhafazakârlığın Tezahürleri

Muhafazakârlık, Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan modern bir ideoloji midir ya da ilk insanın varlığından itibaren süregelen evrensel ve ebedi bir düşünce şekli midir? Sorunun cevabı iki yönlüdür, muhafazakârların bir kısmı kavramı siyasi bir ideoloji olarak tanımlarken, bir kısmı ise muhafazakârlığı bir yaşam biçimi olarak tanımlamaktadır. Hayatın her alanında, alışılmış ilişki ve bağlar daha karlı oluşundan dolayı yeni olana tercih edilecektir. Kaybedilenin değeri vaat edilenin ve yeniliğin heyecanından daha şiddetli olacaktır. (Oakeshott, 2004: 56). Oakeshott'un da belirttiği gibi muhafazakâr tavrı toplumsal yaşam biçimlerinin her alanında gözlemlemek mümkündür çünkü insan genel olarak doğası itibarıyla alışkanlıklarından kolaylıkla vazgeçemez ve geçmişin tecrübesine dayanmak bireye her zaman güç verir.

4.2.1. Gelenek ve Toplum

Geleneksel ve modern değerleri birbirine zıt toplumsal örüntüler olarak konumlandırmak, aşılması ya da kırılması bir hayli vakit almış hakim bir tasavvur olarak, sosyal bilimlerde ve “sosyal mühendislik” uygulamalarında uzun zaman belirleyici ve etkin olmuştur. Gelenek bu anlayış doğrultusunda geçmişle ve ona ait yaşanmışlıklarla ilişkilendirilerek, bugünü yaşamak ve geleceği inşa etmek için terkedilmesi gereken bir “ayak bağı” olarak görülmüştür. Bu haliyle geleneğe negatif bir anlam yüklenirken, Bauman tarafından gelenek kültürel anlamda bir tarihsel süreklilik ile tanımlanarak modernliği bir yapıtaşı ve tamamlayıcısı olarak görülmüştür. Bu şekilde algılandığında gelenek sadece geçmişle alakalı sınırlı bir “muhteva” olmanın ötesinde, yaşanan ana ve geleceğe organik bir biçimde bağlanmaktadır (Atay, 2017: 155).

Aydınlanma sonrasında 1789 Fransız Devrimi’ne karşı konumlanan muhafazakârların tavrı yenilik karşıtı olmaktan ziyade, devrimcilerin yenilikleri ortaya koymadaki yıkıcı tavrıdır. Muhafazakârlık tanım itibariye “tutucu” olmaktan ziyade, zaman içerisinde işlevini yitirmiş olan kurumların ve değerlerin tarihsel süreçte aksak yönlerinin yenilenerek ilerlemesi, dün bugün ve gelecek arasında köprünün kurulmasıdır.

Muhafazakâr kadınlarla yapılan görüşmelerde katılımcılar geleneklerin gündelik yaşamlarında vazgeçilmez bir değeri olduğunu vurgulayarak her türlü yaşam deneyiminde ve kritik karar mekanizmalarında geçmişin tecrübesinden yararlanılması gerektiğini savunmuştur. Gelenekleri hurafelerden ayırarak, benimsenmesi ve sürdürülmesi gereken değerlerin merkezine dini temel olarak yerleştiren katılımcılar ayrıca gelenekleri toplumu ayakta tutan ve devamlılığını sağlayan kavramlar olarak görmüşlerdir. Batı toplumunun çözülmesini ve bireysel yaşam biçimini kültürel, dini ve geleneksel değerlerin yozlaşmasına bağlayarak, Türk toplumunun özü itibariyle geleneksel bir toplum olduğunu ve bunun da bir güç olduğunu tanımlamışlardır. Katılımcılardan Meryem (38) geleneklerin toplumsal yaşamdaki değerini şu şekilde özetlemektedir:

“Gelenek gelirken eklenerek gelendir bence. Zaman içerisinde gelirken eklene eklene gelmiş. Eklenen şeyler eğer dini değerlerimize karşı durmuyorsa yanlış değilse tabii ki uygulanmalı ve uygularken de insan zaten mutlu olur bu adet ve gelenekleri uygularken. Bunları ölçmek lazım uyuyor mu uymuyor mu? Bugüne kadar gelirken eklenenler dediğim gibi dini değerlere uygunsu bunda hiçbir beis yoktur. Zaten

yaşıyoruz ve uyguluyoruz bayram ziyaretleri, hasta ziyaretleri, büyüklere saygı vesaire. Dini değerlere uyması, gelirken eklenenler dine uymuyorsa zaten bunlara ne diyoruz? Hurafe diyoruz, beis diyoruz.”

Geleneksel değerleri benimserken üst kimlik olarak dini kimliği tanımlayan Elif (41) gelenek, toplum ve bireyin birlikteliğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Gelenek insanı insan yapan, insanı toplum yapan değerlerdir. Dolayısıyla her toplumun kendi değerleri vardır, o geleneklerle değerlidir. İnsanın kendini kendisi yapan ya da toplumu o toplum haline getiren geleneklerde kendi içinde değerlidir. İnsanın farklı toplumdaki farklı kültürdeymiş ya da onu reddedermiş gibi davranması aslında kendinden kopuşudur. Toplumla zıt düşerseniz ne olacak yani siz aslında kendi değerlerinizle zıt düşmüş oluyorsunuz. Kendi nefes aldığımız toprağa ayrı, zıt düşmüş olursunuz. Bir nevi kendini yalnızlaştırmış oluyorsunuz. Dolayısıyla o değerlere de toplumun değerleri de dini değerlerle bağlantılı. (...). Doğumdan ölüme kadar dini öğeler, geleneksel öğeler son derece iç içe yani bunları da birbirinde ayırmayız, bir bütün, toplumun bir parçası. (...) Kültürle din çakışır ne olur? Tabi dini değerler kültürel değerlerin üstündedir. (...). Üst kültür dini kültürdür. (...). Geleneksiz bir toplum yoktur. Çünkü insanın bir geleceği bir şu anı bir geçmişi vardır. Şu anda yaşayalım fakat geçmişten de kopmayalım. Zamanda bir bütündür yani. (...) Gelenekler reddedilemez ama rehabilite edilebilir, insani yönde geliştirilebilir. Rehabilite etmekte muhafazakâr, dindar veya akademik insanın işidir, görevidir. (...).”

Katılımcı geleneksel değerleri reddederek aslında bireyin kendi kimliğini reddettiğini savunarak, kişinin toplumla ve onun değer yargıları ile anlamlı bir bütün olduğunu savunarak insan olmanın toplumsal yönüne atıfta bulunmuştur. Ancak üzerinde sıkı sıkıya durduğu nokta geleneklerin olduğu gibi sürdürülmesinden ziyade zamana uygun bir şekilde rehabilite edilmesini savunarak tam bir muhafazakâr tavır sergilemiştir.

4.2.2. Muhafazakâr Kimlik ve Kadın Hakları

Feminizm siyasi bir hareket olarak ve kuramsal olarak 18. Yüzyıl Avrupa'sında ortaya çıkan ve 20. yüzyıla damgasını vuran bir ideolojidir. Kadın hakları gerek modern yaşamın küreselleşmesinin gerek yeni dünya düzeninde birtakım değerlerin evrenselleşmesinin sonucu olarak yorumlansın, kabul edilmesi gereken bir olgudur (Şişman, 2018: 97).

Katılımcılara yöneltilen “Kadın hakları konusunda ne düşünüyorsunuz?” soruna kadınlar “kadın hakları” temelli bakmaktan ziyade “insan hakları” ekseninde bakmaktadır. Kadınlar, modern hayatın getirdiği seçme ve seçilme gibi bazı kadın haklarının dışında, kadına özgürlük ve eşitlik vermekten ziyade kadının ev içi ve ev dışı olmak üzere “çifte sömürü” kaynağı olmasının zeminini hazırladığını düşünmektedir. Katılımcılar, modern kadın haklarının getirdiği cinsiyetler arası

“eşitlik” vadinin, kadın ve erkek arasındaki fitrat ve yaratılış farkı dolayısıyla asla mümkün olmayacağını savunmuşlardır. Burke’e (2016) göre, kişileri eşitlemeye çalışanlar bunu asla başaramazlar. Farklı vasıflara ve şartlara sahip yurttaşlardan oluşan toplumlarda insanları eşitlemeye çalışmak sadece doğal düzen işleyişini bozmaktır. Tüm toplumlarda kimi vasıflar kimi vasıflara göre üstündür. Ancak toplumsal yaşamın tümüne bakıldığında tüm bireylerin, toplumda aldığı roller bağlamında birbirini tamamlayan bütün olduğu görülür. Ancak bu sözler kadın – erkek ilişkisinde bir tarafın diğerine üstün oluşu olarak algılanmaktan ziyade yaratılış özellikleri yönüyle her iki tarafın bazı üstün tarafları olduğu şeklinde yorumlanmalıdır.

Eşitlikten ziyade “adalet” kavramına referansta buldukları gözlenmiştir. Kadın haklarının zaten olması gereken insan hakları olduğunu ve böyle bir ayrıma gidilmemesi gerektiğini katılımcı Elif (41) şu şekilde savunmuştur:

“Kadın hakları zaten hani mevcut insan hakları içerisinde önemsenmesi, ciddiye alınması ve hem dinen hem insanen kazanılmış ve sınırları çizilmiştir. Yani bunu bir izm vermiş feminizm vermiş gibi göstermek anlamlı değildir. Çünkü feminizmden önce de kadın hakları vardı, feminizm olmasa da kadın hakları var. İnsan hakları kapsamı içerisinde kadının da hakları görevleri vardır, erkeğin de hakları ve görevleri vardır ve birbirlerini farklılıklarıyla bütünleyen iki varlıktır ve Allah’ın bir mucizesidir. (...)”

Kadın haklarının, kadını ve erkeği eşitlemekten ziyade ayırt edici bir tavırda bulunduğu savunulan katılımcı, “izm”lerin sınırlandırıcılığına karşı olumsuz bir tavır takınarak insan haklarını kadın haklarının ötesine taşımıştır. İslam dini doğrultusunda da kadın ve erkeğin ayrıştırmaktan ziyade, yaratılış doğrultusunda kadın ve erkeğin öz itibarıyla farklı olduklarını ancak birbirlerini bütünleyen iki varlık olduklarını belirtmiştir.

Modern yaşamın savunduğu şekilde kadın haklarının bir takım sorunlu yanları olduğunu savunan Lamia (44), İslam’ın dinindeki kadın hakları konusundaki düşüncelerini şu şekilde özetlemektedir:

“Aslında modern hayat hak mak vermiyor. Böyle süsleyip, paketleyip, janjanlayıp, jelatinli, böyle renkli süsleyip müsleyip kağıtlara sarıp aslında kadınların birçok hakkını gasp ediyor. Şu bedenimizi, işte ne bileyim belki çok klasik geliyor ama klasik değil gerçekler insanların yüzüne böyle sürekli yıpratılıyor bazı gerçekler. Yani insanın bedeni aslında o reklamlarda mesela benzin reklamı kadın kullanılıyor aslında bu hakkı gasp ediyor bu özgürlük falan değil köleleştiriyor. Çocukları da öyle. (...). Ancak İslam kadının haklarını koruyor. Aslında kadını muhafaza ediyor. İslam aslında söylemenin ötesinde kadın haklarını elbette önemsiyor. Hatta kadına hiç değer verilmediği bir dönemde gelmiş İslam. Kadının alınıp, satılıp işte dilediği zaman bir köşeye boşanıp atılıp yani öyle bir dönemde gelmiş. Bugün de çok ilerici olduğunu

savunan toplumlar yine kadını modern bir şekilde demin söz ettiğimiz gibi köleleştiriyor. Dışardan çok özgür olduğunu savunan insanlar aslında köleleştiriliyorlar. (...). Farkında da değiller. Nasıl bir şeydir bilmiyorum, nasıl bir narkoz hali mi desem. (..). Şu anda uygun şartlar sağlansa İslami çerçevede uygun şartlar altında hiçbir kadın hiçbir hakkından mahrum kalmaz. Biz yüzmeye de gideriz istediğimi şekilde, istediğimiz şekilde de çalışabiliriz. Ama gerekli ortamı bize bugünkü şartlar bugünkü kalıplar elimizden alıyor.”

Katılımcı kadın haklarından anladığının modern yaşamın sunduğu haklar değil İslam dininin kadına verdiği haklar olduğunu belirtmiştir. Modern yaşamın kadını birtakım dayatmalarla kısaca alarak kadının haklarını ihlal ettiğini savunarak, Asr-ı Saadet dönemine atıfta bulunmuş kadının toplumdaki yerinin ne olması gerektiğini tanımlamıştır.

4.2.3. Feminizm ve İslami Feminizmin Tasavvuru

Feminist hareket 1789 Fransız Devrim’i sonrasında ortaya çıkarak günümüze kadar ki tarihsel süreçte üç temel bağlamda değerlendirilmiştir: Birinci Dalga Feminizm, İkinci Dalga Feminizm ve Üçüncü Dalga Feminizm. Feminizm bu tarihsel süreç içerisinde temel aldığı değerler doğrultusunda da birtakım çatlaklara uğramıştır. İslami Feminizm de Üçüncü Dalga Feminizm ’de ortaya çıkan bir feminist teoridir.

Toplumların ve coğrafyaların tarihsel süreçte yaşadığı olaylar ve karşılaştığı sorunlar farklılık arz etmektedir. Bu farklılığın sebebi her toplumun içerisinde bulunduğu siyasi, sosyal, kültürel şartların ve benimsediği inanç değerlerinin farklılık olmasıdır. Muhafazakâr kadınlarla yapılan görüşmeler sonucunda da katılımcılar, feminizmi Batı’nın toplumsal ve siyasi koşullarına bağlı bir ait bir kavram olarak ortaya çıktığını ve Batı coğrafyasına ait bir kavram olduğunu savundukları gözlenmiştir. Katılımcılardan Aliye (48) feminizmi şu şekilde tanımlamaktadır:

“Feminizm bence bu erkek erkil toplumun bu Hristiyanlık döneminde, Orta Çağ’da yaptıkları baskı sonucunda işte Fransız İhtilali. Arkasından bu kadar baskıyı gören, zulüm görmüş kadınların da çatır çatır yandıktan sonra fabrikalarda, hiç ses çıkartılmayınca buna bir dur demesi. Ama doğru mu çıkartıyorlar. Onlarda yanlış yapıyorlar. Kaş yapayım derken göz çıkarması.”

Katılımcı feminist düşüncenin ortaya çıktığı toplumsal koşullar dahilinde haklı bir olgu olduğunu belirtirmekte ancak ifade ediliş tarzının yanlış olduğunu savunmaktadır. Benzer düşünceleri paylaşan Berrin (28) ise düşünceleri şu şekilde anlatmaktadır:

“Feminizm işte bu Batı dünyasının, seküler dünyanın kadınlara sizde varsınız demesi. Hani ezilmişlik sendromu olmuş, kadınlara sizde varsınız, sizde onlarla birsiniz demesi. Sanki feminist dersin, ben zaten baştan kendimi küçük görüyorum. Devamlı mücadele edicem kendimi var edicem. Benim öyle bir şeyim yok ki. Benim öyle bir eksikliğim yok. Ne diye mücadelesini edeyim. Yani ben zaten kadını kadınlığıyla şeref duyuyorum.”

Feminizmin Batı dünyasında kadının birtakım siyasi, ekonomik, sosyal haklardan mahrum bırakılması ve erkeğe göre ikincil bir konumda olmasında dolayı ortaya çıktığını savunarak, feminizmi Batı'nın toplumsal koşulları ile ilişkilendirmektedir. Katılımcı kendi yaşadığı coğrafya ve inandığı din dolayısıyla böyle bir mücadeleye girmenin aslında kendini ikincilleştirmek olduğunu savunmaktadır. İslam dininin zaten kadına ve erkeğe cinsiyetler üzerinden bir ayrımda bulunmadığını belirterek, kadınlığın ezici bir vasıf olmadığı görüşündedir. Türk toplumundaki feminist düşünceyi hayatın her alanında İslam dininin kaidelerinin gerektiği gibi yerine getirilememesine bağlayan Zuhul (33) ise düşüncelerini şu şekilde belirtmektedir:

“Feminizm biraz önce de dediğimiz gibi Allah'ın koyduğu kanunun yer yüzünde uygulanmamasından dolayı kaynaklanan problemlerden dolayı insanların yaptığı hatalı ve yanlış davranışlardan dolayı güçlenen bir akım. Ama maalesef gittikçe de bu da bu sefer erkeğe de zulme dönüşüyor. Ancak buna adalet bağlamında bakılırsa tabii hepimiz bunu destekleriz.”

Feminist ideolojinin tezahürünün İslami kaidelerin uygulanmamasına bağlayan katılımcı, feminist hareketin kadını erkeğe eşitlemeye çabalarırken erkeği ezen bir ideolojiye dönüştüğünü savunmaktadır. Feminizmi cinsiyetleri birbirine üstün kılmaktan veya eşitlemekten ziyade kadın ve erkeği Kur'an-ı Kerim'de ki adalet kökü temelinde alması doğrultusunda feminist hareketi olumlayacağını belirtmiştir.

İslami feministlere göre, İslam dininin ana metni olan Kur'an-ı Kerim ve peygamberin sözleri olan hadislerin kendisi değil, onların bugüne değin gelmiş olan yorumları ataerkildir. Bu nedenle, bir yandan şimdiye değin kurulmuş olan yorumları feminizm gözlüğü ile eleştirirken, diğer yandan İslam'ın kendinde mevcut bulunan toplumsal cinsiyet eşitliğini de gözler önüne sermek amacındadır. Bir açıdan bazı İslami feministlere göre, Batılı eşdeğerlerinin aksine ataerkil düzene temelden bir karşı çıkışa tam manasıyla bir ihtiyaç yoktur. Kur'an'da var olan toplumsal cinsiyet eşitliğini ve genel sosyal adalet ilkeleri doğrultusunda bit toplumsal düzen bu ihtiyacı giderecektir (Kynsilehto, 2008).

Muhafazakâr kadınlara, İslam ve feminizmin aynı çatı altında olabilme imkânı hakkında ki düşüncelerini anlamak ve yorumlamak doğrultusunda yöneltilen soruya bireylerin verdiği cevaplar temel olarak İslam'ın feminist olamayacağı yönündedir. Katılımcılar cahiliyeye, Asr-ı Saadet Dönemi'ne referanslarda bulunarak İslam ile kadınların kazanmış olduğu hakları tanımlayarak, İslam dininin zaten kadın haklarını önemseydiğini vurgulamıştır. Kadın haklarını vurgularken salt “kadın” olma halinden ziyade “insan” olma noktasına değinerek, Kur'an'ın cinsiyetler arası bir ayrım gözetmediğini, ayetlerde “ey kadınlar!” veya “ey erkekler!” şeklinde hitaptan ziyade “ey inananlar” şeklinde seslenişte bulunduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla kadın ve erkek arasında cinsiyet kökenli bir üstünlük olmadığını, üstünlüğün ancak “takva” da olduğunu vurgulayarak, Kur'an-ın ve İslam'ın özü itibariyle feminist bir yaklaşıma ihtiyacı olmadığını savunmuşlardır. Batı'nın toplumsal yaşam deneyimleri doğrultusunda ortaya çıkan feminizmin İslam tarihi ile bağdaşmadığını savunarak, dinsel değer yargılarını muhafaza ettikleri gözlenmiştir. Katılımcılardan Fatma (31) görüşlerini şu şekilde özetlemektedir:

“İslam dini kadına, kadın ve erkeği çok az yer de ayırır. İslam dini genelde ey insanlar, ey Müslümanlar diye seslenir. Kadın bir insandır bence doğru bakış açısidir. Kadına sürekli imtiyazlar koymak, koymuş gibi davranmak işte sen güçlüsün demek kadını zayıf olduğu yerde kadını güçlü olmak zorunda bırakıyor. Kadının duygusal olduğu noktalarda onun duygularını bastırmasına sebep oluyorsunuz. O yüzden bence kadına çok öyle şey verilmemeli. İslam da böyle bakmıştır. Kadın insandır. Kadın şudur budur dememiş İslam hiçbir zaman. Ayırdığı birkaç şey var. O da kadının özel haller, doğurgandır şöyle böyle. Onun dışında kadın kuldur, insandır. Erkekte...”

İslam'ın özü itibariyle zaten kadın haklarını savunan katılımcı, kadının haklarını elinden alanın İslam olmaktan ziyade modern yaşam biçimleri ve onun getirileri olduğunu savunmaktadır.

Kur'an-ın hiçbir temel sebep dolayısıyla insanları aşağılamaması ve yüceltmemesi, değerlik ve üstünlük ölçütünü Allah vergisi olana değil, amel ile kazanılana bağlaması çok önemli bir olgudur. Kur'an-ı Kerim'e göre yaratılanın en değerlisi ve üstünü, Allah' a karşı görevlerinin en fazla bilincinde olan ve bu bilinçle davranarak salihlik, adanmışlık, arınmışlık statüsüne erişebilendir (Tuksal, 2018: 278) İslam dini ve Batı'ya ait bir ideoloji olan feminizmin aynı çatı altında değerlendirilemeyeceğini savunan Elif (41) görüşlerini şu şekilde temellendirmektedir:

“Benim için çok anlamlı gelmiyor çünkü izmlerde hep bir sınırlandırmacılık var. Yani feminizmin bir antisi vardır anti feminizm. Yani hep bir şeye tepki olarak doğmuş. İnsanlar tamam tepki veren varlıklar ama tepkisel varlıklar olmamalı. Feminizm nedir kadını kutsallaştırmak, liberalizm nedir bireyi kutsallaştırmak. Yani daha önce de söylediğim gibi izmler sınırlandırır fundamentalist bir yaklaşıma sahiptir, tek taraflı bakarlar. (...) Ben izm mensubunun bir fan gibi hareket ettiğini düşünenlerdenim. Bir görüşün izm ile savunabileceğini düşünmüyorum ben. İslam ile hiçbir izmin aynı çatıda buluşması mümkün değildir. Çünkü izmlerin kökünde taassup vardır, sınırlandırmacılık vardır, tepkisellik vardır. İslam bir şeye tepki değildir, İslam’ın kendine has bir görüşü vardır. Merkezde Allah olmakla beraber diğer bütün varlıkların bütünlüğü söz konusudur.”

İdeolojileri sınırlandırıcılık üzerinden tanımlayan katılımcı, İslam dininin muhtevası itibariyle böyle bir vasfı olmadığını savunmaktadır. Dolayısıyla insanları ayrıştırıcı bir ideoloji olarak feminizmi gören Elif (41) Kur’an-ın insanları bütün olarak aldığını ve bu yönüyle de izmlerden temelde ayrıldığı düşüncesindedir. İzmlerin aşırılığa gittiğini, İslam dininin ise hayatın her alanında dengeyi savunan bir din olması da İslam ve feminizmi zıt kutuplara yerleştirmektedir. İslam’ da kadının ve erkeğin yaradılış itibari ile birbirine üstünlükleri olmadığını, haliyle de feminist düşüncenin İslam da karşılığı olmadığını belirtmektedir.

4.3.Kadının Kamusal Alandaki Görünümü Üzerine

Kamusal alan, Müslüman toplumlarda deneyimlenen modernlik ortamlarında, kadın bedeninin görünürlüğü ve kadın haklarının savunusuna ilişkin siyasi çatışmalar ekseninde şekillenmektedir (Göle, 2017b).

Kamusal alan ve özel alan tanımı Osmanlı son yüzyılından beri kadın üzerinden tanımlanmaktadır. Özel alanın aktörü kadın, kamusal alanın aktörü erkek ile özdeşleşmektedir. Ancak Osmanlı son yüzyılı itibarı ile erkeklerle aynı düzeyde eğitim alma hakkına kavuşan kadınların kamusal alana çıkmasıyla, İslamcı kadının kamusal alandaki görünürlüğü gündemdeki bir sorun haline gelmiştir. 1980’li yıllar itibarı ile İslamcı kadınların eğitim alma hakkı savunusu kamusal alanın mahremiyet üzerinden dönüşümüne bir örnek teşkil etmektedir.

4.3.1. Kadının Eğitimi

Osmanlı’ da Tanzimat itibariyle başlayan ıslahat çabalarında, reformcu erkeklerin önemseydiği en önemli unsurlardan biri kadın konusu olmuştur. Reformcu erkekler kadınlarında kendilerine denk eğitimi almasını savunarak modernleşmeyi toplumun her kesimine yaymayı amaçlamıştır. Kadın modernleşmesini eğitim üzerinden tesis ederek, eğitilmiş kadının eğitilmiş çocuklar ve eğitilmiş nesille olmak

olduğunu vurgulayarak, reformların kalıcılığını sağlamayı amaçlamışlardır. Kadın Tanzimat ve daha sonrasında reformların temsilci unsuru olmuş ve bu süreç günümüze kadar evirilerek devam etmiştir. Eğitimli kadının eğitimli toplum olma anlamı taşıdığı savunularak kadın eğitimi her dönem önemsenmiştir. Katılımcılardan Emel (47) ve Nisa (30) kadın eğitiminin önemini şu sözlerle vurgulamaktadır:

“Eğitimli olmalıdır. Çünkü kadın nedir? Kadın ailesini terbiye edendir, eşini terbiye edendir, çocuğunu terbiye edendir. Araplar hatta rahbet’ül beyt derlermiş yani evin terbiyecisi. Şimdi evi terbiye eden kadının terbiye etmesi için ne yapması lazım bir eğitimi olmalıdır. O yüzden mutlaka ve mutlaka kadının eğitimli olması şart diye düşünüyorum.”

“Bir kadın kesinlikle okuyabildiği kadar okumalı, tesettürlü tesettürsüz fark etmez. Okumak kadar güzel bir şey yok bence. Okumalı kendini geliştirmeli, birey yetiştirecek, evlenecek, bir aileye karışacak bunların hepsini göz önünde bulundurmalı. En basit şeyi kendi için bilmeli yani her şeyi bilmeli bence bir insan. Bir anne ne kadar bilinçli olursa yetiştirdiği evlatta o derece olur.”

Kadınlar kadının kamusal alana çıkmasını eğitim konusunda desteklemektedir. İlk ayetin “oku” olması ve ilmin kadın erkek herkese farz olduğu dolayısıyla kadınlar, kadın eğitimi önemsemiş ve bir sınıra tabi tutulmaması gerektiğini savunmuştur. Eğitim sonucunda kamusal hayatta ücretli bir işe dahil olmasa da kadının annelik rolü itibariyle eğitim almasının önemini vurgulamış, ailenin ve toplumsal yaşamın mutluluğu ve refahı adına hem pozitif bilimlerde hem de dini ilimlerde kadının eğitimi desteklemişlerdir. Ancak kadınların eğitim alma hakları konusunda tavırlarının belirleyicisi modern yaşamın getirdiği ideolojiler veya yaşam biçimleri olmaktan ziyade din temelinde bir yaklaşım olmuştur.

4.3.2. Kadının Çalışması

Kadının kamusal hayatta var oluş biçimlerinden bir diğeri de iş hayatı yoluyla gerçekleşmiştir. Kadının eğitimi dolayısıyla kamusal hayata var oluşunu, din temelli öğretiler doğrultusunda tanımlayan ve onaylan kadınlar, kadınların çalışma hayatına katılması noktasında ikili bir görüş ayrılığına düştükleri gözlemlenmiştir. Kadınların çalışma hayatına katılmaları noktasındaki ayrılığın temelinde ise kadının annelik rolü, mahremiyet örüntüleri ve dinen kadının çalışması noktasında zorunluluğunun olmaması belirleyici olmuştur. Katılımcılar yaş ekseninde 35 yaş üzeri ve 35 yaş ve altı olarak ayırt edildiğinde, 35 yaş üzeri katılımcılar kadının annelik rolüne ve mahremiyet örüntülerine atıfta bulunarak kadının ilk görevinin annelik olduğu vurgulamış hayatlarının ileriki aşamalarında kadınların çalışma hayatına dahil olmaları gerektiğini savunmuştur. 35 yaş altı katılımcılar ise kadının her dönemde

çalışma hayatına katılmasını savunmuş ancak yaşanan zorlukları da göz ardı etmemiştir. Annelik ve eşlik rolüne eklenen çalışan kadın rolünün yükünün azaltılmasının ise devletin gerekli yasal düzenlemeleri yaparak aşılabileceğini savunmuşlardır. Katılımcılardan Semra (35) görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Keşke uygun şartlar sağlansa keşke bütün dindar kadınlar uygun ortamlarda çalışabilse ve istedikleri mesleği tercih edebilseler. Bir öğretmenlik, bir doktorluk, vesaire bunları yaparken tesettürüne layığıyla riayet edebilse ya da işte bayanlı erkekli ortamlar daha uygun hale getirebilse. Keşke bütün dinini yaşamak isteyen kadınlar özel sektör ya da kamuda çalışabilse. Güzel bir şey bu üretmek güzel şey. Bir de şu var çalışma saatleri bir kadının taşıyabileceği saatlerin o kadar üstündeki beklentiler çok yüksek yani bir erkekle yani bir kadına aynı şartlarda yükleniliyor. Halbuki bu mümkün değil. Kadının öncelikli vazifesi ev. He bunu yapabiliyorsa sonra dışarı, yetebiliyorsa sonra dışarı. Yetebiliyorsa o gücü varsa kendinde sonra dışarı.”

Katılımcılardan Rabia (27) ise kadının çalışması hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Her ortamda bulunması gerekir Müslüman bir kadının bence. Bence ikisini de eşit bir şekilde götürebilse ne iyi ama hani işte evleniyoruz ve çalışıyoruz, çocuğumuz oluyor ve sen anne oluyorsun. Yeni doğan çocuğun sana ihtiyacı oluyor, sana muhtaç durumda oluyor. Keşke bütün devlet kurumlarında çocukla birlikte annenin işini kolaylaştırıcı düzen olsa, anneliği kolaylaştırırsa, izinleri olsa ama işte ne yazık ki gerçeklere bakınca işi alt seviyede tutabiliyoruz yani çalışma ortamımızı, ailemize biraz daha önem vermemiz gerekiyor. (...). Başkalarına bırakmak istemiyorsan, kendi geleneklerinle yetiştirmek istiyorsan çocuğunu iş biraz geri planda kalabiliyor.”

Kadının ev dışarısında üretken olmasını savunan Meryem (38) ise, üretken olmayı şu sözleri ile ifade etmiştir:

“Hiçbir peygamber, hiçbir sultan, padişah oturmamış kenara. Yani çalışacaksınız, gayret edeceksiniz, çaba göstereceksiniz. Yani nerde hareket bereket. Çalışmadan, emek harcamadan, gayret etmeden hiçbir yol tüketilemez, kayarsınız geri. Onun için tırmanmak zorundasınız. Ne kadar şartları zorlarsanız o kadar güçlenirsiniz. Ne kadar rahat ve rehavette olursanız o kadar kayarsınız. Bana göre kamuda veya diğer alanlarda sizin oradaki Müslüman kadının varlığı, varlığınız bir temsiliyet, oraya girme buraya girme nerede olacağız. Bu şeytanın soldan yaklaşması.”

Müslümanın, kadın-erkek demeden çalışması ve üretken olması gerektiğini, Müslüman kadın kimliğinin kamusal yaşamda görünür olması gerektiğini belirtmiştir. Peygamberin dahi çalıştığına atıfta bulunarak, kadının tesettür ve mahremiyet gibi değerlerin arkasına sığınarak kamusal yaşamdaki görünürliğini kısıtlamaması gerektiğini belirtmiştir. Benzer görüşlere sahip Elif (41) görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Akıllı insanlar, yetişkin insanlar, gelişmiş insanlar cinsiyet üstünde cinsiyet ötesinde geliştirilmeli. Mesela bir öğrenciye bakarken kadın öğrenci diye bakmıyorum;

çalışkan öğrenci, zeki öğrenci, potansiyel öğrenci, kapasiteli öğrenci. Tamam ben bu öğrenci ile çalışabilirim diyorum. Toplumda kadına bakışı böyle olmalı. Ayrımcılık, cinsiyet ayrımcılığına bakmadan. Pozitif ve negatif ayrımcılık olmaksızın. (...) İnsanlar gayretleri, yetenekleri, zekâları ölçüsünde ilerlemeli ve ilerletilmeli ve bu cinsiyetin ötesine geçirilmeli. İşin ehline göre seçme onunla alakalı. Yani yetenekleri ve kapasitesi doğrultusunda en iyi yerde olması gerektiğine inanıyorum. İnsanların kendi yeteneklerini geliştirebileceklerine inanıyorum ve geliştirmeleri gerektiğini de düşünüyorum. O Allah'ın sizin üzerinizdeki hakkıdır. Allah veriyor neden veriyor o nimeti sizin üzerinizde görebilmek için veriyor. Yani yeteneklerimizi geliştirmemizde Allah'ın bizim üzerimizdeki hakkıdır. Çünkü Allah kulunun üzerinde nimetinin tecellisini yansımasını görmek ister. (...)"

İslam dinine göre insan yaratılmışlarının en şereflişidir ve Allah'ın bazı isimlerini insan üzerinde tecelli etmiştir. Allah insanı akletme yeteneğine ve bazı vasıflara sahip olarak yetiştirmiştir. Elif (41) cinsiyet ayrımına gidilmeden kadın ve erkeğin yetenekleri ve adalet ölçüsünde özel alan ve kamusal alanda bulunması gerektiğini savunmuştur. İslam dinine göre insanın üretken olması gerektiğini savunan katılımcı gerekli dini kaideler altına kadının çalışma hayatına desteklediğini belirtmiştir.

4.3.3. Mahremiyet ve Kamusal Alan

1980 sonrası İslamcı kadın hareketlerinin kamusal alanda “örtülü” bir şekilde görünürlüklerinin artması ve 28 Şubat sonrasında başörtü özgürlüğü adına hareketlerin ortaya çıkışı İslamcı kadınların kamusal alandaki görünümlerini ve mahremiyet örüntülerini değiştirip dönüştürmüştür.

Katılımcıların mahremiyet örüntüleri doğrultusunda kamusal alanda bulunmaları üzerine yönelik sorular yöneltildiğinde, katılımcıların ortak görüş noktası kadının vasıflı sayılabilecek meslekler ile kamusal alanda görünmelerini onayladıkları görülmektedir. Ancak bu ayırım sadece mahremiyet örüntüleri üzerinden gerçekleşmemiş, kadının annelik ve eşlik rolleri de dikkate alınarak tanımlanmıştır. Katılımcılardan avukat olan Şeyma (24) zaten kadının kamusal alanda her meslekte, mesela maden işçiliğinde kadınların çalışmasının yasalarla engellendiğini belirterek bu yasaların kadının haklarını korumak doğrultusunda koyulduğunu belirtmiştir. Katılımcılardan Şevval (45) ve Semra (35) ise kamusal hayatta çalışmasının ancak başörtü özgürlüğü sonrasında olduğunu belirterek dini kimliğinin var oluşundaki yansımasına dikkat çekmişlerdir:

“Ben ilk yıllarda çalışmadım, iki çocuğumu da çalışarak büyütmedim. Birtakım zaruretlerden dolayı 28 Şubat sürecindeki yapılan haksızlıklardan dolayı başımı

açmak istemediğim için 10 yıl kadar çalışmadım. Ama daha sonra çalışmak istediğim de eşim beni destekledi.”

“Şimdi eşarp şeyi kamudaki eşarp yasağı ortadan kalkınca aslında özel sektörde de bir rahatlama oldu. En basiti özel sektörde bir yere başvuru için gittiğiniz de tamam bir şekilde eşarbını tolere edebiliriz ama uzun kıyafetinle seni işe alamam gibi tepkilerde gördük biz üniversiteden sonra. (...). Bunlar biraz da beni iş hayatının dışına attı derken anne oldum. Aslında önceliğin çocuklar olduğunu anladım. Onlarla ilgilenmek işte onları belli bir yaşa getirdikten sonra çalışmayı düşündüm. Kamuda bu serbestlik geldikten sonra bir dönem KPSS’yi düşündüm ama orda mahremiyet açısından şöyle bir durum vardı. Mahremiyet açısından aklıma yatmadı, içime sinmedi o yüzden kendi iş yerimi kurmayı düşündüm.”

Muhafazakâr kadınların kamusal yaşamda var oluş biçimlerini modern bir ideoloji olan feminist ideoloji ekseninde kadın-erkek eşitliği talebi doğrultusunda olmaktan ziyade, İslam dini temelli değer yargıları ile bütünleşmiştir. Kadınlar eğitim düzeyleri ve yaşları fark etmeksizin dini değer yargılarını kamusal yaşamda görünüş biçimleri üzerinde temel kavram olarak tanımlayarak feminist bir çizgiden uzak durmayı tercih etmişlerdir. Katılımcılardan Saliha (35) ise kadının ev dışarısında ekonomik getirisi olan bir işte çalışmasını savunmuştur ancak kadının her işte çalışmasını doğru bulmadığını da şu sözleri ile belirtmiştir:

“Şimdi kadınlar çalışsın ama her yerde çalışmasına gerek yok. Şimdi diyelim, hemen aklıma geliverdi ama bu parklar var ya otopark bilmem ne... Gerek yok onların orda çalışmasına. Çünkü neden çalışsın, geliyorsun orda dışarda uygun olmayan yani nasıl desem yani orda müdahale ediyorsun erkeklere şunu gelin, bunu gelin, şunu yap, bunu yap. Onu yapmana gerek yok yani bunu erkek yapsın bunu. O kadar çok görünür olmana gerek yok yani dışarda o kadar sana bir şey katmıyor. Bir de kadının ailesine çoluğuna çocuğuna sorumlulukları var şimdi. Kadının ilk önce en büyük sorumluluğu ailesidir, çocuğunun eğitimidir. Kadınlar çalışma hayatına girdiği zaman, zaman açısından çok çalıştığı zaman, uygun ortamlarda çalışmadığı zaman, çok ağır şartlarda çalıştığı zaman bu sefer ne oluyor, çocuğunu başkasına emanet ediyor. Başkalarının elinde çocuklarda kesinlikle ve kesinlikle anne şeyini veremiyor. (...). Mesela eğitim dedik ya kadın bir eğitmen olur, hastanelerde işte bu hemşire, doktor gibi kadınlar müftülüklerde, toplum ve sağlık konularında çalışabilir bence.”

Katılımcı kadının çalışmasını ancak çalıştığı işte kadınsı özelliklerinden ziyade meslek vasfının önem taşıması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca kadının kendisine bir kazanım sağlamayacak işlerde çalışmasını gereksiz yere görünür olmak olarak tanımlayıp mahremiyet örüntülerine dikkat çekmiştir. Kadının ilk görevini, ailesine karşı sorumlulukları ve çocuklarının eğitimi olduğunu belirten Saliha (35), kadının yorucu işlerde çalışmasının kadının yükünü artıracığını belirtmiştir.

4.4.Muhafazakâr Aile Yapısı

Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa’da muhafazakârlar devlet, din ve aile gibi geleneksel kurumlara duydukları bağlılığı, bu kurumların sosyal yaşamın sürdürülüşü için üstlendikleri hayati görevler üzerinden gerekçelendirirler. İşlevlere yapılan bu atıf, muhafazakârların kullanmaktan hoşnut oldukları bir tabirle geleneksel kurumları seküler bilgelikle donatır. Türkiye özelinde ise aile ve diğer geleneksel kurumlara bağlılık din temelinden inşa edilir (Akçaoğlu, 2019: 95). Muhafazakârlar göre aile, devletin küçük bir temsilidir. Aile içerisindeki otorite, ilk eğitimi sağlaması, bireyin çeşitli psikoloji ve fizyolojik ihtiyaçlarını karşılaması ve toplumsal yaşama hazırlaması bağlamında değerlendirildiğinde muhafazakârlar içi büyük önem arz etmektedir.

Muhafazakârlar için, modern dünyada ailenin tanımı değişse de aileye yüklenen anlam değişmemektedir. Bireyler aileyi gündelik yaşamda insanın psikolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarını gidermede önemli bir kurum olarak görmektedirler. Kan bağı dolayısıyla kurulan yakınlık üzerinden bireyler kendilerini daha mutlu ve güvende hissettiği yer olarak aileyi görmektedir.

4.4.1. Aile İçi Roller

Muhafazakâr kadınlar aile içi rolleri eşitlik ülkesinden ziyade adalet ilkesi üzerinden tanımlamıştır. Bu doğrultuda kadınların feminist düşüncenin temeli olan kadın erkek eşitliği üzerinden değil, Kur’an-ın temel aldığı adalet ilkesi üzerinden kendilerini tanımladıkları görülmekte ve ayırt edici olmaktan ziyade tamamlayıcı olmayı öncelikledikleri görülmektedir. Katılımcılardan (Aliye, 48) göre;

“Evin reisi demeyelim de şöyle diyelim. Bana göre arabada bir şoför olur. Yani birisi şoför olacaksa, bir aile oluşacaksa bu arabayı süren bir şoför olmalıdır oda eşimdir. Eşimdir yani erkektir. Yanındaki de muavindir, sağ koludur. Oda muavinlikte az bir iş değildir. Her ne kadar şoför kullansa da arabayı aslında muavinin yönlendirmesi ile kullanıyordur. Dur der, sağdan geçme der, sola girelim der yönlendiren de nedir yani muavindir, tamamlayıcı yani. Sonuçta bir başkan olmak zorundaysa oda eşim olmalı. Erkekler yaradılış itibari ile daha mantıksal, akli değerleri üstündür, kadınlar daha duygusal. Dolayısıyla duygusal hareket edenin biraz daha hata yapma payı daha yüksek. Ama mantık ve akli daha önde alan kullananların... Aslında bu mizaçla alakalı. Bazı evliliklerde belki bayanlarda akli değerler daha yüksek, duygusal değerlerin daha altta olduğunu görürsün Dört mizaç çünkü demevi mizaç, safravi mizaç, sevda mizacı ve balgami mizaç dediğimiz. Demevi olanların daha akli, her mevzuda akli önde getirerek kararlar veren mizaç.(...) Ortamda yapılacak bir iş varsa, ya da bir sorun varsa... Fikirler söylenir. En güzeline uyulur. Aslında her türlü sözü duymak lazım sözün en güzeline uymak lazım o konu hakkında. Ancak şu da bir gerçek iki başlı olmaz. Beraber düşünülür beraber ortak kara verilir bana göre. Ve

genelde de dediğim gibi beylerin akli öne çıkararak, akli melekeleri ile hareket ettiklerinde daha mantıklı hareket ediyorlar ve biraz daha hata yapma şeyleri az oluyor. Ancak duygusal olup da o melekeleri zayıflamışsa bayanın o görevi üstlenmesi gerekiyor.”

Kadın ve erkeğe dinin bir rol biçmediğini (annelik hariç) haliyle tüm insanların aynı işleri yapabileceğini savunan (Şevval, 48) ise;

“Yani tabi tabi önemsiyorum. Zaten dinimizin de bu noktada özellikle biz bunu peygamberimizin hayatında görüyoruz. Yoksa kadında erkekte çok yıpranır. Gün olur bazen kadın erkek işlerini yapmak zorunda kalabilir. Gün olur erkek işine bir kadın gibi kadının yaptığı işlerine yardımcı olmak zorunda olabilir. En güzeli ihtiyaç nispetinde ihtiyaç odaklı bakmak lazım.”

Toplumsal cinsiyet rollerini keskin çizgilerle ayırmayan muhafazakâr kadınlar, gündelik hayattaki sorumlulukların ihtiyaç dahilinde çözülebileceğini belirtmiştir.

Feminizm cinsiyeti, biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden değerlendirerek ikili bir ayrıma gider. Feminist düşünce kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusundaki davranış kalıplarının toplum tarafından kurguladığı düşüncesine dayanır. Ancak feministler cinsiyetler arasındaki fiziksel farklılıklarında toplumsal yaşamda ne kadar belirgin olduğunu da araştırmıştır (Ramazanoğlu, 1998, 52). Görüşme yapılan katılımcıların kadın ve erkeğin rollerine ilişkin değerlendirmeleri ise kadın ve erkeğin doğuştan getirdiği biyolojik cinsiyet ve fitrat doğrultusunda birbirlerinden farklı olduğunu düşündüklerini ve bunun bir üstünlük-zayıflık meselesi olarak görmediklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan (Rabia, 27) düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir;

“Yani kadın erkek arasında, gerçekten insan olma noktasında eşitiz ama Rabbimin yarattığı fitrattaki farklılıklardan dolayı büyük farklılıklar var ama tabii. Bu bir elmanın iki yarısı gibi yani birbirini tamamlayan, bütünleyen bir şey. Ama kadınlar daha duygusal, daha narin, daha böyle hani yaşanan olaylardan çabuk etkilenen, daha çok süreç odaklı düşünüyorlar. Yaşandı, hani yaşanan süreçte neler yaşadıysan. Erkekler biraz daha duygusal olmuyor daha akılsal ve mantıken daha farklı bakabiliyorlar şeye olaylara, bence büyük fark bu.(...)”

Kadın ve erkeği ayırt edici kökten değil, Kur’an temelli bütünleştirici düşünce üzerinden alan katılımcının toplumsal cinsiyet rollerinden ziyade, yaradılıştan gelen özelliklerden farklı olduğunu savunmaktadır. Benzer bir biçimde (Aliye, 48);

“Biraz önce de dedim işte kadının duygusal meziyetinin fazla olması, erkeğin de mantıksal, yaratılış itibarıyla... Bunu sadece şey olarak söylüyorum, mizaç olarak söylüyorum Bedensel olarak da farklılıklarımız var. Dolayısıyla bu ikinin bütünleşmesi. Bir araya geldiğinde bir elmanın iki yarısı gibi birbirini tamamlaması gibidir. Tamamlayıcılık, bir olmazsa biri olmaz. Üstünlük diye bir şey söz konusu değil bence. Üstün olan Allah’ın sınırlarını, değerlerini koruyandır. Kadın ve erkek diye ayrılmaz. Biraz önce de dedim kadının duygusal meziyetinin farklı olması,

erkeğin de mantıksal olması. Aslında kadın olmak çok büyük bir değer, bence çok büyük bir nimet. Şükredilmesi gereken bir nimet. İşte bir insan olarak, iki kul olarak, üç anne olmak gibi büyük bir zenginliğe sahip olabiliyorsun, imkanına sahip olabiliyorsun. Ama işte bunu sermaye gibi kullanıp, har vurup harman vuranda var. Kıymetini bilende var. Ya da ezen de var, eksiklik olarak görüp buna nankörlük eden de var. (...). Sorumluluk bilincinin çok önemli olduğunu söylemek lazım öncelik olarak. Bir de sınırlarını bilmek çok önemli, haddini aşmadan herkes duracağı yeri ve karışacağı yeri bilmek zorunda. Ama bazen elimizde olmayan sebeplerden sınırları aşabiliyoruz. Çoluk çok yetiştirirken eşler arası diyaloglar da senin benim, benim senin gibi diye mevzuya bir başlıyorsun, kavgaya dönüyor. Öyle değil. Çözüm odaklı, problem çözmek odaklı görüşeceksiniz. Ve dediğim gibi her şey söylenecek en güzeline uyulacak bana göre...”

Bedensel olarak farklılığı bir eksiklik olarak görmekten ziyade kadına verilen anne olma yetisinin bir üstünlük olduğunu savunan katılımcı, kadın ve erkeği biyolojik rolleri üzerinden tamamlayıcı olarak görmektedir. Katılımcı ile sürdürülen görüşme esnasında, kadının anne olabilme yetisinin üstünlük olarak görme sebebinin, İslam’ın kadını hiçbir zorlamaya tabi tutmadığı, bir görevle sınırlandırmadığı düşüncesi ile ilgili olduğunu söylemektedir. Aynı şekilde (Nisa, 30) ise;

“Burada şimdi direk şey geldi aklıma yuvayı dişi kuş kurar diye bir söz var ya. Aile hayatındaki sorumlulukları hep o çevreden bakılmış yani dişi kuş kurar. Hani yemeği sen yaparsın, eve ne alınacaksa sen bilirsin kadın bilir gibi bu geldi aklıma. Kadın olmak ailede bence kadının en önemlisi anneliği, çocuğunu yetiştirmek. Baba da bur da önemli bir faktör ama çocuk ilk doğduğunda sonuçta anneye muhtaç bir şekilde doğuyor. Bence kadın olmanın aile içerisindeki en önemli sorumluluğu eğer doğurgansa annelik yapabilmek ve eşine destek olmak, eşimin eve getirdiği bir ekmeği bile güzel biçimde sunmak”

Muhafazakârlar için toplumsal yaşamın en küçük birimi ailedir. Birey tek başına yetersizdir ve grubunun “ortak akıl” tecrübesini tek başına üstlenemez. Katılımcı, toplum içerisindeki en temel birimin merkezine de anne olmayı yerleştirmiştir. Osmanlı dönemi ilk kadın feminist kadını Fatma Aliye’nin kadının konumu hakkındaki düşüncelerini bu fikirlerle hala korumakta olduğunu göstermektedir. Fatma Aliye, dönem itibarıyla kadınların özgür bir birey olması gerektiğini ancak bunu yaparken de annelik ve eşlik rollerini aksatmaması gerektiğini savunmaktadır.

4.4.2. Annelik ve Babalık Roller

Muhafazakâr kadınların toplumsal yaşamın diğer alanlarında görülen kadın ve erkeği ayırt etmekten ziyade bütünleştirici bir düzen üzerinden tanımlamaları annelik ve babalık rolleri hakkında da aynı doğrultudadır. Anne ve babanın çocuklar üzerinde farklı sorumlulukları olduğunu savunan katılımcılar ancak anneyi “doğurma yetisine” sahip olması dolayısıyla çocuklara biraz daha yakın görmektedir. Ancak erkeği de

ataerkil düzen üzerinden gelen “otorite” rolü ile tanımlayarak kadın ve erkeğin ailedeki tamamlayıcı rolüne dikkat çekmişlerdir. Katılımcılardan Elif (41) şu şekilde ifade etmektedir:

“Uyumlu olmalıdır. Anne ve baba arasında çocuk yetiştirmede anne ve baba uyumlu olmalıdır. Birinin dediğine diğeri z diyorsa çocuk tutarsız yetişecektir yani. Kişisiz yetişecektir, karakteri oturmayacaktır. İnsani ve dini değerlerin alınması gereken yerinde aile olması gerektiğini düşünüyorum. O da örnekle olur yani konuşmakla olmaz. (...). Uyum olmalı. Annenin annelik rolleri babanın da babalık rolleri önce olmalı. Anne baba gibi, baba anne gibi olmamalı. (...) Babada baba rolünde olmalı. Babanın rolü nedir? Bazı yerde otorite merci, karar merci. Anne şefkatin, ikramın merci. (...). Anne ve babanın arasında bütünlük olmalı sağlıklı bir birey çıkacak çünkü.”

Ancak katılımcıların sıkı sıkıya üzerinde durdukları bir konu evlatlar üzerindeki söz söylemede ve sorumluluklarda, eşit hakka sahip olmaktan ziyade vafâ göre yani adil olan üzerinden konumlandıkları görülmektedir. Katılımcılardan (Emel, 47) benzer bir biçimde şu şekilde ifade etmektedir;

“Annelik ve babalık çok kutsal şeyler. Anne baba rızası dinen de çok önemli biliyorsunuz. Anne ve baba ailede toparlayıcı ve güçlü olmalı bence. Baba mesela daha kollayıcı olmalı yani sonuçta ataerkil bir toplumdaki geliyoruz. Anne ise o kadının sıcaklığı olmalı. Aile bence her hali ile ayrılmayan bir bütündür.”

Annelik ve babalığı aile içerisinde farklı sorumluluklar dahilinde şekillendiğini savunan katılımcılar, kadının ev hanımı olması halinde çocukların giyimi, bakımı ve temel ihtiyaçlarının giderilmesi noktasından annenin temel rol oynadığını savunarak annelik rolünü benimsediklerini belirtmişlerdir. Ancak kadının kamusal hayata girmesiyle bu rollerin erkek ve kadın üzerinde adil bir şekilde dağılması gerektiğini belirtmişlerdir. Önemli husus şudur ki, anne ve babanın her ikisinin evlat yetiştirmede birlikte hareket etmeleri ve tamamlatıcı rol üstlenmeleri gerektiği katılımcıların cevaplarından çıkan genel bir yorumdur.

4.4.3. Muhafazakârlığın Devamı

Her birey bir mirasçıdır. Geçmişten aldıkları ve gelecek nesillere aktaracakları bu mirasın yaşamları boyunca kiracısı olan bireyler geçmiş ve gelecek arasındaki bağı koparmamakla mesuldür. Kendinden sonra gelen nesile işleyen mekanizmaya saygı duyarak, bir harabe bırakmamak toplumu ve yasaları kutsayan en önemli ilkelerden biridir (Burke, 2016). Muhafazakârlar için toplum dünü, bugünü ve yarını ile bir süreklilik arz eder. Bu süreklilik kesintiye uğratılamaz ancak zamanla işlevini yitiren kurum ve değerler revize edilerek toplumun sürekliliği sağlanır.

Muhafazakârlar için toplumun en küçük yap birimi ailedir. Aile onlara göre küçük bir devlet şeklinde örgütlenmiştir. Otorite olarak baba konumlanırken ayrıca aile dini ve kültürel değerlerin devamlılığını sağlayan ilk eğitim merkezidir. Aileye ayrıca bu vasıflar doğrultusunda geleneklerin devamlılığını sağlama rolü de biçilmektedir.

Katılımcıları ailenin ve geleneğin hayatındaki önemini anlamaya yönelik sorular yöneltildiğinde kadınlar, birtakım değerleri aile yoluyla kazandıklarını ve aile içerisinde de çocuklarına geleneksel, toplumsal ve dini değerleri verdiğini bu şekilde de din temelli değerlerin muhafaza edilmesini sağladıklarını savunmuşlardır. Katılımcılardan Rabia (27) aileye yüklediği vasfı şu şekilde belirtmektedir:

“Aile insanı yetiştiren, hani onlar nasılsa sende o şekilde yetişiyorsun, onların yaşam tarzına göre yetişiyorsun. Onların önemseddiği şeylere göre sende onları önemsemeye başlıyorsun, seni oluşturan seni birey olarak geliştiren ailedir. Benim de gelecekte ki ailemde de hani işte çocuklarımı düzgünce yetiştirebileceğim, ahlaki değerler içerisinde yetiştirebileceğim ya da başarılı bir şekilde yetiştirebileceğim bir ailem olsun isterim tabi çünkü aile insanı insan yapan en önemli şey.”

Katılımcı hayatına dair önemseddiği değerleri ailesinden öğrendiğini ve bu değerleri ileride kuracağı kendi ailesine aktaracağını belirterek toplumsal işleyişe katkıda bulunacağını belirtmiştir.

5. SONUÇ

Muhafazakârlık, kökeni insanlığın var oluşundan beri sahip olduğu değerleri koruması ve gözetmesi itibariyle bin yıllar öncesine dayanan bir kavramdır. Ancak muhafazakârlığın siyasi bir ideoloji olarak ortaya çıkışı, 1789 Fransız Devrimi sonrasında dayanmaktadır. Devrim sonrası liberal değerler olan eşitlik, özgürlük, hümanizm ve rasyonalizme karşı geleneksel olanın savunusunu yapan muhafazakâr düşünce döneme damgasını vuran üç büyük ideolojiden biridir. Ancak geleneksel olanı savunmak deyince akla tutuculuk gelmemelidir. Muhafazakârlar işlevini yitirmiş olan değerlerin ve kurumların zamanın olağan seyri içerisinde, revize edilmesini ve toplumsal yaşamdaki dün, bugün ve gelecek arasındaki köprünün yıkılmaması gerektiğini savunmaktadır. Muhafazakârların karşı olduğu Devrimcilerin sebep olduğu yıkıcılıktır. Öyle ki muhafazakâr düşüncenin kuramcısı Edmund de Burke 1688 İngiliz Şanlı Devrimi'ni kutsamaktadır. Şanlı Devrim, Fransız Devrimi'nin yıkıcılığına sebep olamamıştır ve toplumda işlevini yitirmiş değerlerin ve kurumların restore edilerek çağa uydurulması ile fonksiyonel hale gelmesini sağlamıştır.

Toplumların ve coğrafyaların tarihsel süreçte geçirdiği evrelerin ve sahip olduğu kültürel, siyasi, dini ve toplumsal değerlerin farklılık göstermesi muhafazakârlığın net bir tanımını yapmayı güçleştirmektedir. Ancak muhafazakâr ideolojinin temel aldığı değerler olan aile, toplum, aracı kurumlar, otorite, mülkiyet, din ve gelenek gibi kavramlar vasıtasıyla muhafazakâr düşüncenin belirgin özelliklerini tanımlamak mümkündür. Muhafazakârlar için önemsenen asıl değer ise toplumsal yaşamın her alanında yani temel aldığı değerlerin hepsinin üzerinde Tanrısal düzenin izlerini görmektir. Bu haliyle muhafazakârların özlemini çektiği toplumsal ve siyasal düzen Orta Çağ düzenidir.

Araştırmanın ana başlığını oluşturan ikinci ideoloji olan feminizm ise 1789 Fransız Devrimi sonrası vaat edilen eşitlik, özgürlük gibi bir takım siyasi ve sosyal hakların sadece beyaz erkeğe tanınması sonucu ortaya çıkan kadın hareketidir. Feminizm ortaya çıktığı 18. yüzyıldan beri kadınların ekonomik, siyasi ve sosyal çeşitli hak talepleri doğrultusunda şekillenen, yaşamın her alanında kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olmasını amaçlayan bir düşünce şeklidir. Feminist ideolojinin günümüze kadar olan tarihsel sürecini, birinci dalga feminizm, ikinci dalga feminizm ve üçüncü dalga feminizm olmak üzere üç safhada ele almak mümkündür. Feminist hareket her dönemde kadınların farklı hak talepleri doğrultusunda şekillenmiştir.

Ancak feminist ideolojinin asıl gelime evresi Birinci Dünya Savaşı sonrasında ikinci dalga feminizme tekabül etmektedir. Üçüncü Dalga feminizm ise 1990'ların ilk yarısında ortaya çıkan farklılık feminizmi olarak adlandırılan kadın hareketidir. Araştırma konusu dolayısıyla önem atfeden İslami feminizmde bu dönemde ortaya çıkmaktadır. Farklı toplumlarda ve farklı zamanlarda yaşayan kadınların, farklı talepleri olması dolayısıyla feminist düşünce tek bir kuram değildir ve kendi içerisinde bazı ayrışmalara uğramıştır. Feminist akımlar her dönemde, kadın sorunlarına farklı yarlardan yaklaşarak farklı çözümler üretmektedir.

Her iki ideolojinin ortaya çıktığı zamana ve tarihsel koşullara bakıldığında, iki ideolojinin de yaklaşık olarak aynı tarihlerde liberal değerler üzerinden kendilerini var ettikleri görülmektedir. Ancak aralarındaki fark, muhafazakâr ideoloji liberalizmin savunduğu değerlere karşı olumsuz bir tavır sergilerken, feminist ideoloji liberal değerlerin sadece beyaz erkeğe tanımlanmasını eleştirerek kadının da bu değerlere eklenmesi mücadelesini vermektedir. Haliyle bu iki ideolojinin temel aldığı değerler ve bu değerlere yüklediği anlam itibarı ile zıt kutuplarda konumlandığını söylemek mümkündür. Ancak ideolojilerde tarihsel süreçte kendi içlerinde çeşitlenerek varlığını sürdürmüş ve bazı değer yargılarını revize etmiştir.

Araştırmanın ilk bölümünde oluşturulan teorik çerçeveyi somut temeller üzerine oturtmak adına Türkiye özelindeki muhafazakâr düşüncenin ortaya çıkışı incelendiğinde Tanzimat Ferma'nına kadar gitmek gerekmektedir. Tanzimat ile başlayan modernleşme çabalarının muhafazakâr yönünü reformcu erkeklerin seçkin tavırında görmek mümkündür. Reformlar, bürokratik kesim eliyle birtakım değerler korunması yoluyla uygulanmaya çalışılmıştır. Tanzimat ile başlatan modernleşme hareketleri 19. yüzyıla gelindiğinde geleneksel ve toplumsal değerlerde bazı çözümlere yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nde ideolojilerin ortaya çıkışı da böyle bir deneme denk düşmektedir. Nasıl Modernleşmeliyiz? sorusuna verilen cevaplar, öncelenen değerler ve toplumun aksak görülen yönleri doğrultusunda farklılık göstermiştir. Bu dönemde ortaya çıkan ideolojiler ise: Osmanlılık, Batıcılık, Türkçülük ve İslamcılıktır. Bu ideolojilerin hepsi farklı değerler üzerinden varlığını inşa etse de hepsi dini ve dini değerleri az veya çok muhafaza etme paydasında eşitlenmektedir. Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde ise döneme hakim ideoloji olan Kemalist ideoloji ve onun temsilcisi olan CHP yeni devlet düzeni kurma ve özgün modernleşme paradigması ile kendisini asla muhafazakâr olarak görmemektedir.

Ancak Kemalizm ve CHP'nin benimsediği değerlere dair derinlikli bir analiz yapıldığında, Ziya Gökalp'in Türkçülük akımına referansta bulunduğu görülmektedir. Tek Parti döneminin sonuna gelinmesi ile merkez sağın siyasi sahneye çıkışı ise 1980 sonrasında denk düşmektedir. 1980'ler ile başlayan merkez sağın siyasi arenadaki görünüşü ile temsilci partiler din temelinden muhafazakâr ve savunmacı tavırlarını tedrici bir biçimde ortaya koymaya başlamıştır. Zaman zaman kesintilere uğrasa da 2000'li yıllara gelindiğinde AKP'nin kurulması ile merkez sağa yeni bir soluk gelmiş ve Türkiye'de muhafazakâr düşünce toplumsal ve siyasi yaşamın her alanında görünürlüğünü gün geçtikçe artırmıştır.

Türkiye'de kadın hareketlerinin ortaya çıkışı da Tanzimat sonrası döneme denk düşmektedir. Osmanlı'nın yüzünü Batı'ya döndüğü dönem olan 19. yüzyıl itibarı ile kadının toplumdaki konumunun değişmesi de modernleşme hareketlerine eklemlenmiştir. İlk zamanlar saraya yakın bürokrat kesimin eşlerini ve kızları ile büyük şehirlerde yaşayan kadınları etkisi altına alan modernleşme hareketleri zamanla etki sahasını genişletmiştir. Osmanlı son dönemi ile başlayarak günümüze kadar ulaşan kadın hareketlerinin dindar kadın özelinde sorunsalları, kadının kamusal alandaki görünümü, eğitimi, özel alandaki konumu, mahremiyet örüntüleri, siyasi hakları ve başörtüsü konusudur. 1980 öğrenci hareketleri sonrasında yeni bir görünüm ve ivme kazanan kadın konusu, toplumsal ve siyasi yaşamı en çok meşgul eden konulardan olmuştur.

Araştırmada elde edilen muhafazakâr kadınlar yapılan görüşmeler sonrasında elde edilmiştir. Bulgular ışığında muhafazakâr kadınların kendilerini hangi değerler üzerinden muhafazakâr olarak tanımladıkları, kamusal alandaki görünürlükleri, kadın haklarına bakış açısı, annelik ve babalık rollerine verdikleri önem ve feminist değer yargıları irdelenmiştir.

Muhafazakâr kadınlar kendileri din temelli bir muhafazakârlıkla tanımlamaktadırlar. Dini hayatlarının merkezine yerleştirerek yaşamlarının her safhasında ve her alanında dini değerleri temel alarak karar verdiklerini ve gündelik yaşam pratiklerini dini değerlerin rehberliğinde belirlediklerini belirterek dinin önemini vurgulamışlardır. Katılımcılar dini, hayatlarının mihenk taşı, köşe taşı, can damarı ve canlılık kaynağı olarak görmektedirler. Ancak katılımcıların sıkı sıkıya üzerinde durdukları bir nokta dini öğrenmedeki izlenilecek yoldur. Kadınlar, dinin

Kur'an-ı Kerim, meal, tefsir ve sahih kitapları vasıtasıyla öğrenilmesini savunmaktadır. Salt kulaktan duyma veya büyüklerden, çevreden görme yoluyla elde edilecek bilginin sağlam bir temele oturtulamaması sebebiyle zamanla dini alanın dejenere olacağını ve bu durumun toplumsal yaşamda bozulmalara sebep olacağını savunmuşlardır. Katılımcı bireylerin hepsinin dini öğrenmede, asıl kaynaklar yoluyla akletmeye ve okumaya verdiği referans bilinçli muhafazakâr olmalarının bir göstergesidir.

Bireyler dini eğitimin önemine vurgu yaparak ilk dini eğitimin ailede verilmesini savunmaktadır. Kadınlar insanın ilerleyen yaşlarında kısacası hayatının her safhasında çeşitli kurum ve kuruluşlarca dini eğitime tabi tutulmasının gerekliliğini belirtmişlerdir. Ancak dini eğitimin, küçümsenmemesi gereken bir eğitim olduğundan bahsederek konunun uzmanları tarafından ve belirli bir pedagojik formasyon dahilinde verilmesinin önemine vurgu yapmışlardır.

Muhafazakârlar için toplum dünü, bugünü ve yarınıyla bir bütündür. Bu bütünlüğü ise geleneksel değerlerin devamlılığı sağlayacaktır. Katılımcılar gündelik yaşamlarında, özel günlerde veya dini günlerde geleneksel değerleri önemsediklerini belirtmiştir. Kadınlar, toplumu toplum yapan ve diğer coğrafyalardan ayıran olgunun kültürel ve geleneksel değerler olduğunu belirterek muhafazakâr bir tavır sergilemiştir. Ancak katılımcılar üst kimliklerini İslam dini üzerinden tanımlamışlar, geleneksel değerleri benimseme ve korumadaki kriter olarak İslam dinine uygun olup olmama hali olarak tanımlamıştır. Dini değerlere uymayan geleneksel değerlerin savunuculuğunu dini kaidelere aykırılık sebebiyle yapamayacaklarını belirtmişlerdir. Ayrıca insanın toplumsal bir varlık olduğunu ve geleneklerini reddetmek demenin içerisinde bulunduğu toplumun kadim geçmişini reddetmek olduğunu ve bu haliyle kişinin kendini toplumdaki atomize ederek sadece kendine zarar vereceği kanısındadırlar. Toplumsal ve geleneksel kaidelerin sürdürülüşüne din merkezli bir açılım getiren kadınlar, hayatlarının her alanında dini değerlerin hakimiyetini vurgulayarak dindar muhafazakâr bir tavır sergilemiştir.

Kadın haklarından ziyade insan haklarına referansta bulunan muhafazakâr kadınlar, modern dünyanın getirisi olan kadın haklarını kadını özgürleştirmekten ziyade çifte sömürüye tabi tuttuğunu düşünmektedir. Batı dünyasının 19. yüzyıl itibarıyla kadına verdiği hakları İslam dininin yaklaşık 1500 yıl önce kadın-erkek

ayrımına gitmeden tüm insanlara verdiğini belirterek, kadın hakları denen olgunun kadını ve erkeği ayrıştırdığını savunmaktadır. İslam'ın kadını ve erkeği ayrıştırmadığını ve doğuştan gelen biyolojik özellikler dolayısıyla cinsiyetler arası hiyerarşik bir düzen kurmadığını belirtmişlerdir. Kadınlar, İslam dininin özü itibariyle üstünlüğün ancak "takva" yoluyla yani kulluk, salihlik ve adanmışlık yoluyla sağlanabileceğini belirterek, kadın ve erkeği elmanın iki yarısı gibi görmüştür. Kadın ve erkeği eşitlemeye çalışmanın her iki tarafa da haksız yük ve eziyet olacağını düşünerek, cinsiyetler arası eşitlik esastan ziyade kadın ve erkeğin yaratılış fitratına dikkat çekerek adil olmayı tercih etmeleri İslam dininin değer yargılarının yaşamlarındaki belirleyiciliğine dikkat çekmektedir.

Feminizmin Batı dünyasının siyasi ve toplumsal yaşam koşulları sonucu ortaya çıktığını belirten bireyler, feminizmi ezilmişlik sendromu ve çığırkanlık olarak tanımlamaktadır. Aslında ortaya çıktığı toplumsal şartlar itibariyle geçerli bir savunu olabileceğini ancak söylem tarzlarının yanlış olduğunu belirtmişlerdir. Kadınlar, feminizmin ortaya çıkma sebebinin İslam dininin gerektiği gibi anlaşılabilmesi ve kaidelerinin yerine getirilmemesine bağlamıştır. İslam dininin bütünsel bakması feminizmin ise "izimlerin" sınırlandırıcı vasfı dolayısıyla sınırlı olması itibariyle İslam ve feminizmin bir arada olamayacağını savunmuşlardır. İslam dininin özü itibariyle Kur'an-ı Kerim'de de inananlara "kadınlar" veya "erkekler" diye hitap etmediğini aksine kadına ve erkeğe insan olması vasfı üzerinden "ey inananlar", "ey müminler" olarak hitap etmesi insana bakış açısının kanıtıdır.

Kadının kamusal alandaki görünümü üzerine olumlu bir pencereden bakan kadınlar, İslam dininin ilk emrinin "İkra" yani "oku" olduğunu belirterek kadın eğitiminden ziyade insanın eğitimini önemsemektedir. Kadının eğitimini eğitilmiş nesiller ve toplum demek olduğunu belirterek kadın eğitime büyük önem atfetmişlerdir. Kadının ekonomik bir getiri getiren işten ziyade üretken olması gerektiğini belirterek, kadının asıl görevinin çocuklarının eğitimi ve aile içi sorumluluklar olduğu belirtmekte ancak eğer yetebilmesi halinde ekonomik getiri getiren bir işte mahremiyet örüntüleri dahilinde çalışabilmesine de herhangi bir engel olmamaktadır. Kadının aldığı eğitimin gereklerinin uygun şartlar altında yerine getirilmesini destekleyen bireyler, modern hayatın getirilerine, kadının annelik ve eşlik rolüne dikkat çekerek devletinde kadını desteklemesi gerektiğini savunmaktadır.

Aile muhafazakârlar için büyük önem taşıyan bir kurumdur. Kadınlar, aile içi roller dahilinde de kadınlık ve erkeklik üzerinde bir ayrıştırmaya gitmekten ziyade İslam dininin bütünsel yaklaşımına dikkat çekerek kadın ve erkeğin tamamlayıcılığından bahsetmişlerdir. Kadının ve erkeğin yaradılış fitratı itibari ile ayrı ayrı üstün meziyetleri olduğu düşüncesiyle, ev içerisinde erkeğin rehberliğine atıfta bulunmuşlardır. Ataerkil düzenin sürekliliği olarak düşünebilecek bu duruma kadınlar, Kur'an hükümleri dahilinde olması gereken olarak düşündüklerini belirtmişler, kendilerine verilen annelik rolünü de kutsal bir emanet olarak görmekte-dirler. Aileyi, dini değerlerin ve geleneksel değerlerin aktarımında ana kurum olarak görerek, bu aktarımın ise çocuklar üzerinden sağlanacağını dolayısıyla da annelik ve babalık rollerinin önemine vurgu yapmışlardır.

Araştırmada elde edilen veriler dahilindeki sonuçları birkaç cümle ile özetlemek gerekirse, dini bilinçli bir biçimde öğrenmenin toplumsal yaşamı sürdürmede ve bilinçli bir nesil yetiştirmede önemi büyüktür. Katılımcılar, dini esas kaynaklarından öğrenerek, Kur'an-ın insanlara verdikleri hakların ve toplumsal yaşamda çizdiği sınırların bilincinde olarak bilinçli bir dindar muhafazakârlık sergilemiştir. Yaş ve meslek grubu ayrımı olmaksızın tüm katılımcılar, feminizmi benimsemekten ziyade, Batı kaynaklı bir değer olarak görüp içselleştirememişler onun yerine Kur'an-ı Kerim'de olan insan hakları tasavvuruna atıfta bulunmuşlardır. Kadının toplumsal ve siyasi yaşamdaki konumunu İslam dini kaidelerinden ziyade, modern/kapitalist dünya düzeninin getirisi olarak görülmektedir. Kadının özel alandaki rollerini ikincillik üzerinden değerlendirmeyerek, kadın ve erkeğin eşitlikten ziyade tamamlayıcı olduğunu benimsemektedirler. Kadının eğitimi ve çalışmasına dini bir engel olarak görmeyerek, Asr-ı Saadet dönemine atıflarda bularak, kadını modern yaşamın ikincil bir konuma düşürdüğü savunusunu yaparak, dini kaidelerin bilinçli bir şekilde algılanmasına ve yorumlanmasına merkezli bir vurgu yapmışlardır.

KAYNAKÇA

- Acar, Feride. (2015). Türkiye’de İslamcı Hareket ve Kadın: Kadın Dergileri ve Bir Grup Üniversite Öğrencisi Üzerinde Bir İnceleme. (Ed. Şirin Tekeli). *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. (6. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 73-91.
- Akçaoğlu, Aksu. (2019). *Zarif ve Dinen Makbul: Muhafazakâr Üst-Orta Sınıf Habitusu*. (3. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akgün, Birol. (2006). Türkiye’de Merkez Sağ Geleneği ve Ak Parti. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl: 2, Sayı: 9-10, 23-37.
- Akyılmaz, Öznur. & Köksalan M. Emre. Türkiye’de İslami Feminizm ve Kadın Kimliğinin Yeniden İnşası: Reçel Blog Örneği. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*. Yıl: 12. Sayı: 24, 126-145.
- Arat, Yeşim. (2015). Feminizm ve İslam: Kadın ve Aile Dergisinin Düşündükleri. (Ed. Şirin Tekeli). *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. (6. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 91-103.
- Ali, Zahra. (2017). *İslami Feminizmler*. (Çev. Öykü Elitez.). (2. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altındal, Yonca. (2019). Kapalı Kapılar Ardındaki Tayyörlü Kadınlar. (Ed. Mehmet Ali Yolcu). *Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Folkloru Yazıları*. İstanbul: Paradigma Akademi, ss. 107-126.
- Atay, Tayfun. (2017). Gelenekçilikle Karşı Gelenekçiliğin Gelgitinde Türk “Gelenekçi” Muhafazakârlığı. (Ed. Murat Gültengil & Tanıl Bora). *Muhafazakârlık*. (6. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 152-168.
- Aydın, Mustafa. (2010). *Bilgi Sosyolojisi*. (2. Basım). İstanbul: Açılım Kitap.
- Aynur, Hatice Şahin. (2013). İslami Feminizm ve Feminist Kur’an Okumaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. Yıl: 13, Sayı: 1, 89-122.
- Badran, Margot. (2017). *İslami Feminizm: Nedir?* (Ed. Zahra Ali). İslami Feminizmler. (Çev. Öykü Elitez.). (2. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 37-50.
- Barbarosoğlu, Fatma. (2017). *İmaj ve Takva*. (13. Basım). İstanbul: Profil Kitap.
- Barlas, Asma. (2017). Müslüman Kadınlar ve Baskı: Kur’an’dan Yola Çıkan Özgürlük Okuması. (Ed. Zahra Ali). *İslami Feminizmler*. (Çev. Öykü Elitez.). (2. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 65-88.
- Beneton, Philippe. (2016). *Muhafazakârlık*. (Çev. Cüneyt Akalın). (2. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, Niyazi. (2011). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. (16. Basım). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Berktaş, Fatmagül. (2018). *Tarihin Cinsiyeti*. (6. Basım). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Bora, Aksu. (2004). Kamusal Alan, Kamusal Din ve Kamusal Akıl. (Ed. Meral Özbek). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil Yayın, ss. 501-513.
- Bozok, Mehmet. (2009). Feminizmin Erkekler Cephesindeki Yankısı: Erkekler ve Erkeklik Üzerine Eleştirel İncelemeler. *Cogito*. Yıl: 16, Sayı: 58, 269-285.
- Burke, Edmund. (2016). *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler*. (Çev. Okan Arslan). Ankara: Kadim Yayınları.
- Cevizci, Ahmet. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. (3. Basım). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çaha, Ömer. (2006). Merkez Sağın Diğer Aktörleri ve Akp. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl:2, Sayı: 9-10, 9-21.
- Çaha, Ömer. (2017). *Sivil Kadın: Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum*. (4. Basım). Ankara: Savaş Kitabevi.
- Çakır, Serpil. (1991). Osmanlı Kadın Dernekleri. *Toplum ve Bilim*. Yıl: 17, Sayı: 53, 139-159.
- Çakır, Serpil. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*. (2. Basım). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakır, Serpil. (2016). Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi. (Ed. H. Birsen Örs). *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. (9. Basım). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 413-477.
- Çayır, Kenan. (2017). İslamcı Bir Sivil Toplum Örgütü: Gökkuşuğu İstanbul Kadın Platformu. (Ed. Nilüfer Göle). *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*. (5. Basım). İstanbul: Metis Yayıncılık, ss. 41-67.
- Çubukçu, İbrahim Agah. (1973). İslam'da Kadın Hakları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Yıl: 21, Sayı: 1, 37-43.
- Donovan, Josephie. (2016). *Feminist Teori*. (Çev. Aksu Bora, Fevziye Sağlam & Meltem A. Gevrek). (11. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dubiel, Helmut. (2017). *Yeni Muhafazakarlık Nedir?*. (Çev. E. Özbek). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durakbaşa, Ayşe. (2017). *Halide Edip: Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. (7. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dural, A. Baran. (2006). Muhafazakârlık: Düşünce Kalıbı Mı, İdeoloji Mi?. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl: 2, Sayı: 9-10, 55-66.
- Ecevit, Yıldız. (2011). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç. (Editörler Nadide Karkıner & Yıldız Ecevit). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 3-31.
- Giddens, Anthony & Sutton, Philip W. (2014). *Sosyolojide Temel Kavramlar*. (Çev. Ali Esgin). Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Gordon, Marshall. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. Derya Kömürcü & Osman Akınhay). (2. Basım). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Gökmen, Özgür. (2017). Tek Parti Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi'nde Muhafazakâr Yönelimler. (Ed. Ahmet Çiğdem). *Muhafazakârlık*. (6. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 132-154.
- Göle, Nilüfer. (2016). *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*. (13. Basım). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Göle, Nilüfer. (2017a). *Melez Desenler*. (5. Basım). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Göle, Nilüfer. (2017b). Modernist Kamusal Alan ve İslami Ahlak. (Ed. Nilüfer Göle). *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*. (5. Basım). İstanbul: Metis Yayıncılık, ss. 19-40.
- Güç, Ayşe. (2008). İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Yıl: 17, Sayı: 2, 649-673.
- Güler, Zeynep. (2016). Muhafazakarlık: Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa. (Ed. H. Birsen Örs). *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (9. Basım). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 115-163.
- Heywood, Andrew. (2010). *Siyaset*. (Çev. Bekir Berat Özipek). (7. Basım). Ankara: Adres Yayınları.)
- Heywood, Andrew. (2014). *Küresel Siyaset*. (Çev. H. Özdemir ve Nasuh Uslu). (3. Basım). Ankara: Adres Yayınları.
- İmançer, Dilek. (2002). Feminizm ve Yeni Yönelimler. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. Yıl: 5, Sayı: 19, 151-171.
- İrem, Nazım. (2008). Cumhuriyet Modernleşmesinin Sınırları ve Bir Sınır Dili Olarak Modernite. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl:5, Sayı: 18, 11-32.
- Kandiyoti, Deniz. (2015). Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözümlemesine Yönelik Notlar. (Ed. Şirin Tekeli). *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. (6. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 327-341.
- Kapani, Münci. (2009). *Politika Bilimine Giriş*. (22. Basım). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Karagüzel, Ömer Faruk. (2013). Modernleşme, Modernlik ve Ulusçuluk Bağlamında Türkiye'de Muhafazakârlık. (Ed. Muharrem Balcı). *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları: Birikimler 4*. İstanbul: Hukuk Vakfı Yayınları, ss. 357-380.
- Karagüzel, Ömer Faruk. (2014). Modernlik ve Muhafazakârlık: Türk Muhafazakârlığı Eleştirileri. *Umran Dergisi*. Yıl:19, Sayı:235, 69-75.
- Karkıner, Nadide. (2013). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi. (Ed. Bilban Kartal). *Sosyoloji II*. (1. Basım). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 32-56.
- Kynsilehto, Anitta (2008) Islamic Feminism: Current Perspectives, Introductory Notes. (Ed. Anitta Kynsilehto) *Islamic Feminism: Current Perspectives*. Tampere Peace Research Institute, Occasional Paper No. 96.

- Mardin, Şerif. (1997). *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4* (5. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meşe, İlknur. (2008). Modernleşme Sürecinde Türk Siyasal Kimliklerinde Muhafazakâr ve Seçkin Tavırlar. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl:2, Sayı: 9-10, 125-147.
- Neuman, W. Lawrence. (2017). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 2*. (Çev. Sedef Özge). Ankara: Yayın Odası.
- Nisbet, Robert. (1997). Muhafazakarlık. (Ed. Robert Nisbet ve Tom Bottomore). *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. (Çev. Erol Mutlu). Ankara: Ayraç Yayınevi, ss. 93-127.
- Nisbet, Robert. (2011). *Muhafazakarlık: Düş ve Gerçek*. (Çev. Kudret Bülbül ve M. Fatih Serenli). (2. Basım). Ankara: Kadim Yayınları.
- Oakeshott, Micheal. (2004). Muhafazakâr Olmak Üzerine. (Çev. İsmail Seyrek). *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl:1, Sayı:1, 59-85. (Orijinal makalenin yayım tarihi, 1962).
- Oakley, Ann. (1985). *Sex, Gender and Society*. England: Biddles Ltd.
- Özipek, Bekir Berat. (2017a). *Muhafazakârlık Nedir?*. (1. Basım). Ankara: Liberte Yayınları.
- Özipek, Bekir Berat. (2017b). *Muhafazakârlık: Akıl, Toplum ve Siyaset*. (4. Basım). Ankara: Liberte Yayınları.
- Ramazanoğlu, Caroline. (1996). *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*. (Çev. Mefkure Bayatlı). (1. Basım). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Sancar, Serpil. (2017). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. (4. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sencer, Muzaffer ve Irmak, Yakut. (1984). *Toplum Bilimlerinde Yöntem*. İstanbul: Say Yayınları.
- Sezik, Murat. (2012). Muhafazakâr Siyaset İdeolojisi ve Türkiye’de Muhafazakârlık. (Ed. Furkan Yıldız & Ümit Güneş). *Türkiye Lisans Üstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*. İstanbul: Bilgi Ofset, ss. 113-127.
- Sirman, Nükhet. (2015). Köy Kadınının Aile ve Evlilikte Güçlenme Mücadelesi. (Ed. Şirin Tekeli). *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. (6. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 221-247.
- Söğütlü, İlyas. (2008). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Modernleşme: Kırılmalar ve Süreklilikler. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl: 5, Sayı: 18, 33-54
- Suman, Defne. (2017). Feminizm, İslam ve Kamusal Alan. (Ed. Nilüfer Göle). *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*. (5. Basım). İstanbul: Metis Yayıncılık, ss. 68-92.
- Şişman Nazife. (2018). *Emanetten Mülke Kadın Bedeni*. (6. Basım). İstanbul: İz Yayıncılık.

- Taş, Gün. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreci ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*. Yıl:3, Sayı: 5, ss. 163-175.
- Tekeli, Şirin. (2015). *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. (6. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, Mustafa. (2011). Feminizm Kadın Algısında Beden İmgesi ve Din. (Ed. Kadir Canatan). *Beden Sosyolojisi*. (1. Basım). İstanbul. Açılım Kitap, ss, 523-536.
- Tong, Rosemarie Putnam. *Feminist Düşünce*. (Çev. Zafer Cirhinlioğlu). (1. Basım). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Tuksal, Hidayet Şefkatli. (2018). *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*. (7. Basım). Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- Tunç, Harun. (2018). İslamcı Feminizm: Kavramsal Bir Tartışma. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Yıl: 1, Sayı: 2, 235-247.
- Walters, Margaret. (2005) *Feminism: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Yazır, M. Elmalılı Hamdi. (2011). *Kur'an-ı Kerim Meali*. (16. Basım). İzmir: Akit Yayınları.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (10. Basım). İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, Aytekin. (2003). *Çağdaş Siyasal Akımlar*. (2. Basım) Ankara: Vadi Yayınları.
- Zihnioğlu, Yaprak. (2016). *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhittin, Kadınlar Birliği Fırkası, Kadın Birliği*. (3. Basım). İstanbul: Metis Yayıncılık.